

परिच्छेद-१

परिचय-खण्ड

१.१. पृष्ठभूमि:

शिक्षा सामाजिक विकास तथा आर्थिक रुपान्तरणको मूल आधार हो। शिक्षाको माध्यमबाट मानिस आफू, आफ्नो समाज, राष्ट्रको विकास तथा परिवर्तनमा सशक्त भूमिका खेल्दछ। त्यसैले सामाजिक परिवर्तन, सामाजिकीकरण, सामाजिक न्याय र शान्ति स्थापनाको आधारका साथै समाज विकासको मेरुदण्ड तथा तेस्रो आँखाको रुपमा शिक्षालाई लिइन्छ। शिक्षा कोक्रोबाट सुरु भएर चिहानमा अन्त्य हुने प्रक्रिया हो। शिक्षाले राष्ट्र निर्माण तथा विकासका लागि चाहिने मानव संसाधनको विकास गर्दछ।

नेपालको संविधान २०७२ले आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क साथै माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क गरेको छ। अपाङ्ग, दलित अति पिछडिएका बालबालिकालाई शिक्षा निःशुल्क गरेको छ। संघीय राज्य व्यवस्थासँगै तीन तहका सरकार क्रियाशील छन् र आ-आफ्नो परिवेश प्राप्त अधिकार र आवश्यकता अनुरूप शिक्षा पद्धतिलाई अगाडि बढाउनु पर्ने हुन्छ। शिक्षालाई आवश्यकता अनुकूल बनाउन योजनाबद्ध रुपमा जानुपर्छ। नेपालको शैक्षिक विकासक्रम हेर्दा राणा कालबाट विकासको लागि पहल भएको पाइन्छ। तथापि योजनाबद्ध शिक्षाको विकास प्रजातन्त्र स्थापना पछि भयो। यसै क्रममा नेपालको शिक्षाको विकासका लागि विभिन्न समयमा विभिन्न आयोगहरू गठन गरिएका छन्। तिनीहरू मध्ये 'राष्ट्रिय शिक्षा योजना आयोग २०१०', 'सर्वाङ्गीण राष्ट्रिय शिक्षा समितिको प्रतिवेदन २०१८', 'शाही उच्च शिक्षा आयोग २०३९', 'राष्ट्रिय शिक्षा आयोग २०४७', उच्च स्तरीय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०५५' र 'शिक्षा सम्बन्धी उच्च स्तरीय कार्य समितिको प्रतिवेदन २०५८' उच्च स्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०७५ प्रमुख रहेका छन्।

नेपालको राजनैतिक परिवर्तन नेपालको संविधान २०७२ लागु भयो। देश संघीय गणतन्त्र स्थापना पछि त्यसको सफल कार्यान्वयनमा गयो। राज्यलाई संघ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहमा लगियो। स्थानीय सरकारलाई व्यवस्थित सञ्चालनका लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकारलाई शिक्षाका २३ वटा अधिकारको कार्यान्वयनका साथै शिक्षा क्षेत्रको १० वर्षे योजना, शिक्षा नीति २०७६, १५औं आवधिक योजनाले तय गरेका लक्ष्य तथा उद्देश्य पुरा गर्न स्थानीय सरकारले सहयोग र समन्वय गर्नु आवश्यक छ। समावेशी, समतामूलक, गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूलाई प्रोत्साहित गरी यस गौमुल गाउँपालिकाको समग्र विकास र परिवर्तनका लागि स्पष्ट लक्ष्य, उद्देश्य योजनाले तय गरेको छ। यसै गरी स्थानीय सरकार सञ्चान ऐन, २०७४ को परिच्छेद ६(२४) मा योजना तयारको नीतिगत व्यवस्था भएको छ। जसमा गाउँपालिकाको आफ्नो क्षेत्राधिकारको विषयमा आवधिक, वार्षिक क्षेत्रगत योजना निर्माण गर्नु पर्ने र उक्त योजना निर्माण गर्दा संघ तथा प्रदेश सरकारका नीति तथा लक्ष्य सित मेल खानुपर्ने, वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन लैङ्गिक समता तथा समावेशीकरण विपद व्यवस्थापन सुशासन आदि दिगो विकास लक्ष्यलाई ध्यान दिई दीर्घकालीन योजनाको तयारी तथा सहभागिता मूलक योजना तर्जुमा, सरोकारवालाको सहभागितामा क्षेत्रगत योजना तयार गर्नु पर्ने नीतिगत व्यवस्था रहेको छ। नेपाललाई २०२२ सम्ममा अल्प विकसित राष्ट्रबाट विकासशिल राष्ट्रमा स्तरोन्नती गर्न र २०८७ सम्ममा मध्यम आय भएको राष्ट्र बनाउन आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्न नेपाल सरकारले राखेका २५ वर्षीय दीर्घकालीन सोच अन्तर्गत "समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली" को लक्ष्य प्राप्तिको लागि शिक्षा क्षेत्रको विकास, सुधार, सहभागिता र योगदान सुनिश्चित गर्न स्थानीय सरकारले सहयोग पुऱ्याउनु आजको आवश्यकता हो।

स्थानीय सरकारले प्रत्येक आर्थिक वर्षमा बजेट तथा कार्यक्रम तयार पार्नु पर्ने हुन्छ। हालको अवस्थामा संघीय सरकारले एकमुष्ट रुपमा स्थानीय तहमा बजेट हस्तान्तरण गर्ने र प्राप्त बजेटको स्थानीय सरकारले कार्यक्रम बनाइ लागु गर्नु पर्ने रहेको छ। विश्वव्यापी महामारीको रुपमा रहेको कोराना महामारीको कारणले शिक्षा क्षेत्रमा पारेको प्रभाव तथा असरलाई मध्यनजर गरी शिक्षा क्षेत्रको सुधारको लागि गाउँपालिकासँग भएको स्रोत र साधनलाई आवश्यकताको आधारमा समस्या समाधान तथा कार्यान्वयनका लागि योजना निर्माण गर्नु अति आवश्यक छ। राज्यको नीति, कार्यक्रम लक्ष्य, उद्देश्य पुरा गर्नका लागि गौमुल गाउँपालिकाले १० वर्षे शिक्षा योजना तयार पार्नु आवश्यक रहेको छ।

नेपालको सामुदायिक विद्यालयहरूको अवस्थामा सुधार ल्याउन योजनाबद्ध प्रयासको आवश्यकता छ। तसर्थ नयाँ योजना र प्रयासका साथ काम गरेर शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार ल्याउनु पर्ने हुन्छ। विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी विभिन्न आवधिक योजना, संघ तथा प्रदेश योजना,

दलका घोषणा पत्र, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा राज्यले गरेका शिक्षा सम्बन्धी सन्धि सम्झौता लगायतको आधारमा प्रस्तुत योजना तयार पार्न लागिएको हो ।

१.२. गाउँपालिकाको सन्दर्भः

१.२.१. भौगोलिक तथा राजनैतिक अवस्थाः

नामाकरणः राज्यको पुनःसंरचनासँगै देश संघीयतामा जानै लाग्दा राज्यका हरेक भौगोलिक, प्रशासनिक तथा राजनैतिक क्षेत्रहरूको संरचनामा आम बदलाव आयो । कुन क्षेत्र तथा भूगोल कसरी समायोजन गर्ने भन्ने विषयमा राज्य पुनःसंरचनाको सुरुवातको चरणमा थुप्रै अभिमतहरू देखा परे । अध्ययन अनुसन्धान भए । राजनैतिक नेतृत्वहरू, विषयगत क्षेत्रका विज्ञहरू सम्मिलित गोष्ठी, छलफलबाट नेपालले नयाँ संरचनाको नौलो आयाम भेट्न सफल भयो । जसको प्रभाव तत्कालीन सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र हालको सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका जिल्ला र गाउँपालिका तथा नगरपालिकाहरू पनि परे । यसै सिलसिलामा सुदूरपश्चिम प्रदेशको भौगोलिक हिसाबले सबैभन्दा विकट र मानव विकास सूचाङ्कमा सबैभन्दा पछि ७७ औं स्थानमा पर्ने बाजुरा जिल्ला र अन्तर्गतको गौमुल गाउँपालिका (साविक दहकोट गाउँविकास समिति, मानाकोट गाउँ विकास समिति र बडिमालिका नगरपालिका)मा पनि छलफल भए । राजनैतिक सहमति र विज्ञ टोलिको सुझाव तथा भौगोलिक अनुकूलतालाई मध्येनजर गर्दै साविकको बडिमालिका नगरपालिका १को भूभाग समेटी साविकको बडिमालिका १ को घट्टमुनामा केन्द्र रहने गरी साविकको दहकोट गा वि स वडा न ७ मा रहेको बुढीगङ्गा नदीको उद्गम स्थल गौमुख खोलाको नामबाट यस गाउँपालिकाको नामाकरण गरिएको हो

भौगोलिक अवस्थिति/हावापानीः

जिल्लाको उत्तरपश्चिम भेगमा अवस्थित, प्राकृतिक, साँस्कृतिक तथा ऐतिहासिक महत्व बोकेको गौमुल गाउँपालिका आफैमा सुन्दर छ । जिल्ला सदरमुकामबाट ६ कोष टाढा पर्ने यो गाउँपालिका ८०°०४' देखि ८०°१२' सम्म पूर्वी देशान्तर र २६°२२' देखि ३०°२७' उत्तरी अक्षांशमा अवस्थित छ। बाजुरा जिल्लाको उत्तर पश्चिम भेगमा अवस्थित यो गाउँपालिका समुद्र सतहबाट ७०० मि देखि २५०० मि सम्मको उचाइमा रहेको र छवटा वडाहरूमा विभाजित यस गाउँपालिकाको पश्चिममा बझाङ जिल्लाको मष्टा गाउँपालिका, पूर्वमा बुढीनन्दा नगरपालिका, दक्षिणमा छेडेदह गाउँपालिका र बडीमालिका नगरपालिका र उत्तरमा हिमाली गाउँपालिका रहेका छन्। गौमुल गाउँपालिका ३१४.६६ वर्ग कि.मी क्षेत्रफलमा फैलिएको छ । सम्पदाका हिसाबले आफैमा अपार छ। यहाँ प्राचीन गौरव बोकेका मठमन्दिर, झरना, सुन्दर उपत्यका, गुफा छन। हावापानीको हिसावले विविधता युक्त छ । पालिकाको वडा नं १ देखि ६ का अधिकांश भागहरू हिउँदको सुरुवातसँगै हिउँले ढाकिएर सेताम्य हुने गर्छन् । यस गाउँपालिकाका उच्च भागहरूमा विशेष गरी हिमाली भेगमा; कटुकी, चिराइतो, टिमुर, वनलसुन, च्याउँ, पाँचऔले लगाएत दुर्लभ तथा बहुमुल्य जडिबुटीहरू पाइन्छन्। वडा नं १, २, ३, ४, ५ र ६ का केही भागहरू छोएर बग्ने स-साना नदीहरू मिलेर बुढीगङ्गा नदी बग्ने गर्दछ। यस गाउँपालिकामा मुख्यगरी अन्न बालीमा धान, गहुँ, मकै, कोदो र जौ फल्दछ भने दालहन तथा तरकारीबालीमा आलु, सिमी, भटमास, मसुरो लगायत फल्दछ ।

१.२.२. ऐतिहासिक चिनारी, नामाकरण तथा पर्यटकीय क्षेत्रहरू

गौमुल गाउँपालिका धार्मिक तथा पर्यटकीय दृष्टिले महत्वपूर्ण क्षेत्रको रूपमा परिचित छ । खारचुथिल्ला, डडुल्ले, जेठीबहुरानी हिमाल, गौमुल पाटन, गौमुल छहरा, बासैन, सटेडा घटाल लगायतका क्षेत्र धार्मिक, ऐतिहासिक एवं साँस्कृतिक महत्व बोकेका क्षेत्रहरू हुन् । यी सम्पूर्ण स्थलहरू पर्यटकीय महत्त्वका छन् र उचित संरक्षण तथा विकास गरी प्रचारप्रसार गर्न सके स्थानीय तहले मनग्य फाइदा समेत लिन सक्ने देखिन्छ। पशुपालन जडिबुटी खेती अल्लो भाँग्रो खेती सिमी तथा सुन्तला उत्पादनले यहाँको जीवनस्तर सुधारमा कायापलट गर्ने सम्भावना छ। यति मात्र हैन, कीर्तिचौर माध्यमिक विद्यालयमा संचालित कृषि धार, बालबिकास मा. वि. नमूना विद्यालयको रूपमा विकास हुनु गौरवको कुरा हो । स्थानीय तहको संस्थागत विकास हुँदै जादा यहाँ साना-ठूला सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालयहरू, सुरक्षा निकायहरू, ठूलूला भवनहरू, सानाठूला बजारहरू, होटेल, खेलमैदान, आदिका कारण त झनै यस स्थानीय तहको महत्त्व बढ्दै गएको छ। भौगोलिक हिसाबले विकट भएपनि प्राकृतिक साँस्कृतिक सौन्दर्यताले यो गाउँपालिका भरिपूर्ण रहेको छ ।

१.२.३ जनसाङ्ख्यिक अवस्था:

नेपालको राष्ट्रिय जनगणना प्रतिवेदन २०७८ अनुसार गाउँपालिकाको कूल जनसङ्ख्या ८९१३ रहेको देखिन्छ । वडागत हिसाबमा जनसङ्ख्याको वितरणलाई तलको तालिकाबाट प्रष्ट पार्न सकिन्छ।

Table : Population by five year age groups, NPHC 022021			
Wards	Total	Male	Female
1	1408	662	746
2	1683	798	885
3	1321	627	694
4	1729	839	890
5	1286	627	659
6	1486	751	735

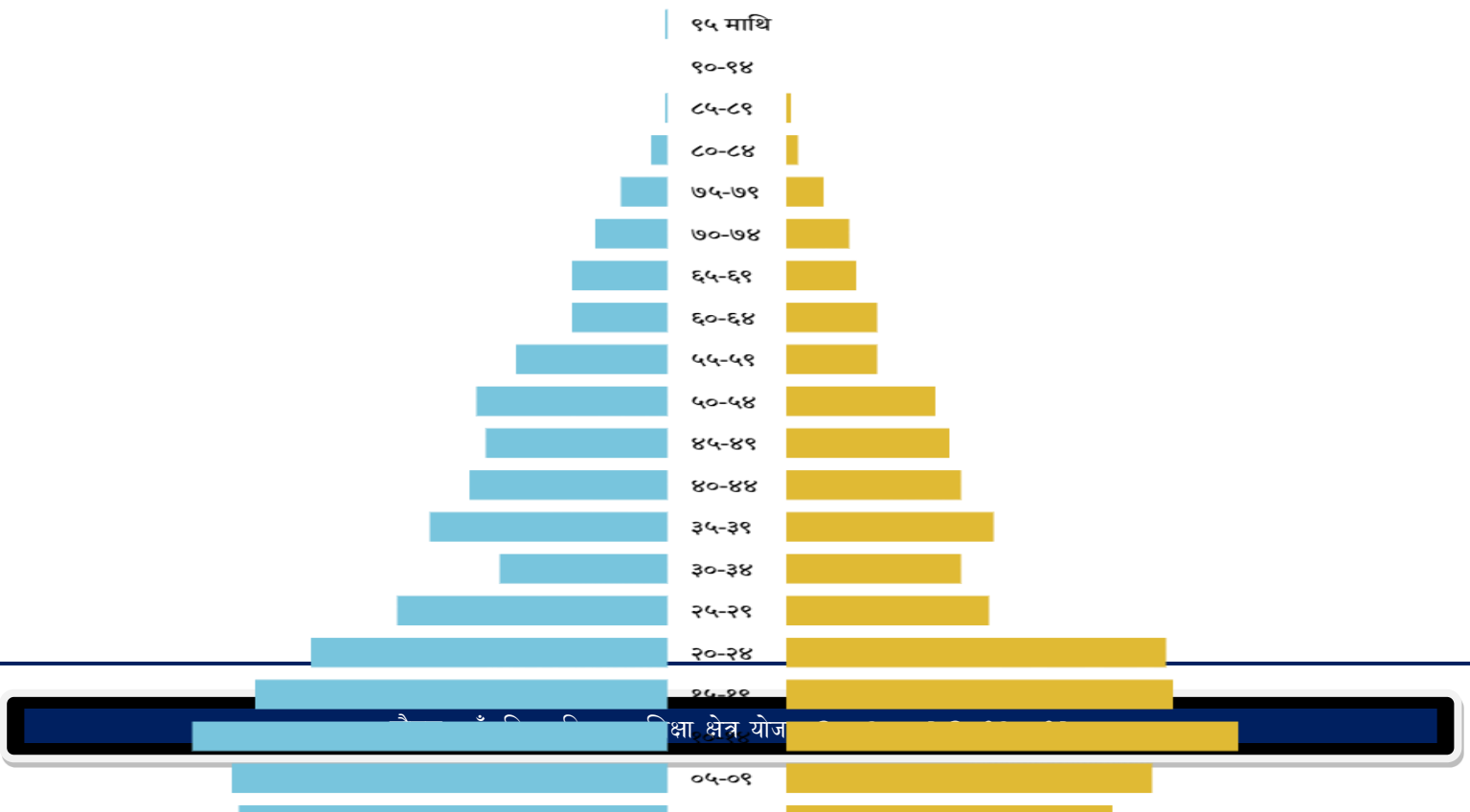
कूल ८९१३ मध्ये वडागत रुपमा सबैभन्दा बढी ४ नं वडामा १७२९ र सबै भन्दा कम वडा नं ५ मा जम्मा १२८६ जना रहेको पाइन्छ।

१.२.३.१. उमेर अनुसार जनसङ्ख्या वितरण:

गौमुल गाउँपालिका राष्ट्रिय जनगणना रिपोर्ट: २०७८ अनुसार कूल जनसङ्ख्या ८९१३ रहेको देखिन्छ । उमेरगत हिसाबबाट सबभन्दा बढी १०-१४ वर्ष उमेर समूमा २५२५ (१४.१७ %), । त्यसै गरी सबभन्दा कम ९५+ को उमेर समूह रहेको छ । जून कुल जनसङ्ख्यामा ७ जना मात्र रहेका छन् । २४-४० वर्ष उमेर समूहको सक्रिय ३३०० (१९.६ %)जनसङ्ख्या देखिन्छ ।

विद्यालय उमेर समुहको जनसङ्ख्या ५-१८ वर्षको जनसङ्ख्या ६७५८ रहेको छ ।कूल जनसङ्ख्याको ३७.९४% जनसङ्ख्या विद्यालय उमेरको छ। जसमा ३७०४(१६.९६%) छात्रा तर्फको जनसङ्ख्या देखिन्छ ।

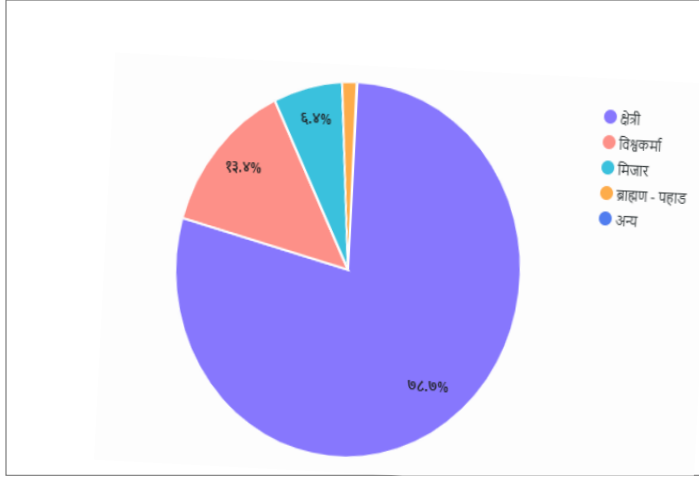
यस सम्बन्धी समग्र विवरण तलको तालिकाबाट प्रष्ट पार्न सकिन्छ:

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना रिपोर्ट: २०७८

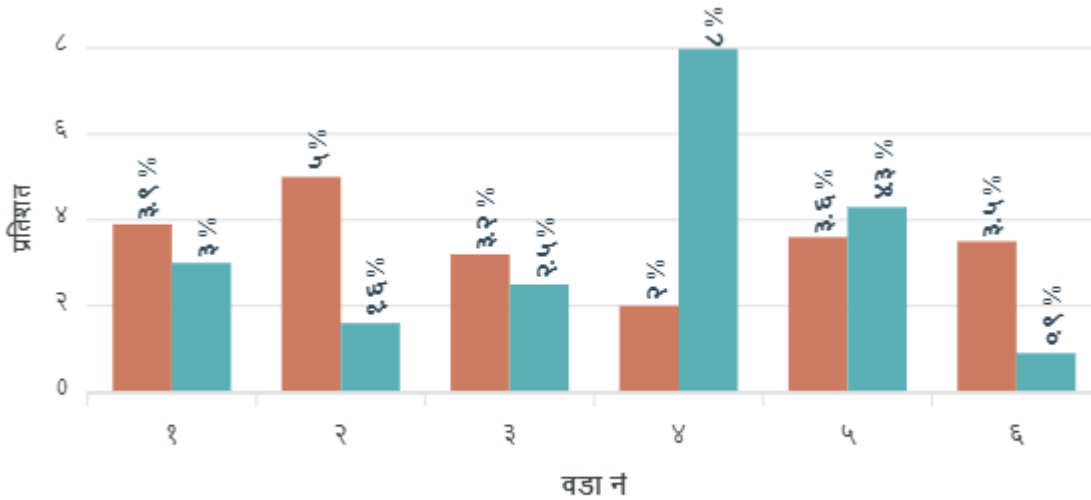
१.२.४ जातिगत / धर्मगत आधार:

यस गाउँपालिकामा कूल जनसङ्ख्याको सबभन्दा बढी ८०% क्षेत्री जातीको बसोबास देखिन्छ। त्यस पछि क्रमशःविश्वकर्मा-११%, ब्रह्ममण-६% देखिन्छन् भने सबभन्दा कम जातिगत जनसङ्ख्या मिजार रहेको देखिन्छ।

१.२.५ गाउँपालिकाको शैक्षिक अवस्था:

साक्षरता:

विगतमा स्कल कलेज नगएका, कहित्ये स्कल कलेज नगएका, देखि १२ सम्म माध्यमिक तह रहेको छ। साथै नेपालमा निजी स्तरबाट सञ्चालित सशुल्क र सरकारी स्तरबाट सञ्चालित निःशुल्क गरी शिक्षा प्रणाली दुई प्रकारले सञ्चालन भएका छन्। यस गौमुल गाउँपालिकामा सरकारीस्तरबाट मात्र शैक्षिक संस्थाहरु सञ्चालन भइरहेको छन्।

१.२.२.५.१ नीतिगत प्रबन्धः

नेपालको संविधान २०७२मा शिक्षालाई प्राथमिकतामा राखेको छ साथै संविधानको भाग ३ मा मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ । जस अन्तरगत धारा ३१ मा शिक्षा सम्बन्धि हक उल्लेख छ । धारा ३१ मा शिक्षालाई नागरिकको आधारभूत अधिकारको रूपमा व्यवस्था गरी प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क, माध्यमिक तह निःशुल्क शिक्षा पाउने हक रहेको छ । अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक रहेको छ । त्यस्तै दृष्टविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि बहिरा तथा बोलाइ सम्बन्धी समस्या भएका नागरिकलाई सांकेतिक भाषाको माध्यमबाट कानून बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने तथा नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुने कुरा उल्लेख गरिएको छ । यसै गरि संविधानको धारा ३८ मा महिलाको हक अन्तर्गत उपधारा ५ मा महिलालाई शिक्षा,स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर पाउने हक हुने छ भन्ने उल्लेख गरिएको छ । यसै गरी नेपालको संविधान २०७२मा बालबालिकाको हक अन्तरगत प्रत्येक बालबालिकालाई परिवार तथा राज्यबाट शिक्षा,स्वास्थ्य, पालन-पोषण, उचित स्याहार, खेलकुद,मनोरञ्जन तथा व्यक्तित्व विकास तथा बाल सहभागिताको हक रहेको छ । बालबालिकालाई घर विद्यालय वा जुनसुकै स्थानमा शारीरिक, मानसिक वा कुनै किसिमको यातना दिन पाइने छैन भनि उल्लेख छ । दलितको हक अन्तर्गत आधारभूत तहबाट उच्च तहसम्म छात्रवृत्ति सहित निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था हुने कुरा उल्लेख छ । त्यसै गरि नेपालको संविधानमा शिक्षालाई वैज्ञानिक,प्राविधिक,व्यावसायिक,सिपमूलक, रोजगारमूलक, जनमूखी बनाउदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवं राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने, शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लागानी अभिवृद्धी गर्ने कुरा उल्लेख छ साथै नागरिकको व्यक्तित्व विकासको लागि पुस्तकालय, सामुदायिक सूचना केन्द्रको स्थापना र प्रवर्धन गर्ने कुरा उल्लेख छ ।

१५औं आवधिक योजनामा गुणस्तरीय शिक्षा मार्फत दक्ष, प्रतिस्पर्धी, उत्पादनशील, नवप्रवर्तनशील, मानव स्रोतको विकास गर्ने लक्ष्य राखेको छ । त्यसै गरि विद्यालय क्षेत्र विकास योजना २०७३/०७४-2079/080मा समाजका विविधता पूर्ण परिवेश तथा आवश्यकताका यथार्थतालाई आत्मसाथ गरी सबै नागरिकलाई उत्पादनशील, जीवनयापन गर्न चाहने पूर्ण कार्यमूलक साक्षरता गणितीय सीप तथा आधारभूत जीवनोपयोगी सिपको विकासको अवसर प्राप्त गर्न सहजीकरण गर्दै जनशक्तिको क्षमता विकास निरन्तर एवं समावेशी प्रयत्न मार्फत मुलुकको सामाजिक, आर्थिक, विकासमा योगदान विद्यमान असमानता हटाउने लक्ष्य तथा राष्ट्रको सामाजिक, आर्थिक, रुपान्तरणका लागि आवश्यक स्वावलम्बी प्रवर्तनात्मक र मूल्य उन्मुख नागरिको विकासमा योगदान पुऱ्याउने दूर दृष्टि राखेको छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ मा सबै तहको शिक्षालाई प्रतिस्पर्धी, प्रविधिमैत्री, रोजगारमूलक र उत्पादन शील बनाइ देशको आवश्यकता अनुरूपको मानव संसाधन विकास गर्ने लक्ष्य राखेको छ । त्यसै गरी उच्च स्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोग २०७५को प्रतिवेदनमा शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य पुरा गर्नका लागि सामाजिक न्याय सहित सभ्य समुन्नत स्वस्थ जनशक्ति उत्पादन राष्ट्र निर्माणको दिशा,व्यक्तिको सर्वाङ्गीण विकास र सामाजिक आर्थिक रुपान्तरणका लागि गौमुल गाउँपालिका शिक्षा ऐन-२०७४ निर्माण भइ कार्यान्वयनमा रहेको छ ।

गौमुल गाउँपालिकाको स्थापना कालदेखि नै विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा विभिन्न कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आएको छ ।परीक्षा प्रणाली, स्थानीय पाठ्यक्रम, प्रारम्भिक कक्षा पढाइ तथा सिकाइ सुधार, शिक्षक व्यवस्थापन तथा सिकाइ सुधार गतिविधिहरुमा केन्द्रित हुदै आएको छ । यसै गरी गाउँपालिकाले उत्कृष्ट सिकाइ उपलब्धी तथा कार्यसम्पादनमा उत्कृष्ट विद्यालयहरुलाई पुरस्कृत गर्ने नीति अख्तियार गरेको छ । यसै गरी विद्यार्थी संख्याको आधारमा वार्षिक शिक्षक दरबन्दी मिलाउनको नीति गौमुल गाउँपालिकाले अपनाउदै आएको छ । विद्यालयमा उचित व्यवस्थापकीय प्रबन्ध,सुशासन तथा पारदर्शिता कायम गर्नको लागि प्रत्येक महिनाको अन्तरमा प्रधानाध्यापकको बैठक बस्ने गरी कार्यक्रम निर्धारण गरिएको छ । वर्तमान समयमा विद्यालयलाई सूचना तथा प्रविधि मैत्री बनाउनको लागि सबै सामुदायिक विद्यालयहरुमा कम्प्युटर तथा ईन्टरनेट पुऱ्याउने नीति समेत गाउँपालिकाले अवलम्बन गरेको छ । यसका अतिरिक्त सबै माध्यमिक विद्यालयहरुको व्यवस्थापन,लेखा प्राणालीमा सुधार ल्याउन तथा विद्यालय तथ्याङ्कलाई व्यवस्थित पार्न अनलाइन प्राणालीलाई व्यवस्थित पार्ने नीति अवलम्बन गरेको छ ।

१.३ अवस्था,उपलब्धी र अन्तरः

१.३.१. शैक्षिक अवस्थाः

यस गौमुल गाउँपालिकाले गाउँपालिकाको स्थापना सँगै शिक्षामा विशेष जोड दिदै आएको छ । हरेक वर्ष शिक्षा क्षेत्रको बजेट विस्तारका साथै भौतिक पूर्वाधार, शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार, शैक्षिक उपलब्धी हासिल लगायतका सम्पूर्ण पक्षको विस्तार हुदै आएको छ। यस गाउँपालिकामा पछिल्ला दिनहरुमा शिक्षाको पहुँचमा उल्लेखित विस्तार भएपनि गुणस्तर तथा सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चितता एक मुख्य चुनौतीको विषय बनेको छ ।

गौमुल गाउँपालिकाको शिक्षाको अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा यस गाउँपालिका भित्र सामुदायिक रुपमा संचालित २४ वटा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र(जसमा २१ वटा विद्यालयमा आधारित र ३ समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्र) १७ वटा आधारभूत विद्यालय र ६ वटा माध्यमिक विद्यालयहरु सञ्चालनमा रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा २ सामुदायिक अध्ययन केन्द्र सञ्चालनमा रहेका छन्। यस गाउँपालिकामा एक वटा नमूना माध्यमिक विद्यालयको रुपमा छनौट भइ सञ्चालनमा रहेको छ । गाउँ पालिका भरिमा १ विद्यालयमा प्राविधिक धारतर्फ बालीविज्ञानका विषयहरु पढाइ भइरहेको छ । नेपाल सरकार, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट छनौट भइ सञ्चालनमा छ । गाउँपालिकाको शैक्षिक तथ्याङ्क २०८२ अनुसार यस गाउँपालिका भित्र बालकक्षामा ३२३ जना, आधारभूत तह (कक्षा १-८)तर्फ ५०२७जना,माध्यमिक तह(कक्षा ९-१२)मा १७८६ जना विद्यार्थी अध्ययनरत रहेका छन्। कूल विद्यार्थी संख्या ७६१६ जना गाउँपालिका भर अध्ययनरत छन् ।

१.३.२ नतिजा तथा उपलब्धि

१. माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निशुल्क रुपमा व्यवस्थित भएको हुने छ ।
२. विद्यालयको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार भएको हुने छ ।
३. विद्यालय शिक्षा आधुनिक सुचना प्रविधिसँग जोडिएको हुने छ ।
४. शिक्षकको पेसागत क्षमता विकास भएको हुने छ ।
५. विद्यालयमा शैक्षिक सुशासन, जवाफदेहिता र उत्तरदायित्व बोध भएको हुने छ ।

१.३.४ मुख्य शैक्षिक सूचकहरु:

गौमुल गाउँपालिकाले शिक्षामा जोड दिदै आएको छ । हरेक वर्ष शिक्षा क्षेत्रको बजेटमा विस्तार गरिदै आएको छ ।विद्यालय शिक्षालाई गहन रुपमा विश्लेषण गर्दा पछिल्ला दिनमा शिक्षाको पहुँचमा उल्लेखनीय विस्तार भएको भए तापनि गुणस्तर तथा सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चितता एक मुख्य चुनौतिको विषय रहेको छ ।समग्र गौमुल गाउँपालिकाको एकिकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली(IEMIS) २०८२ को Dasboard मा देखिए अनुसार शैक्षिक सूचकहरुको अवस्थालाई तलको तालिकबाट प्रष्ट पार्न सकिन्छ;

सूचकहरुको क्षेत्र	मुख्य कार्य सम्पादन सूचक/आर्थिक वर्ष	इकाई	सूचकहरुको बिगतको प्रगती प्रविन्ती				आधार वर्ष	
			19/20	20/21	21/22	22/23	२०८१	वर्ष
			७७/७८	७८/७९	७९/८०	८०/८१	८१/८२	८२/८३
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा							
१.१	ECED मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER in ECED)	जम्मा	95.5	89.5	88.8	90.4	110.5	110.0
		छात्र	98.6	81.6	80.9	98.6	118.0	117.1
		छात्रा	92.2	99.4	98.7	82.0	102.7	102.7
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
१.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकामध्ये ECED को अनुभव लिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत	जम्मा	82.7	83.2	85.6	95.7	63.1	63.6
		छात्र	79.8	80.5	85.2	97.6	61.7	62.2
		छात्रा	85.9	86.0	86.0	93.8	64.4	64.9
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						

२	आधारभूतशिक्षा (कक्षा १ - ८)							
२.१	कक्षा १ मा सहजै देखिने प्रवेश दर (GIR Grade 1)	जम्मा	96.4	104.9	107.8	102.5	107.8	109
		छात्र	96.8	107.0	107.4	100.6	91.4	93.27
		छात्रा	96.1	102.9	108.1	104.6	128.6	1025
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.२	कक्षा १ मा खुद प्रवेश दर (NIR Grade 1)	जम्मा	95.0	95.0	97.7	95.6	22.1	23.52
		छात्र	95.3	95.3	98.1	97.0	20.6	21.97
		छात्रा	94.6	94.6	97.3	94.1	24.0	25.47
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.३	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	जम्मा	100.2	104.9	105.7	102.5	105.1	106.8
		छात्र	100.2	107.0	102.5	100.8	103.9	106.0
		छात्रा	100.2	102.9	109.1	104.3	106.3	107.5
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.४	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर (NER)	जम्मा	97.1	97.1	97.1	95.3	72.3	76.3
		छात्र	97.0	97.0	97.0	95.4	73.0	77.4
		छात्रा	97.2	97.2	97.2	95.2	71.5	75.2
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कूल प्रवेश दर* (%)	स्थानीय	0	0	0	0	155.1	158.8
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुद प्रवेश दर* (%)	स्थानीय	0	0	0	0	44.2	50.8
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.७	कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ५ सम्म पुग्ने बालबालिकाको दर (Survival Rate to Grade 5)	जम्मा	86.9	96.3	96.3	98.2	85.6	86.0
		छात्र	85.6	94.3	94.3	99.4	85.6	86.0
		छात्रा	88.2	91.6	98.2	96.7	85.6	86.0
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.८	कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ५ तथा आधारभूततह (कक्षा १-५) पुरा गर्नेको दर (Cycle Completion Rate at Basic Level:-G1-5)	जम्मा	80.3	89.6	89.6	94.5	77.7	78.5
		छात्र	79.5	87.9	87.9	94.8	77.7	78.5
		छात्रा	81.2	91.1	91.1	94.0	77.7	78.5
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५)मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिकाबालबालिका* (%)	जम्मा	0	0	0	0	32.8	25.8
		छात्र	0	0	0	0	30.9	24.3
		छात्रा	0	0	0	0	34.8	27.4
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.१	आधारभूततह (कक्षा १-५) को कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	स्थानीय	1.00	0.96	1.06	1.03	1.02	1.01
		प्रदेश						

२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	राष्ट्रिय						
		जम्मा	99.4	104.3	108.3	106.5	96.1	96.1
		छात्र	99.3	105.9	106.6	105.3	96.2	96.6
		छात्रा	99.6	102.6	110.2	107.8	96.0	95.6
		प्रदेश						
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर (NER)	राष्ट्रिय						
		जम्मा	96.3	96.3	96.3	94.5	62.8	65.2
		छात्र	95.5	95.5	95.5	94.3	63.3	66.0
		छात्रा	97.1	97.1	97.1	94.6	62.2	64.4
		प्रदेश						
२.१३	कक्षा १ का जम्मा बिद्यार्थी मध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने दर (Survival Rate to Grade 8)	राष्ट्रिय						
		जम्मा	76.4	85.2	85.2	95.2	93.1	94.3
		छात्र	75.8	83.2	83.2	96.1	90.9	92.1
		छात्रा	77.1	87.5	87.5	94.9	95.2	96.4
		प्रदेश						
२.१४	कक्षा १ का जम्मा बिद्यार्थी मध्ये कक्षा ८ तथा आधारभूततह (कक्षा १-८) पुरा गर्नेको दर (Cycle Completion Rate at Basic Level:-G1-8)	राष्ट्रिय						
		जम्मा	71.1	81.6	81.6	90.1	70.0	71.4
		छात्र	69.9	79.5	79.5	89.4	68.3	69.7
		छात्रा	72.2	84.0	84.0	91.1	71.5	72.9
		प्रदेश						
२.१५	आधारभूततह (कक्षा १-८) को कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	स्थानीय	1.00	0.97	1.03	1.02	1.00	0.99
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.१६	कक्षा ३ मा अध्ययनरत बिद्यार्थीहरुले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरुको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	स्थानीय	Reading				47.7	50.9
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
		स्थानीय	Numeracy				61.3	63.9
		प्रदेश						
२.१७	कक्षा ५ मा अध्ययनरत बिद्यार्थीहरुले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरुको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	स्थानीय	Reading				56.0	59.4
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
		स्थानीय	Numeracy				67.5	70.0
		प्रदेश						
२.१८	कक्षा ८ मा अध्ययनरत बिद्यार्थीहरुले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरुको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	स्थानीय	Nepali				56.6	60.0
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
		स्थानीय	Math				42.9	46.4
		प्रदेश						
२.१९	आधारभूततह (कक्षा १-५ मा बिद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	राष्ट्रिय						
		जम्मा	0	0	0	0	3.0	1.8
		छात्र	0	0	0	0	0.0	0.0
		छात्रा	0	0	0	0	0.0	0.0
		प्रदेश						

	आधारभूततह (कक्षा १-८) मा बिद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	जम्मा	0.7	2.3	2.8	5.0	11.7	10.8
		छात्र	0.9	4.2	4.3	5.4	10.0	9.0
		छात्रा	0.4	0.1	1.1	4.6	13.5	12.6
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.२०	आधारभूततह (कक्षा १-८) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	स्थानीय	36.5	37.6	37.85	39.00	23.0	23
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.२१	आधारभूततह (कक्षा १-५) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	स्थानीय	44.0	44.6	46.60	47.20	27.1	27
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
२.२२	आधारभूततह (कक्षा ६-८) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	स्थानीय	28.9	30.5	29.10	30.80	9.3	9
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
३	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)							
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	जम्मा	67.2	72.3	83.0	73.4	48.5	51.4
		छात्र	66.6	75.2	91.2	71.3	42.2	45.4
		छात्रा	67.9	69.7	75.4	75.4	55.1	54.2
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर (NER)	जम्मा	50.1	52.1	57.1	51.6	22.0	25.4
		छात्र	49.5	51.2	56.6	49.6	19.3	23.1
		छात्रा	50.7	52.9	57.7	53.4	24.8	28.3
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
३.३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) को कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	स्थानीय	1.02	0.93	0.83	1.06	1.31	1.19
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
३.४	आधारभूत तह बाट माध्यमिक तहमा संक्रमण दर (Transition rate from Basic Level to Secondary Level)	जम्मा	91.0	96.8	96.8	94.4	69.9	81.42
		छात्र	94.7	96.0	96.0	92.4	71.7	
		छात्रा	88.1	97.6	97.6	96.1	67.9	
		प्रदेश	प्रदेश					
		राष्ट्रिय	राष्ट्रिय					
३.५	कक्षा १ का जम्मा बिद्यार्थी मध्ये कक्षा १० सम्म पुग्ने दर (Survival Rate to Grade 10)	जम्मा	72.9	80.9	80.9	91.4	74.9	77.1
		छात्र	70.1	79.8	79.8	91.3	73.1	75.2
		छात्रा	75.3	82.1	82.1	92.0	76.5	78.7
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर (%)	स्थानीय	0	0	0	0	78.7	85.4
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
३.७	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	स्थानीय	17.4	18.6	18.65	20.00	9.5	9.8
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
		स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	6.4	7.5

३.८	जम्मा सामुदायिक बिद्यालय मध्ये कक्षा १-१२ माप्राविधिक धार सहित सन्चालन गर्ने बिद्यालयहरुमा भर्ना भएका जम्मा बिद्यार्थी सङ्ख्या	प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
	सामुदायिक माध्यमिक बिद्यालयहरुमध्ये कक्षा १-१२ मा बिज्ञान विषयमा भर्ना भएका जम्मा बिद्यार्थी प्रतिशत	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	3.4	3.9
		प्रदेश						
३.९	कक्षा १० मा अध्ययनरत बिद्यार्थीहरुले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरुको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	स्थानीय_Nepali	0.0	0.0	0.00	0.00	63.0	65.9
		प्रदेश_Nepali						
		राष्ट्रिय_Nepali						
		स्थानीय_English	0.0	0.0	0.00	0.00	49.0	52.1
		प्रदेश_English						
		राष्ट्रिय_English						
		स्थानीय_Math	0.0	0.0	0.00	0.00	54.0	57.2
		प्रदेश_Math						
		राष्ट्रिय_Math						
		स्थानीय_Science	0.0	0.0	0.00	0.00	37.0	40.7
		प्रदेश_Science						
		राष्ट्रिय_Science						
४	जीवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा							
४.१	५ बर्ष र सो भन्दा माथिका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	71.5	73.17
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
४.२	१५ बर्ष र सो भन्दा माथिका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	61.5	63.28
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
४.३	१५ देखि २४ बर्ष उमेरका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	95.5	95.63
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
४.४	१५ बर्ष र सो भन्दा माथिको साक्षर दरमा लैङ्गिक समता सूचांक	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	0.65	0.67
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय						
६	मुशासन तथा व्यवस्थापन							
	सामुदायिक बिद्यालयमा स्वीकृत र राहत दरबन्दीमा तहगत रूपमा कार्यरत शिक्षक र बिद्यार्थीको अनुपात (STR):-							

६.१	बालविकास तथा पूर्व प्र.वि.मा (ECED)		0.0	0.0	0.00	0.00	35	37
६.२	आधारभूत तह (कक्षा १-५)		0.0	0.0	0.00	0.00	31	36
६.३	आधारभूत तह (कक्षा ६-८)		0.0	0.0	0.00	0.00	98	100
६.४	आधारभूत (कक्षा १-८)		0.00	0.00	0.00	0.00	44	48
६.५	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०)		0.0	0.0	0.00	0.00	46	48
६.६	माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२)		0.0	0.0	0.00	0.00	40	42
६.७	माध्यमिक बिद्यालय (कक्षा ९-१२)		0.00	0.00	0.00	0.00	43	45

१.४ मुख्य समस्याहरू:

- पाठ्यक्रमले तोके बमोजिमका सिकाइ उपलब्धिहरू हासिल गर्न नसक्नु ।
- बाल/लैङ्गिक/अपाङ्गता मैत्रिपूर्ण विद्यालय व्यवस्थापन नहुनु ।
- भौतिक पूर्वाधारको निर्माण गरी सिकाइ वातावरणमा सुधार हुन नसक्नु ।
- स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रबोधिकरण र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न नसकिनु ।
- शिक्षक दरबन्दी मिलान गर्न नसक्नु ।
- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि पुऱ्याउन नसकिनु ।
- विद्यालयमा विद्यार्थी उपस्थिती कमजोर देखिनु ।
- स्पष्ट सुचक अनुसार अनुगमन तथा मूल्याङ्कन नहुनु ।
- विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा उल्लेख्य सुधार हुन नसक्नु ।
- शिक्षक उत्प्रेरणात्मक कार्यक्रम नहुनु ।
- शिक्षक पेशागत विकासका लागि आवश्यक तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्न नसकिनु ।
- विद्यालय दिवा खाजा, स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमको प्रभावकारीताको लागि भान्साकोठा,शौचालय तथा विद्यालय सरसफाइ व्यवस्थापन गर्न नसकिनु ।
- शिक्षा क्षेत्रमा भित्रिएका ICT, नविनतम ज्ञान तथा प्रविधिको उपयोग गर्न नसक्नु ।
- सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न नसकिनु ।
- अभिभावकहरूमा विद्यालय प्रति अपनत्वको भावना विकास गर्न नसकिनु ।

१.५ चुनौतिहरू:

- अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा ऐन कार्यान्वयन गर्न ।
- विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दीको मिलान तथा वितरण गर्न,
- समुदायलाई सामुदायिक विद्यालयहरूको अपनत्व स्वीकार गराउन ।
- शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न ।
- विद्यालयहरूलाई नेट इन्टरनेटको पहुँचमा पुऱ्याउन ।
- स्थानीय पाठ्यक्रममा आधारित सन्दर्भ सामग्री तथा पाठ्यपुस्तक विकास गर्न ।
- विद्यालयहरूमा प्रविधि मैत्री पूर्वाधारको विकास गर्न ।

- विद्यालय विपद प्रतिकार्य योजना विकास तथा कार्यान्वयन गर्न ।
- शिक्षकहरूमा पेशागत विकास गर्न ।

१.६ अवसरहरू:

- शिक्षामा पहुँच र सहभागितामा वृद्धिगर्ने ।
- शैक्षिक गुणस्तर सुधार गर्ने,
- शिक्षा सम्बन्धी संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्ने,
- तिनै तहका सरकार बीच समन्वय,सहकार्य र जिम्मेवारी पूरा गर्ने
- शिक्षामा लगानी वृद्धि गरी गुणस्तर सुधार गर्ने,
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार गर्ने,
- स्थानीय पाठ्यक्रम,पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने
- सार्वजनिक विद्यालय प्रतिको जनचाँसो र अपनत्व ग्रहण गर्ने,
- प्राविधिक शिक्षाको विस्तारबाट रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्ने,
- स्रोतको पहिचान तथा व्यवस्थापन गर्ने
- स्थानीय स्तरमा शिक्षा योजना निर्माण गरी लागु गर्नु स्थानीय सरकार स्वायत्त हुनु ।

परिच्छेद-दुई लक्ष्य निर्धारण

२.१ राष्ट्रिय दीर्घकालीन सोच:

आर्थिक तथा सामाजिक रुपान्तरणको माध्यमबाट न्यायपूर्ण समाजको विकास सहित नेपाललाई समृद्ध र नेपालीलाई सुखी बनाउन योगदान गर्ने ।

२.२ प्रदेशको दीर्घकालीन सोच:

.....

२.३पालिकाको दीर्घकालीन सोच/दूरदृष्टी:

" शिक्षा नै आर्थिक र सामाजिक रुपान्तरणको पूर्वाधार: समृद्ध गौमुलको आधार"

२.४ गाउँपालिकाको लक्ष्य:

विद्यालय शिक्षामा सबैको पहुँच पुऱ्याइ प्रतिस्पर्धी, प्रविधि मैत्री र गुणस्तरीय शिक्षाको माध्यमबाट दक्ष एवम् सिप मूलक जनशक्ति उत्पादन गर्ने ।

२.५ गाउँ पालिकाको उद्देश्यहरु:

1. प्रारम्भिक बालविकासदेखि माध्यमिक शिक्षामा निःशुल्क र समन्यायिक पहुँचको विस्तार गर्नु ।
2. विद्यालय शिक्षाको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु ।
3. विद्यालय शिक्षालाई आधुनिक सूचना प्रविधिसँग जोड्नु ।
4. विपदजन्य अवस्थामा पनि बालबालिकाहरुलाई वैकल्पिक शिक्षाको अवसर प्रदान गर्नु ।
5. अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरुलाई विस्तार गर्नु ।
6. प्रभावकारी सिकाइका लागि आवश्यक सिकाइ वातावरणको सिर्जना गर्नु ।
7. शिक्षकको पेशागत क्षमता विकास गर्नु,
8. विद्यालयमा शैक्षिक सुशासन, जवाफदेहिता र उत्तरदायित्व बोध गराउनु ।

२.६ रणनीतिहरु:

1. एक विद्यालय एक बालविकास केन्द्रको अवधारणा लागु गरी त्यसलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
2. आवश्यकताको आधारमा विद्यालयको नक्साङ्कन, समायोजन र शिक्षक दरबन्दी पुनःवितरण गरिने छ ।
3. विद्यालयमा सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चितताको लागि छात्रवृत्ति लगायतका कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
4. आर्थिक रुपमा विपन्न, गरिब, पिछडिएका वर्ग तथा भिन्न क्षमता भएका बालबालिकाको पहिचान गरी शैक्षिक सहयोग कार्यक्रम लागु गरिनेछ ।
5. बालविकास सहजकर्ताहरुको क्षमता विकासको लागि पालिका तथा अन्य निकायसँग समन्वय गरी आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछन् ।
6. विद्यालय तहको शिक्षण सिकाइमा सुधार गर्नको लागि सबै कक्षाहरुमा शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकबाट निर्मित स्थानीय स्तरमा प्राप्त हुने No cost and low cost शैक्षिक सामग्री निर्माण कार्यक्रम लागू गरिनेछ ।
7. बालबालिकाको चौतर्फी विकासको लागि सह-क्रियाकलापलाई सिकाइको अभिन्न अंग बनाइनेछ ।
8. विद्यालयमा दिगो विकासको लक्ष्य अनुरूप शिक्षण गरिने छ ।
9. शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि सरोकारवाला बीच विद्यालय स्तरमा अन्तरक्रिया कार्यक्रम लागू गरिनेछ ।
10. शिक्षकको पेशागत सहयोगका लागि पालिका स्तरमा स्थानीय विज्ञ समूहको परिचालन, क्लस्टर, मेन्टर तथा विद्यालयस्तरमा विषयगत शिक्षक समूहको निर्माण तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम लागू गरिनेछ ।

11. विद्यालय सुपरीवेक्षण तथा शिक्षकको पेशागत सहयोगको लागि पालिका स्तरमा निश्चित कार्यविधि बनाई विषय विज्ञको व्यवस्था गरिनेछ ।
12. शिक्षकको पेशागत विकासका लागि मागमा आधारित छोटा अवधिका तालिम तथा क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
13. सामाजिक सञ्जाललाई शिक्षण सिकाइ कार्यमा आवद्ध गर्दै लगिनेछ ।
14. विद्यालयमा सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गर्न तथा प्रस्तावनामा आधारित पालिका प्रमुख शैक्षिक सुधार कार्यक्रमलाई सञ्चालन गरिनेछ ।
15. सिकाइको लागि निरन्तर मूल्याङ्कनलाई अनिवार्य गरि कक्षा १-९ र ११ मा पालिका स्तरीय परीक्षा सञ्चाल गरिनेछ ।
16. गाउँ पालिकाको शैक्षिक व्यवस्थालाई प्रभावकारी पार्नका लागि पालिका स्तरीय नमूना विद्यालय तथा आवासीय विद्यालय विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
17. आवश्यकता अनुसार दरबन्दी मिलान गरी शिक्षा ऐन तथा नियमावलीमा तोकिए अनुसार प्र.अ. व्यवस्थापन गरी प्र.अ. लाई विद्यालयको शैक्षिक तथा शैक्षणिक नेतृत्वकर्ताको रूपमा विकास गर्दै लगिनेछ ।
18. विद्यालयको सुशासन, जवाफदेहिता तथा व्यवस्थापनमा प्रभावकारिता ल्याउन विद्यालयको नेतृत्व क्षमता विकास, कार्यसम्पादन करार सम्झौता गरी पुरस्कार र दण्ड जस्ता विभिन्न रणनीतिक कार्यक्रमहरु कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
19. बालबालिकाको सिकाइका लागि अभिभावक सशक्तीकरण तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम लागू गरिनेछ ।
20. निरन्तर सिकाइका लागि सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सुदृढिकरण गर्दै निरन्तर सिकाइ तथा जीवनोपयोगी सिपका कार्यक्रम सञ्चालनको पूर्ण जिम्मेवारी प्रदान गर्दै लगिनेछ ।
21. विपदको बेलामा पनि सिकाइलाई निरन्तरता दिनका लागि पालिका स्तरमा वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण कार्यविधि तयार पारी प्रभावकारी रूपमा लागू गरिनेछ ।
22. विद्यालयलाई आधुनिक सूचना प्रविधिसँग जोड्न पालिकाले प्रविधि मैत्री सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ साथै सबै विद्यालयमा आइ.सि.टि ल्यावको स्थापनामा विशेष जोड दिनेछ ।
23. प्राविधिक तथा व्यावसायिक विषय अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थीहरुका लागि प्रोत्साहन स्वरुप छात्रवृत्ति प्रदान गरिनेछ ।
24. गरिब, आर्थिक रुपले विपन्न तथा दलित समुदायका बालबालिकाको लागि निःशुल्क शिक्षाको विशेष अवसरको व्यवस्था गरिनेछ ।
25. गाउँ पालिका, गाउँ शिक्षा समिति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, प्र.अ. मार्फत निरन्तर शिक्षण सिकाइको अवस्थाबारे बुझ्न र थप प्रोत्साहनका कार्यका लागि सुपरीवेक्षणलाई निरन्तरता प्रदान गरिनेछ ।
26. विद्यालयको शैक्षिक सुधारका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई बढी जिम्मेवार बनाइ दण्ड र पुरस्कारको व्यवस्था लागू गरिनेछ ।
27. विद्यालय शिक्षालाई प्रविधि मैत्री बनाउन एक शिक्षक एक ल्यापटप तथा प्रत्येक कक्षामा एक स्मार्ट बोर्ड कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

२.७ कार्यनितीहरु

१. विद्यालय नक्साङ्कनको आधारमा विद्यालय स्थापना, समायोजन तथा विस्तार गरिने छ ।
२. एक वडामा एक नमूना प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको विकास गरिने छ ।
३. पालिका स्तरीय एउटा नमूना विद्यालय बनाइने छ ।
४. विद्यालय शिक्षामा पहुँच वृद्धि गर्नका लागि विद्यालय भर्ना तथा स्वागत कार्यक्रम, निःशुल्क पाठ्यपुस्तक, छात्रवृत्ति, स्थानीय उत्पादनमा आधारित विद्यालय दिवा खाजा, शैक्षिक सामग्री र निःशुल्क स्यानीटरी प्याड वितरण र अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिने छ ।
५. विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकाहरुलाई विद्यालयमा भर्ना गर्ने अभियानलाई निरन्तरता दिदै सेवा क्षेत्रभित्रका सबै बालबालिकाहरुलाई विद्यालय शिक्षामा प्रवेश गराईने छ ।
६. प्रत्येक आधारभूत तथा माध्यमिक विद्यालयहरुमा एक विद्यालय एक पुस्तकालय, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगशाला, विज्ञान प्रयोगशालाको विस्तार गरी गुणस्तरीय शिक्षण सिकाइको न्यूनतम वातावरण निर्माण गरिने छ ।

७. भाषिक तथा साँस्कृतिक विविधता अनुरूप शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरिने छ ।
८. प्रत्येक विद्यालयहरूमा लैङ्गिक सम्पर्क शिक्षकको व्यवस्था गरी लैङ्गिक मैत्री सिकाइ वातावरण तयार गरिने छ ।
९. विद्यार्थीहरूको सिकाइ गतिलाई द्रुत बनाउन अभिभावक, शिक्षक र विद्यार्थीहरू सहभागी हुने गरी अन्तरक्रिया तथा कार्यशालाहरू आयोजना गरिने छ ।
१०. विद्यार्थीहरूमा रहेका प्रतिभाहरूको खोजी गर्न आधारभूत तह देखि नै अतिरिक्त क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिने छन् ।
११. गुणस्तरीय शिक्षा प्रवर्द्धनका लागि सार्वजनिक निजी साझेदारी कार्यक्रम लागु गरिने छ ।
१२. पालिका स्तरीय वार्षिक शैक्षिक कार्यपत्रो र शिक्षा नीति तयार गरी कार्यान्वयनलाई निरन्तरता दिईने छ ।
१३. शैक्षिक सत्रको शुरुवात देखि नै निर्धारित पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनमा जोड दिन पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१४. स्थानीय मूल्य मान्यता परम्परागत ज्ञान प्रविधि, सामाजिक तथा साँस्कृतिक पहिचान, संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्न स्थानीय पाठ्यक्रमलाई आवश्यकता अनुसार संशोधन गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।
१५. सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा स्वीकृत प्राप्त पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक कार्यान्वयनको व्यवस्था मिलाइने छ ।
१६. स्थानीय स्तरमा उपलब्ध शैक्षिक सामग्रीहरू निर्माण गरी प्रयोगमा ल्याइने छ ।
१७. शैक्षिक संस्थाहरूको नियमित सुपरीवेक्षण गरी सुधारका लागि पृष्ठपोषण प्रदान गरिने छ ।
१८. नतिजामा आधारित मूल्याङ्कन प्रणालीका आधारमा पुरस्कार, दण्ड र पृष्ठपोषणको पद्धतिलाई अवलम्बन गरिने छ ।
१९. शिक्षाको गुणस्तर मापनका लागि समय समयमा परीक्षा बाहेकका अन्य शैक्षिक मूल्याङ्कन हुने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
२०. पालिकाभित्र सञ्चालित उच्च शिक्षण संस्थाहरू तथा अन्य शैक्षिक संस्थाहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गरिने छ ।
२१. कमजोर भौतिक संरचना भएका विद्यालयहरूलाई प्राथमिकता दिई शैक्षिक संस्थाहरूको भौतिक संरचना निर्माण कार्यलाई निरन्तरता दिइने छ ।
२२. विद्यार्थीहरूलाई खेल, योगाभ्यास र सह क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि पालिकास्तरमा आधुनिक प्रविधि सहितका रङ्गशाला निर्माणमा जोड दिइने छ ।
२३. विद्यालयमा आवश्यक पर्ने न्यूनतम संरचनाहरूको स्थापना तथा विकास गरिने छ ।
२४. संघ तथा प्रदेश सरकारको समन्वय तथा सहजीकरणमा स्थानीय सरकारले विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास र शैक्षिक विकासमा उच्च प्राथमिकता दिइने छ ।
२५. विपदको बेलामा पनि सिकाइलाई निरन्तरता दिनका लागि पालिका स्तरमा वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण कार्यविधि तयार पारी प्रभावकारी रूपमा लागु गरिनेछ ।
२६. विशेष शिक्षा आवश्यक भएका बालबालिकाहरूका लागि विशेष कक्षा सञ्चालन गरिने छ ।
२७. शिक्षण सिकाइका सन्दर्भ सामग्रीहरू तयार गरी अनलाइन शिक्षा प्रदान गरिने छ ।
२८. औपचारिक शिक्षाबाट बञ्चित भएकाहरूका लागि सिकाइको अवसर प्रदान गर्न बैकल्पिक सिकाइ माध्यमहरू सञ्चालन गरिने छ ।
२९. शिक्षा प्रणालिलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित बनाउने अभ्यास गरिने छ ।
३०. प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रका सहजकर्ताहरूका लागि क्षमता विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ ।
३१. नव नियुक्त प्रधानाध्यापक, शिक्षक तथा कर्मचारीका लागि सेवा प्रवेश तालिम सञ्चालन गरिने छ ।
३२. स्थानीय स्तरमा उपलब्ध शैक्षिक सामग्रीहरू निर्माण गरी प्रयोगमा ल्याइने छ ।
३३. शैक्षिक संस्थाहरूको नियमित सुपरीवेक्षण गरी सुधारका लागि पृष्ठपोषण प्रदान गरिने छ ।
३४. नतिजामा आधारित मूल्याङ्कन प्रणालीका आधारमा पुरस्कार, दण्ड र पृष्ठपोषणको पद्धतिलाई अवलम्बन गरिने छ ।
३५. पालिका भित्र सञ्चालित उच्च शिक्षण संस्थाहरू तथा अन्य शैक्षिक संस्थाहरूको विकासका लागि समन्वय तथा सहकार्य गरिने छ ।
३६. कमजोर भौतिक संरचना भएका विद्यालयहरूलाई प्राथमिकता दिई शैक्षिक संस्थाहरूको भौतिक संरचना निर्माण कार्यलाई निरन्तरता दिइने छ ।
३७. विद्यालयमा आवश्यक पर्ने न्यूनतम संरचनाहरूको स्थापना तथा विकास गरिने छ ।

३८. संघ तथा प्रदेश सरकारको समन्वय तथा सहजीकरणमा स्थानीय सरकारले विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास र शैक्षिक विकासमा उच्च प्राथमिकता दिइने छ ।
३९. विपदको बेलामा पनि सिकाइलाई निरन्तरता दिनका लागि पालिका स्तरमा वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण कार्यविधि तयार पारी प्रभावकारी रूपमा लागु गरिनेछ ।
४०. विशेष शिक्षा आवश्यक भएका बालबालिकाहरूका लागि विशेष कक्षा सञ्चालन गरिने छ ।
४१. शिक्षण सिकाइका सन्दर्भ सामग्रीहरू तयार गरी अनलाइन कक्षा मार्फत शिक्षा प्रदान गरिने छ ।
४२. औपचारिक शिक्षाबाट बञ्चित भएकाहरूका लागि सिकाइको अवसर प्रदान गर्न बैकल्पिक सिकाइका माध्यमहरू सञ्चालन गरिने छ ।
४३. विद्यालय तहमा लागु गरिएको पाठ्यक्रमको प्रबोधिकरण र स्थानीय परिवेश, आवश्यकता, सामाजिक, संस्कृति अनुरूप कक्षा ८ सम्म स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागु गरिनेछ र स्थानीय पाठ्यक्रम मै वृहत यौनिकता शिक्षाको विषयवस्तु समावेश गरी रूपान्तरण कक्षालाई निरन्तरता दिइनेछ ।
४४. शिक्षकको शैक्षिक क्षमता अभिवृद्धि गर्न समय समयमा शिक्षक तथा विद्यालय कर्मचारीहरूलाई तालिम, कार्यशाला, अभिमुखीकरण कार्यक्रम, बैठक, अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छन् ।
४५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पहुँच विस्तार गरिने छ ।
४६. सम्पूर्ण शिक्षा प्रणालीलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित बनाउने अभ्यास गरिने छ ।
४७. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको क्षमता अभिवृद्धि गरी सामाजिक परिचालनका कार्यक्रममा सहभागी गराइने छ ।
४८. पालिकास्तरमा अतिरिक्त क्रियाकलापहरूलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न बाल सञ्जालहरूलाई सक्रिय गराइनेछ ।
४९. विद्यालयमा नेतृत्व विकास, पारदर्शिता, जवाफदेहिता कायम गर्न विद्यालयका शिक्षक, विद्यालय कर्मचारी र सरोकारवालाको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ ।
५०. कार्य सम्पादनका आधारमा प्रत्येक वर्ष उत्कृष्ट शिक्षक छनौट गरी पुरस्कृत गरिने छ ।
५१. विपन्न तथा जेहेन्दार विद्यार्थीको पहिचान गरी छात्रवृत्ति, शैक्षिक सामग्री उपलब्ध गराइ उनीहरूको शैक्षिक निरन्तरतामा जोड दिइने छ ।
५२. बालबालिकाको पठन सिप अभिवृद्धि गर्न अभिभावकहरूको संलग्नतामा पालिका स्तरमा शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
५३. विद्यार्थीहरूलाई राष्ट्र समाज प्रति उत्तरदायित्व बोध गर्नका लागि अनिवार्य रूपमा माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूलाई स्काउट, रेडक्रस जस्ता मानवीय कार्य र गतिविधिमा संलग्न गराइने छ ।
५४. रणनीतिक योजना कार्यान्वयनको अवस्था मापन गरी आवधिक प्रतिवेदन तयार गर्न पालिका स्तरमा अनुगमन मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन समिति गठन गरिने छ ।
५५. शिक्षाको पेशागत सहयोग र विद्यालय सुपरिवेक्षण कार्यका लागि पालिका स्तरमा विज्ञ समूह, विशेषज्ञ समूहको रोष्टर समूह गठन गरी परिचालन गरिनुका साथै शिक्षा प्रणालीलाई तथ्याङ्क मैत्री बनाइने छ ।
५६. शिक्षक नियुक्ति व्यवस्थापन र सेवा सर्त सम्बन्धी निश्चित मापदण्ड तयार पारी लागु गरिने छ ।
५७. स्थानीय स्तरमा उपलब्ध शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोगमा जोड दिइने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनको आधार बनाइने छ ।
५८. आधारभूत तह कक्षा ५ र ८ को परीक्षालाई मर्यादित र स्तरयुक्त बनाउन गाउँपालिका भरी एउटै मापदण्डको प्रश्नपत्र तयार गरि पायक पर्ने विद्यालयको एउटै परीक्षा र परीक्षण केन्द्र कायम गरि सञ्चालन गरिनेछ ।
५९. गाउँपालिका भरी एउटै खालको विद्यार्थी पोशाक कायम गरी लागु गरिनेछ ।
६०. गाउँपालिका भरिका सबै आधारभूत तथा माध्यामिक (६-१२) मा अनिवार्य रूपमा किशोरकिशोरी मैत्री सूचना केन्द्र स्थापना गरी दिर्घकालिन रूपमा सहयोग गर्ने खालका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
६१. शिक्षाको गुणस्तर मापनका लागि समय समयमा परीक्षा बाहेकका अन्य शैक्षिक मूल्याङ्कन हुने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

परिच्छेद-३ विद्यालय शिक्षाका उपक्षेत्रहरु

३.१ प्रारम्भिक बालविकास

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा विद्यालय जाने उमेर पूर्वका बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग गरी आधारभूत शिक्षाका लागि तयार गराउने कार्यक्रम हो। सर्वाङ्गीण विकास अन्तर्गत बालबालिकाहरूको शारीरिक, मानसिक, तथा बौद्धिक, सामाजिक र संवेगात्मक विकास पर्दछन्। नेपालको संविधान २०७२, को धारा-३९ मा बालबालिकाको हक अन्तर्गत उपधारा (३) मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ भनि उल्लेख गरिएको छ। शिक्षा ऐन, २०२८ आठौं संशोधनले बालविकास शिक्षालाई विद्यालयको संरचना भित्र कायम गरेको छ। राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले चार वर्ष उमेर पुरा भएका बालबालिकालाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकासको अवसर प्रदान गरिने छ भनि उल्लेख गरेको छ साथै नेपालको सोही योजनामा पनि प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमलाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अंगको रूपमा विकास गरी सबै बालबालिकाका लागि अनिवार्य गरिनेछ भन्ने रणनीति लिएको पाइन्छ। प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको मुख्य उद्देश्य विविध किसिमका मनोरञ्जनात्मक सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापका माध्यमद्वारा बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग पुऱ्याउनु र कक्षा एकमा प्रवेशका लागि तयार पार्नु हो। हालका वर्षहरूमा प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा पूर्व प्राथमिक शिक्षाका कारण सिकाइको तत्परतामा उल्लेख्य प्रगति भएको र बिचैमा पढाई छाड्ने तथा कक्षा दोहोऱ्याउने दर घटाउनेमा यसको सकारात्मक प्रभाव रहेको र कक्षा एकमा प्रवेश गरेका बालबालिकाहरूको शैक्षिक उपलब्धि दर बढी हुने गरेको पाइएको छ। यो तह विद्यालय शिक्षाको आधार स्तम्भ मात्र नभई बालबालिकाको जीवनभरिको विकासको पूर्वाधार हो। प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई विद्यालय र समुदाय दुवैमा सञ्चालन गरिएको छ। प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमलाई थप विस्तार गरी सबैको पहुँचसम्म पुऱ्याउने रणनीति विकास तथा गुणस्तर अभिवृद्धि गरिनेछ कार्ययोजना केन्द्रित रहेको छ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था:

गौमुल गाउँपालिका भित्र हाल २४ वटा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरू सञ्चालित छन् जसमध्ये सामुदायिक प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र २३ वटा र संस्थागत प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र १ वटा रहेका छन्। प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई विद्यालय र समुदाय दुवैमा सञ्चालन गरिएको छ। यस गाउँपालिकामा ३ वटा बालविकास केन्द्र समुदायमा सञ्चालित रहेको छ। विद्यालयमा सञ्चालित प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र भन्दा समुदायमा सञ्चालन गरिएका बालविकास केन्द्रहरूको शैक्षिक तथा भौतिक पक्ष तुलनात्मक रूपमा कमजोर देखिन्छ। हाल प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा हाल २४ जना शिक्षकहरू कार्यरत छन्।

शैक्षिक सत्र २०८२ को तथ्यांक अनुसार जम्मा ३२३ जना बालबालिकाहरू बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका छन्। जसमध्ये छात्राहरू १५७ जना र छात्रहरू १६६ जना रहेका छन्। यस गाउँपालिकाको प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा कूल भर्ना दर ११०.१ प्रतिशत रहेको छ। प्रत्येक वर्ष कूल भर्नादरमा सुधार देखिन्छ भने प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा एकमा भर्ना भएका बालबालिकाहरूको हाल ९५.७ प्रतिशत रहेका छन्।

विस्तृत विवरण तलको तालिकाबाट प्रष्टुत गर्न सकिन्छ:

क्षेत्रहरु	आ .व २०८१/०८२	आ .व २०८२/०८३	आ .व २०८३/०८४	आ .व २०८४/०८५	आ.व २०८५/०८६	आ.व २०८५/०८७
सामुदायिक विद्यालयको संख्या	२३	२३	२३	२३	२३	२३

ECD विद्यार्थी संख्या		३३३				
-----------------------	--	-----	--	--	--	--

३.१.३ अवसर /चुनौतीहरू:

- सबै बालबालिकाहरूलाई बाल विकास शिक्षामा पहुँच सुनिश्चिता गर्ने ।
- बालविकास कार्यक्रमको नक्साडकन,पुनर्वितरण र आवश्यकता अनुसार बालविकास केन्द्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने,
- प्रारम्भिक बालबिकास तथा शिक्षामा लागत सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने,
- अपाङ्गता भएका बालबालिका, अनाथ तथा टुहुरा बालबालिकालाई बालविकास केन्द्रको पहुँचमा पुऱ्याउने,
- प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा तालिम प्राप्त शिक्षकको व्यवस्था गर्ने,
- प्रारम्भिक बालहेरचाह, पोषण, सुरक्षा तथा सिकाइको सम्बन्धमा अभिभावक जागरण गर्ने ।

३.१.४ उद्देश्यहरू:

- बालविकास उमेर समूहका बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चित गर्नु ।
- बालविकास केन्द्रहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको राष्ट्रिय न्यूनतम मापदण्ड अनुरूप विकास गर्नु ।
- सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा प्रवेश गराउनु ।

३.१.५ रणनीतिहरू:

- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमलाई प्रविधिमैत्री, बालमैत्री एवं गुणस्तरीय बनाउँदै सबै बालबालिकाहरूको पहुँचमा विस्तार गरिनेछ ।
- माग, आवश्यकता तथा दुरीको आधारमा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूको समायोजन, पुनर्वितरण तथा आवश्यक भएमा नयाँ स्थानमा केन्द्र स्थापना गरिनेछ।
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको प्रभावकारिता वृद्धिका लागि परिवार, समुदाय, गैरसरकारी संघ संस्था, सरकारी तथा निजी क्षेत्र र विद्यालयलाई जिम्मेवार बनाइनेछ ।
- प्रारम्भिक बाल कक्षामा निर्धारित मापदण्ड अनुरूप बसाइ व्यवस्थालाई ध्यान दिइ खेल तथा सिकाइ सामग्री र अडियो-भिडियो सामग्री सहितको कक्षाकोठा व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- सबै बालकक्षा शिक्षकहरूका लागि सेवाकालिन क्षमता अभिवृद्धि तालिमको व्यवस्था गरिनेछ।
- प्रत्येक वडा वा टोलमा खेल तथा सिकाई सामग्री सहितको बाल उद्यान वा बाल पार्कको निर्माण गरिनेछ।
- प्रत्येक वडामा कम्तिमा एउटा नमुना बालविकास केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।
- शिक्षकहरूसँग कार्यसम्पादन करार सम्झौता गरी पुरस्कार र दण्डको व्यवस्था गरिनेछ ।
- वि.व्य.स. सदस्यहरू, अभिभावकहरू तथा सरोकारवालाहरूका लागि प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा सम्बन्धी अभिमुखीकरण गरिने छ।
- पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनलाई अनिवार्य गरी सो बमोजिम सिकाइ सहजीकरण गरिनेछ ।
- शिक्षकहरूलाई जिल्ला भित्र वा बाहिरका नमूना तथा उत्कृष्ट केन्द्रहरूको भ्रमण गराई त्यहाँको असल अभ्यासलाई प्रयोगमा ल्याइनेछ ।

३.१.६ नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	आधार वर्ष २०८१/८२	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	प्रारम्भिक बालविकासमा कूल भर्ना संख्या	९७.५%	९७.७%	९७.९%	९९.९९%	९९%	९९०%
२	न्युनतम मापदण्ड पूरा गरेका बालविकास केन्द्रको संख्या	२३	२३	निरन्तरता	निरन्तरता	निरन्तरता	निरन्तरता

३.१.७ उपलब्धि, नतिजाहरू, प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

उपलब्धि

सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

प्रमुख नतिजाहरू

- प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा कार्यक्रममा सहज पहुँच हुने,
- प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा प्रवेश गरिनेछ ।
- प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूका सबै शिक्षकहरूले न्युनतम योग्यता र तालिम हासिल गरेका हुनेछन्,
- प्रत्येक वडामा कम्तीमा एउटा नमुना बालविकास केन्द्रको स्थापना भएको हुनेछ,
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा परिवार, समुदाय, गैरसरकारी संघसंस्था, विद्यालय र स्थानीय सरकार जिम्मेवार हुनेछ,

पूर्व प्रा.बि./बालविकासका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरू (Proposed ECED Activities)											Financing Level (In NPR)				Types of Grants		
प्रस्तावित कार्यक्रमहरू	लगानीको अनुमान (Cost Estimates (in '000s))					Existing unit cost	Proposed unit cost	वार्षिक भौतिक लक्ष्य (Yearly Physical Target)					Federal Gov.	Province		Local Gov.	Others (NGOs.)
	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29			2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29					
	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86			81/82	82/83	83/84	84/85	85/86					
पूर्व प्रा.बि./ECED कक्षा/केन्द्रमा तोकिएका न्यूनतम माप दण्डहरूको (Minimum Standards) कार्यन्वयन गर्ने	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5		0.5	1	1	1	1	1	FG				
Revisiting the existing ECED/PPE (including the institutional schools facilities) and establishment of new ECED centers based on need identification	10	0	10	0	10		10	1		1		1	LG				
Provision of ECED friendly WASH facility to ensure the compliance with minimum standards	600	720	720	720	720		150	4	5	5	5	5	FG+ PG+ LG				
Mid-day meal program (other regions)	2832	2861	2890	2919	2951.6		3.2	874	883	892	901	911	FG				
Implementation of the early childhood and learning standards for facilitating holistic development and learning of children	15	15	15	15	15		15	1	1	1	1	1	FG+ PG+ LG				
Performance grant to ECED centers and teachers (based on imporvement against set standards)	72	72	72	72	72		15	5	5	5	5	5	FG				
बिभिन्न प्रकारका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई सहयोग (Support to disable students)	11	11	11	11	11		2	5	6	6	6	6	FG				

पालिका तहको स्वास्थ्य केन्द्रहरू मार्फत बार्षिक रूपमा बालबालिकाहरूको स्वस्थ जांच गर्ने साथै बालबालिकाहरूमा अपाङ्गता परीक्षण गरी पहिचान गर्ने (Assesment and identification of disabilities)	13	13	13	14	14		0	1	1	1	1	1	1	LG				
ECED कक्षाका सहयोगी कार्यकर्ता/शिक्षकको तलब भत्ता	2,730	2,730	2,730	2,730	2,730		130	21	21	21	21	21	21	FG				
ECED कक्षाका सहयोगी कार्यकर्ता/शिक्षकका लागि पोशाक भत्ता	263	300	300	300	300		13	21	24	24	24	24	24	FG				
ECED कक्षाका सहयोगीहरूका लागि तलब/भत्ता	2,184	2,496	2,496	2,496	2,496		104	21	24	24	24	24	24	FG				
ECED कक्षाहरूका सामग्री र सिकाई कुनाका लागि बजेट अनुदान	24	24	24	24	24		1	24	24	24	24	24	24	FG				
ECED कक्षाहरूका सिकाई सामग्री र बिद्दुतीय सिकाई सामग्रीका लागि बजेट अनुदान	11	12	12	12	12		0.5	21	24	24	24	24	24	FG				
ECED कक्षाहरूमा अध्ययनरत तोकिएका अति बिपन्न र लक्षित समुदायका बालबालिकाहरूको सुबिधाका लागि बजेट अनुदान	-	-	-	-	-		0.5	0	0	0	0	0	0	FG				
जम्मा बजेट (लाखमा)	9	9	9	9	9													

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय

शिक्षा ऐन २०२८ (संशोधन सहित) अनुसार प्रारम्भिक बालविकास देखि कक्षा ८ सम्मको शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा भनिन्छ । दुर्गम तथा हिमाली जिल्लाको गौमुल गाउँपालिकामा आधारभूत तहको शिक्षामा ९८ प्रतिशत भन्दा बढी बालबालिकाहरूको शिक्षा पहुँचमा रहेको देखिन्छ । यस विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनाले विद्यालय शिक्षामा पहुँचलाई कायम राख्दै गुणस्तर वृद्धिमा जोड दिइएको छ ।

विद्यालय शिक्षाको विकासमा भएका विभिन्न प्रयास तथा परियोजनाहरू मध्ये आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजनासन् १९९७-२००२, प्राथमिक शिक्षा परियोजना, प्राथमिक शिक्षा विकास परियोजना, सेती परियोजना(२०३८), माध्यमिक शिक्षा सहयोग कार्यक्रम(सन् २००३-२००९), सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम (२००१-२०१६), विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना(SSRP): विद्यालय क्षेत्र विकास योजना(२०१६/०१७-२०२२/०२३) आदि धेरै परियोजनाहरू सञ्चालन गरिएको छ । जसको प्रमुख लक्ष्य नेपालको शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि र शिक्षक व्यवस्थापन हो । विद्यालय शिक्षामा शिक्षक तालिम अनिवार्य गरिएको हुनाले आधारभूत तहका शिक्षकहरूलाई व्यापक तालिमको व्यवस्था गरियो । विद्यालयको समग्र भौतिक व्यवस्थापनलाई पनि उच्च महत्वका साथ भौतिक संरचनाहरूको समेत उल्लेख्य विकास गरिएको छ। सन् २०१५ पछाडि शैक्षिक सुधार र गुणस्तर वृद्धिका प्रयासहरू भएको देखिन्छ । हाल सञ्चालित विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम SSDP ले शैक्षिक गुणस्तरलाई जोड दिँदै संरचनागत रूपमा परिवर्तन गरिएको छ। जस अन्तर्गत ४ वर्ष उमेर समूहका लागि प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा, ५ देखि ७ वर्ष उमेर समूहका लागि आधारभूत-तह १ (कक्षा १ देखि ३) ८ वर्ष देखि ९ वर्ष उमेर समूहका लागि आधारभूत-तह २ (कक्षा ४ र ५) १० देखि १२ वर्ष उमेर समूहका लागि आधारभूत तह (कक्षा ६, ७ र ८) रहेका छन्। यिनै ३ वटा तहलाई नेपालको आधारभूत शिक्षाको तह भनिएको छ।

नेपालको संविधान २०७२ को धारा ३१ मा शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरिएको छ । संविधानले सबैका लागि निःशुल्क तथा आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गरिनेछ प्रत्याभूति गरिएको सन्दर्भमा शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थापन एवम् सेवा प्रवाह प्रणालीको पुनरावलोकन एवम् परिमार्जन आवश्यकता महसुस गरी संविधानले स्थानीय तहको अधिकारमा बढोत्तरी गरी विद्यालय शिक्षा व्यवस्थापनमा तीनै तहको अधिकार सुनिश्चित गरी एकल अधिकार र संघ, प्रदेशको साझा अधिकार भित्र राखिए पनि सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न एकल वा साझा सूचिका आधारमा तीनै तहका सरकार जिम्मेवार रहेका देखिन्छन । आधारभूत शिक्षाको लक्ष्य ४ वर्ष देखि १२ वर्ष उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई विद्यालय प्रवेशको पूर्व तयारी एवं गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गरी तिनको शारीरिक, सामाजिक संवेगात्मक, संज्ञानात्मक, आध्यात्मिक तथा नैतिक शिक्षाको विकास गराई जीवनोपयोगी सीप एवम् मूल्यमा आधारित सामाजिक सांस्कृतिक विविधताबारे परिचित गराइ अपाङ्गता तथा सिकाइ कठिनाइ भएका बालबालिकालाई शैक्षिक स्तर वृद्धिका लागि संस्थागत सहयोग आवश्यक पर्ने हुँदा गौमुल गाउँपालिका, सामाजिक विकास समिति र शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा बीच समन्वय कायम गर्दै माध्यमिक शिक्षामा प्रवेश गराइ आवश्यकता अनुरूप निर्माण गरिएका शैक्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ सबैको समान दायित्व रहनेछ ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

गाउँपालिकाको शिक्षा शाखामा रहेको तथ्यांक अनुसार यस गाउँपालिकामा जम्मा २३ विद्यालयहरू रहेका छन् । आधारभूतका विद्यालयहरू ७३.९१ प्रतिशत छन् भने माध्यमिक विद्यालयहरू २६.०९ प्रतिशत रहेका छन् त्यसैगरी कक्षा १-५ का विद्यालयको प्रतिशत आधारभूत भित्र २१.०७ प्रतिशत छ भने ६-८ का विद्यालयको प्रतिशत ८.०६ प्रतिशत रहेको छ ।

गौमुल गाउँपालिका शैक्षिक तथ्याङ्क २०८२ अनुसार १०० प्रतिशत विद्यार्थी सामुदायिक विद्यालयमा रहेका छन् । त्यसैगरी हरेक शैक्षिक सत्रमा आधारभूत तहका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या सामान्य वृद्धि भएको छ । यसै गरी विद्यार्थी भर्नादरमा समेत उल्लेखनीय सुधार आएको देखिन्छ । आधारभूत तह कक्षा ८को सिकाइ उपलब्धीमा खासै सुधार नहुनुले शिक्षण सिकाइको क्षेत्रमा सुधारको आवश्यकता रहेको देखिन्छ ।

२.३ अवसर/चुनौती

- शैक्षिक संस्थाहरूमा आधारभूत शैक्षिक पूर्वाधारहरूको समुचित व्यवस्थापन गर्नु,
- शैक्षिक समन्यायिकता, जनचासो र विश्वास सहित सार्वजनिक शिक्षामा आकर्षण गर्नु,
- विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा कक्षागत विषयगत रूपमा दरबन्दी मिलान तथा पुर्नवितरण,
- शैक्षिक सुशासन, उत्तरदायित्व र जवाफदेहिताको विकास गर्नु,
- व्यावहारिक बालमैत्री तथा प्रविधिमा आधारित सिकाइ वातावरणको निर्माण गर्नु
- विद्यालय बाहिर रहेका सम्पूर्ण बालबालिकाहरूलाई भर्ना गर्नु
- कक्षा छाडने दर शून्यमा झार्नु,
- विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनाले अपेक्षा गरे अनुसार सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्नु,
- सूचना तथा सञ्चारमा आएका नवीनतम प्रविधिहरूलाई अवसरको रूपमा ग्रहण गर्नु।

३.२.४ उद्देश्यः

- उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत शिक्षामा समता मुलक पहुँच तथा सहभागिताको सुनिश्चितता गर्नु.
- आधारभूत तहका विद्यार्थीहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्नु,
- आधारभूत तह पूरा गर्ने बालबालिकाहरूको संख्यामा सुधार ल्याउनु,
- सिकाइ सुधारको लागि शैक्षिक तथा भौतिक वातावरणलाई बालमैत्री बनाउनु
- विद्यार्थी सिकाइप्रति उत्तरदायी, विद्यालयको व्यवस्था तथा प्रबन्धमा सुधार ल्याउनु।

३.२.५ रणनीति

1. जनसहभागिता सहितको भर्ना अभियानलाई प्रभावकारी बनाउँदै आधारभूत तहमा विद्यालय बाहिर बालबालिकाहरू नरहेको घोषणा गरिनेछ।
2. जोखिममा परेका, आर्थिक रूपमा विपन्न, दलित समुदायका विद्यार्थीहरूको सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन गर्न त्यस्ता विद्यार्थीको पहिचान गरी सिकाइ सामग्री लगायतको सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
3. विद्यार्थीलाई टिकाइ राख्न दिवा खाजा कार्यक्रमलाई विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाको सहयोगमा प्रभावकारी रूपमा कार्यन्वयन गरिनेछ।
4. कक्षा दोहोर्‍याउने र अनुत्तीर्ण हुने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्यालाई क्रमशः न्यूनीकरण गर्न उपचारात्मक शिक्षणको माध्यम अवलम्बन गरिनेछ।
5. अध्ययनको निरन्तरताका लागि बालकेन्द्रित शिक्षण, बालमैत्री शैक्षणिक वातावरण, शिक्षक विद्यार्थी बीच सुमधुर सम्बन्ध विकास, सिकाइमुखी शिक्षण पद्धति, सुरक्षित कक्षाकोठा, सम्मान पूर्ण व्यवहार जस्ता उपायहरूको अवलम्बन गरिनेछ।
6. प्राथमिकताको आधारमा विद्यालयमा आवश्यक न्यूनतम भौतिक व्यवस्था, भवन, शौचालय, खानोपानीको व्यवस्था लगायतका आवश्यक सुविधाहरू संघीय सरकार र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी थप गर्दै लगिनेछ।
7. सामान्य मर्मत संभार गरी व्यवस्थापन गर्न सकिने भौतिक व्यवस्थापनको कार्यलाई स्थानीय समुदाय परिचालन गरी अगाडि बढाइनेछ।
8. भौतिक निर्माणको कार्यलाई 'आफ्नो विद्यालय आफै बनाऔं' भन्ने नारा तय गर्दै लागत सहभागितालाई प्राथमिकता दिइनेछ।
9. शिक्षक तथा विद्यार्थी मार्फत शैक्षिक सामग्रीको विकास तथा विस्तार गरिनेछ।
10. शिक्षण सुधार योजना निर्माण र पठन सहितको शिक्षणलाई अनिवार्य गरिनेछ।
11. विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण तथा परियोजना कार्यलाई प्राथमिकता दिइ शिक्षण सिकाइ कार्य अगाडि बढाइनेछ।

12. लागत सहभागिताको आधारमा हरेक विद्यालयमा प्रविधिमा आधारित शिक्षण सिकाइलाई उच्च प्राथमिकता प्रदान गरिनेछ । शिक्षकले कक्षाकोठामा बिताउने समय सम्बन्धी कार्यविधि कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
13. कक्षा ५ र कक्षा ८ मा गाउँपालिका स्तरीय स्तरीकृत परीक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।
14. गाउँपालिकामा क्रमशः निश्चित मापदण्डको आधारमा हरेक वडामा एक नमूना आधारभूत विद्यालय स्थापना गरिनेछ ।
15. कक्षा १ देखि ३ सम्मका बालबालिकाहरूका लागि बालमैत्री सिकाइ वातावरण निर्माण गर्दै आधारभूत साक्षरता सिप विकासको लागि पढाइ तथा गणितीय साथै अन्य अन्तर विषयक जीवनोपयोगी पक्षको शिक्षण सिकाइ कार्यलाई सुनिश्चित गर्न पठन तथा गणितीय सीप केन्द्रित क्रियाकलापहरूलाई निरन्तरता गरिनेछ ।
16. स्थापना भएका कक्षा पुस्तकालय तथा बुक कर्नरमा नियमित पढाइ तथा स्वयं सिकाइ एवं गणितीय सिप विकास गरिनेछ । सामाग्रीहरूलाई उचित व्यवस्थापन तथा प्रयोगलाई अनिवार्य गरी सोको अभिलेखीकरण गरिनेछ । प्रविधिमैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापनका लागि प्रत्येक आधारभूत विद्यालयमा इन्टरनेट, कम्प्युटर लगायतका सुविधा बिस्तार तथा अभिवृद्धिका लागि बजेट व्यवस्थापन गरिनेछ ।
17. कक्षा १ देखि ५ सम्मका बालबालिकाहरूको सिकाइ सहजीकरणका लागि आवश्यकताका आधारमा शैक्षिक सामाग्री व्यवस्थापन शीर्षकमा अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।
18. कक्षा १ देखि ५ सम्मका बालबालिकाहरूका लागि पठन सिप विकासका लागि गाउँपालिका स्तरीय पढाइ मेला तथा प्रतियोगिता सञ्चालन गर्न आवश्यक बजेट व्यवस्थापन गरिनेछ तथा विद्यालय स्तरीय अभिभावक सम्मान कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
19. विद्यार्थी सिकाइ स्तरको पहिचानका लागि गाउँपालिका स्तरीय सिकाइ उपलब्धी परीक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरी उत्कृष्ट विद्यार्थी र विद्यालय सम्मान गरिनेछ ।
20. कक्षा १-५ सम्मका बालबालिकाहरूका लागि पठन सिपमा आधारित सिकाइ वातावरणका लागि छापामय कक्षाकोठा व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्दै समयानुकूल जीवनोपयोगी, व्यावहारिक, गणितीय सिप सहितको अन्य विषयको शिक्षण सिकाइलाई सीप केन्द्रित क्रियाकलापहरूलाई निरन्तरता दिइनेछ ।

३.२.६ नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	आधार वर्ष २०८१/८२	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	आधारभूत तह (१-८)मा विद्यालय बाहिर रहेका विद्यार्थी संख्या	४०	०	०	०	०	०
२	आधारभूत तह (१-८)मा विद्यार्थी संख्या	१६५२	०	०	०	०	०
३	आधारभूत तह (१-८) तालिम प्राप्त शिक्षकको संख्या	८६	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार
४	न्युनतम सिकाइ सर्वाङ्गीकरण मापदण्ड पूरा गरेका आधारभूत तहका विद्यालयको संख्या	१७	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार

३.२.७ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि

आधारभूत तहमा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुने । अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित भई खुद भर्ना दर तथा टिकाउ दरमा वृद्धि हुने तथा कक्षा छोड्ने र दोहोर्न्याउने दरमा कमी आएको हुने ।

आधारभूत तहका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरू (Proposed Activities for Basic Level)												
प्रस्तावित कार्यक्रमहरू	लगानीको अनुमान (Cost Estimates (in '000s))					Existing unit cost	Proposed unit cost	वार्षिक भौतिक लक्ष्य (Yearly Physical Target)				
	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29			2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29
	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86			81/82	82/83	83/84	84/85	85/86
सामुदायिक आधारभूत बिद्यालयमा (कक्षा १-५) स्वीकृत र राहत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता (दुर्गम भत्ता सहित)	42,815.4	42,815.4	49,725.0	49,725.0	49,725.0		585	85	85	85	85	85
सामुदायिक आधारभूत बिद्यालयमा (कक्षा ६-८) स्वीकृत र राहत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता (दुर्गम भत्ता सहित)	10,318.9	10,318.9	11,232.0	11,232.0	11,232.0		624	18	18	18	18	18
आधारभूत तह १-५ का लागि थप वटा नयाँ शिक्षक दरबन्दी सिर्जना गर्ने वा सो बराबरको शिक्षण सिकाई बजेट अनुदान प्रदान गर्ने	-	-	-	-	-		585	0	0	0	0	0
आधारभूत तह ६-८ का लागि थप वटा नयाँ शिक्षक दरबन्दी सिर्जना गर्ने वा सो बराबरको शिक्षण सिकाई बजेट अनुदान प्रदान गर्ने	(2,866.4)	(3,439.6)	(3,744.0)	(4,368.0)	(4,368.0)		624	-5	-6	-6	-7	-7

सामुदायिक आधारभूत तह (कक्षा १-८) बिद्यालयहरूमा कार्यरत कर्मचारी र साहयक कर्मचारीहरूका लागि तलब भत्ता (पोशाक र दुर्गम भत्ता सहित)	13,566.0	13,566.0	13,566.0	13,566.0	13,566.0		114	119	119	119	119	119
सामुदायिक आधारभूत तह (कक्षा १-५) बिद्यालयहरूका लागि व्यवस्थापन/सन्चालन खर्च (शिक्षण सिकाई समग्री, कम्तिमा १ सेट पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका र Book corner समेतका लागि)	14,250.0	14,250.0	14,250.0	14,250.0	14,250.0		150	95	95	95	95	95
सामुदायिक आधारभूत तह (कक्षा १-८) बिद्यालयहरूका लागि व्यवस्थापन/सन्चालन खर्च (शिक्षण सिकाई समग्री, कम्तिमा १ सेट पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका र Book corner समेतका लागि)	4,800.0	4,800.0	4,800.0	4,800.0	4,800.0		200	24	24	24	24	24
आधारभूत तह (कक्षा १-८) का लागि प्र.अ. भत्ता	856.8	856.8	856.8	856.8	856.8		7.2	119	119	119	119	119
आधारभूत बिद्यालय (कक्षा १-८) का लागि सन्चालन र व्यवस्थापन बापत एकमुष्ट अनुदान (SIP निर्माण/अद्यावधिक, SMC का सदस्यहरूको क्षमता विकास, अभिभावक शिक्षा, अतिरिक्त क्रियाकलाप, सामाजिक परीक्षण, EMIS व्यवस्थापन, School report card विकास र प्रयोग, School bulletin प्रकाशन, आदिका लागि)	5,950.0	5,950.0	5,950.0	5,950.0	5,950.0		50	119	119	119	119	119

आधारभूत तह (कक्षा १-५) सन्चालित परम्परागत धार्मिक बिद्यालयहरु: गुरुकुल/आश्रम, गुम्बा र मदरसाका लागि बजेट अनुदान	-	-	-	-	-	500	0	0	0	0	0
आधारभूत तह (कक्षा १-८) सन्चालित परम्परागत धार्मिक बिद्यालयहरु: गुरुकुल/आश्रम, गुम्बा र मदरसाका लागि बजेट अनुदान	-	-	-	-	-	1000	0	0	0	0	0
दुर्गम तथा हिमाली जिल्लाहरुमा सन्चालित घुम्ती बिद्यालयहरुका लगी बजेट अनुदान	-	-	-	-	-	500	0	0	0	0	0
बहुकक्षा/बहुभाषिक कार्यक्रम (MGML program) सन्चालन भएका बिद्यालयका लागि सन्चालन अनुदान	700.0	700.0	700.0	700.0	700.0	100	7	7	7	7	7
बहुभाषिक कार्यक्रम (ML program) सन्चालन भएका बिद्यालयका लागि सन्चालन अनुदान	700.0	700.0	700.0	700.0	700.0	100	7	7	7	7	7
Early Grade Learning (EGL) program को न्युनतम package कार्यक्रम व्यवस्थापन र संचालनका लागि बिद्यालयहरुलाई बजेट अनुदान	855.0	855.0	855.0	855.0	855.0	3	285	285	285	285	285
पालिका तहको स्वास्थ्य केन्द्रहरुसँगको समन्वयमा बिद्यालय स्वस्थ कार्यक्रम सन्चालन अनुदान							135	135	135	135	135

आधारभूत तह (कक्षा १-५) का लागि पाठ्यपुस्तक खरिब र बितरण अनुदान	479.8	579.5	477.2	565.9	483.8	0.4	1098	1326	1092	1295	1107
आधारभूत तह (कक्षा ६-८) का लागि पाठ्यपुस्तक खरिब र बितरण अनुदान	568.2	512.5	526.2	482.2	480.2	1	581	524	538	493	491
कर्णाली क्षेत्रका ५ जिल्लाका आधारभूत तह (कक्षा १-५) का बालबालिकाका लागि दिवा खाजा व्यवस्थापन र सन्चालन अनुदान	484.9	585.6	482.2	571.9	488.9	4.4	110	133	109	130	111
कर्णाली कर्णाली बाहेक अन्य क्षेत्रका जिल्लाका आधारभूत तह (कक्षा १-५) का बालबालिकाका लागि दिवा खाजा व्यवस्थापन र सन्चालन अनुदान	3,201.8	3,866.6	3,184.3	3,776.2	3,228.0	3.2	988	1193	983	1166	996
आधारभूत तहमा अध्ययनरत बिद्यार्थीमध्ये करिब २०% बिद्यार्थीलाई मागमा आधारित साधारण छात्रवृत्ति (सबै कर्णाली क्षेत्रका विद्यार्थीलाई समेत) बापतको बजेट अनुदान	672.0	740.0	652.0	716.0	640.0	2	336	370	326	358	320
आवासीय सुबिधा प्राप्त गर्ने बाहेकका बिभिन्न अपाङ्गता भएका बिद्यार्थीहरूलाई थप सुबिधा बापतको बजेट अनुदान	100.8	25.2	126.0	79.8	-	6	17	4	21	13	0
आवासीय सुबिधा सहितको छात्रवृत्ति बापतको बजेट अनुदान	-	-	-	-	-	50	0	0	0	0	0

कक्षा ६-८ का छात्राहरूलाई Sanitary Pad बितरण बापतको बजेट अनुदान	429.3	388.8	401.0	368.6	369.9		1.4	318	288	297	273	274
बिद्यालयहरूमा ICT lab स्थापना र ICT learning materials व्यवस्थापन बापतको बजेट अनुदान	16,800.0	16,800.0	16,800.0	16,800.0	16,800.0		700	24	24	24	24	24
समता रणनीति कार्यन्वयन गरी सोका आधारमा लक्षित स्थानीय तहहरूमा बिद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरूलाई बिद्यालय शिक्षामा ल्याई उनीहरूको शिक्षालाई निरन्तरता दिन पालिकाहरूलाई बजेट अनुदान	49.5	54.0	59.5	54.5	51.0		0.5	99	108	119	109	102
शुन्य दरबन्दी भएका बिद्यालयहरूलाई एकमुष्ट बजेट अनुदान	1,100.0	1,650.0	२०५०	2,750.0	3,300.0		1000	1	2	2	3	3
SMCs र PTAs को क्षमता अभिवृद्धी र अभिभावकहरूलाई सचेतना कार्यक्रम	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5		0.5	1	1	1	1	1
आधारभूत तहको अन्तिम परीक्षा (कक्षा ८) व्यवस्थापन र सन्चालन बापत स्थानीय तहलाई बजेट अनुदान	50.5	49.9	50.3	39.7	42.1		0.25	202	200	201	159	168
आधारभूत तहको जम्मा बजेट (लाखमा)	115.88	116.63	१७६.3	120.3	124.15							

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

नेपालको संविधान २०७२ ले माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गरिनेछ हक स्थापित गरेको छ। संविधानले एकातिर विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्र रहने व्यवस्था गरेको देखिन्छ भने अर्कातिर शिक्षालाई संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको साझा अधिकार भित्र पनि राखेको छ। यसरी गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चितताका लागि संविधानले तीन तहलाई जिम्मेवार बनाउने स्पष्ट मार्गनिर्देशन गरेको छ। शिक्षा ऐन २०२८ ले कक्षा ९-१२ लाई माध्यमिक शिक्षाको रूपमा राखेको छ। माध्यमिक शिक्षालाई साधारण, प्राविधिक तथा व्यावसायिक र परम्परागत गरी तीन प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ। गुरुकुल, गोन्पा विहार, मदरसा, मुन्धुम लगायतका परम्परागत शिक्षा पद्धतिलाई माध्यमिक शिक्षामा समेटिएको छ। माध्यमिक शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना एकलपथको हुने व्यवस्था छ।

माध्यमिक तहको सिकाइ सक्षमताहरूमा मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्द्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सदभाव र सह-अस्तित्वलाई आत्मसाथ गर्दै सभ्य, सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह, दैनिक क्रियाकलापका साथै प्राज्ञिक क्षेत्रमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त, सिर्जनात्मक र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक सिपको प्रयोग, प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक र विश्लेषणात्मक सोच तथा सामाजिक सम्पर्क र सञ्चारबाट विचारहरूको आदानप्रदान, व्यक्तिगत विकास र आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि सिकाइप्रति सकारात्मक सोचको विकास तथा स्वअध्ययन एवं ज्ञान र सिपको खोजी गरिनेछ। बानीको विकास, गणितीय समस्या समाधानमा गणितीय अवधारणा, सिद्धान्त तथा तार्किक सिपको प्रयोग, व्यावहारिक गणितीय ज्ञान र सिपको बोध र प्रयोग, वैज्ञानिक ज्ञान, तथ्य, सिद्धान्त र प्रविधिको समुचित प्रयोग, जीवन जगत र व्यवहारसँगको सम्बन्ध बोध गरी जीवनोपयोगी सिपको प्रयोग गर्दै समाज सापेक्ष व्यवहार प्रदर्शन, स्वास्थ्य प्रतिको सचेतता सहित वातावरण संरक्षण र संवर्धन तथा जनसङ्ख्या व्यवस्थापनमा सक्रिय सहभागिता, प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको कारण र असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन, वैज्ञानिक खोज तथा अनुसन्धान गर्न आवश्यक प्राविधिक सिपहरू हासिल गरी आधुनिक प्रविधिहरूको दैनिक जीवनमा प्रयोग, श्रम प्रति सम्मान गर्दै कामको संसारमा आत्मविश्वास साथ तयारी, प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेसागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग तथा उच्च तहमा अध्ययनको आधार विकास गरिनेछ रहेका छन्।

१५ औं योजनाले माध्यमिक शिक्षामा निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गरी शिक्षालाई गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी र प्रविधि मैत्री बनाउने कुरामा जोड दिएको छ भने शिक्षा नीति २०७६ ले गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै सिर्जनशीलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी, सिपयुक्त एवं उत्पादनशील जनशक्ति तयार गरिनेछ उद्देश्य राखेको छ।

१६ औं योजनाले माध्यमिक शिक्षालाई वृत्ति विकास र उच्च शिक्षालाई उद्भ्रम तथा रोजगार केन्द्रित, "पढ्दै कमाउदै र कमाउदै पढ्दै" अवधारणा उल्लेख गरिएको छ। साथै यस योजनाले माध्यमिक शिक्षामा खोज अनुसन्धान विकासमा आधारित नविनतम व्यवहारिक प्रयोगात्मक, सीपयुक्त र जीवनोपयोगी शिक्षाको प्रवर्द्धन गरिनेछ नीति लिईएको छ।

गौमुल गाउँपालिकाले नीतिगत रूपमा माध्यमिक तहको शिक्षालाई प्रविधियुक्त, सीपमूलक, निःशुल्क, बालमैत्री र समावेशी गराउने नीति अख्तियार गरेको छ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

गौमुल गाउँपालिका भित्र हाल २३ विद्यालयहरू रहेका छन्। जसमध्ये २३ वटा नै सामुदायिक विद्यालयहरू रहेका छन्। कक्षा १-१० सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयको संख्या ४ वटा रहेको छ। त्यसैगरी कक्षा १-१२ सञ्चालित कुल विद्यालय २ वटा रहेका छन्। यस गाउँपालिका भित्र प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारको विद्यालय १ वटा रहेको छ जुन वडा नं ४ मा सञ्चालित कीर्तिचौर मावि (कक्षा ९-१२) बालीविज्ञान नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र सानोठिमीको अनुमतिमा सञ्चालित छ।

३.३.३ अवसर र चुनौती:

- निःशुल्क माध्यमिक शिक्षालाई कार्यान्वयन गर्नु
- सबै किसिमका बालबालिकालाई समता मूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु
- माध्यमिक तहमा प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षालाई व्यवस्थित गर्नु ।
- सुचना तथा सञ्चार प्रविधिमा शिक्षक र विद्यार्थीको पहुँच विस्तार गर्नु
- विषयगत दरबन्दीको व्यवस्था गरी विद्यालयमा सक्षम जनशक्तिको व्यवस्था गर्नु
- विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धीमा सुधार ल्याउनु ।
- शिक्षकहरूको पेशागत वृत्ति तथा विकासलाई व्यवस्थित गर्नु।
- विपदजन्य परिस्थितिमा सिकाइमा निरन्तरता दिनु ।
- विद्यालय शिक्षालाई विविधता अनुकूल, समावेशी र समता मूलक बनाउनु ।

३.३.४. उद्देश्यहरू:

- माध्यमिक शिक्षा सबैको पहुँचमा ल्याउनु ।
- माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धी सुनिश्चित गर्नु ।
- सिकाइ सुधारको लागि शैक्षिक तथा भौतिक वातावरणलाई बालमैत्री बनाउनु ।
- विद्यार्थी सिकाइप्रति उत्तरदायी विद्यालयको व्यवस्थापन तथा प्रबन्धमा उल्लेखनीय सुधार ल्याउनु ।

३.३.५ रणनीतिहरू

1. जोखिममा परेका विपन्न, दलित तथा अन्य विद्यार्थीको सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन गर्न सिकाइ सामग्री लगायतको सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
2. कक्षा दोहोर्‍याउने र अनुत्तीर्ण हुने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्यालाई क्रमशः न्यूनीकरण गर्न उपचारात्मक शिक्षण अपनाइनेछ।
3. प्राथमिकताको आधारमा विद्यालयमा आवश्यक न्यूनतम भौतिक व्यवस्था, भवन, शौचालय, खानोपानीको व्यवस्था गर्न प्रदेश तथा संघीय सरकारहरूसँग पनि समन्वय गरिने छ ।
4. भौतिक निर्माणको कार्यलाई आफ्नो विद्यालय आफैं बनाऔं भन्ने नारा तय गर्दै लागत सहभागितालाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
5. आन्तरिक विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रयोग मार्फत मूल्याङ्कनलाई सिकाइ सुधारको औजार बनाइनेछ ।
6. शिक्षक विद्यार्थी मार्फत शैक्षिक सामग्रीको विकास तथा विस्तार गरिनेछ ।
7. शिक्षकलाई शिक्षण सुधार योजना अनिवार्य गरिनेछ ।
8. विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण तथा परियोजना कार्यलाई शिक्षणमा प्राथमिकता दिइनेछ ।
9. लागत सहभागिताको आधारमा हरेक विद्यालयमा प्रविधि युक्त शिक्षण सिकाइलाई उच्च प्राथमिकता प्रदान गरिने छ।
10. शिक्षकले कक्षाकोठामा बिताउने समय सम्बन्धी कार्याविधि कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
11. माध्यमिक तहमा साधारण धारको अतिरिक्त प्राविधिक तथा व्यवसायिक धारलाई समेत सञ्चालन गरिनेछ ।

३.२.६ नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	आधार वर्ष २०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	माध्यमिक तह (९-१०) मा भर्ना भएका विद्यार्थी संख्या	३६५				
२	माध्यमिक तह (११-१२) मा भर्ना भएका विद्यार्थी संख्या	१६६				
३	विज्ञान विषयमा अध्ययनरत विद्यार्थी संख्या					
४	न्यूनतम सिकाइ सवलिकरण मापदण्ड पूरा गरेका माध्यमिक विद्यालय संख्या	६	६	निरन्तरता	निरन्तरता	निरन्तरता

३.३.६. उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि

माध्यमिक तहमा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुने छ । निःशुल्क माध्यमिक तहको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित भई खुद भर्ना दर, टिकाउ दर वृद्धि गर्ने कक्षा छोड्ने र कक्षा दोहो-याउने दरमा कमी आउने ।

नतिजाहरु

- न्यूनतम सिकाइ उपलब्धी वृद्धि भएको हुने ।
- उच्च शिक्षाको लागि आवश्यक जनशक्ति तयार हुने।

माध्यमिक तहका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरू (Proposed Activities for Secondary Level)												
प्रस्तावित कार्यक्रमहरू	लगानीको अनुमान (Cost Estimates (in '000s))					Existing unit cost	Proposed unit cost	वार्षिक भौतिक लक्ष्य (Yearly Physical Target)				
	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29			2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29
	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86			81/82	82/83	83/84	84/85	85/86
माध्यमिक तहसम्म संचालित बिद्यालयहरूको सङ्ख्या								16	16	16	16	16
सबै प्रकार र तहका बिद्यालय नक्शांकन, समायोजन र पुनरवितरण कार्यक्रम सन्चालन	0	0	0	-	0		0					
सामुदायिक माध्यमिक बिद्यालयमा (कक्षा ९-१२) स्वीकृत र राहत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता (दुर्गम भत्ता सहित)	24,948	24,948	24,948	24,948	24,948		756	33	33	33	33	33
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) का लागि प्र.अ.भत्ता	208	208	208	208	208		13	16	16	16	16	16
सामुदायिक माध्यमिक तह (कक्षा १-१० र १-१२) बिद्यालयहरूमा कार्यरत कर्मचारी र साहयक कर्मचारीहरूका लागि तलब भत्ता (पोशाक र दुर्गम भत्ता सहित)	3,048	3,048	3,048	3,048	3,048		191	16	16	16	16	16
सामुदायिक माध्यमिक तह (कक्षा १-१० र १-१२) बिद्यालयहरूमा कार्यरत लेखा र प्रशासनिक कर्मचारीहरूका लागि तलब भत्ता (पोशाक र दुर्गम भत्ता सहित)	6,106	6,106	6,106	6,106	6,106		382	16	16	16	16	16
माध्यमिक बिद्यालय (कक्षा १-१२) का लागि सन्चालन र व्यवस्थापन बापत एकमुष्ट अनुदान (SIP निर्माण/अद्यावधिक, शिक्षण सिकाई सामग्री, कम्तिमा १/१ सेट पाठ्यक्रम र शिक्षक निर्देशिका, Book Corner, इन्टरनेट सुबिधा, सुद्ध पिउने पानी, बिद्धुत महशुल, आदि)	8,000	8,000	8,000	8,000	8,000		500	16	16	16	16	16
माध्यमिक बिद्यालय (कक्षा १-१२) का लागि एकमुष्ट अनुदान (SIP निर्माण/अद्यावधिक, SMC का सदस्यहरूको क्षमता विकास, अभिभावक शिक्षा, अतिरिक्त क्रियाकलाप, सामाजिक परीक्षण, EMIS व्यवस्थापन, School report card विकास र प्रयोग, School bulletin प्रकाशन, आदिका लागि)	1,120	1,120	1,120	1,120	1,120		70	16	16	16	16	16

माध्यमिक बिद्यालय (कक्षा १-१०) सन्चालित परम्परागत धार्मिक बिद्यालयहरु: गुरुकुल/आश्रम, गुम्बा र मदरसाका लागि बजेट अनुदान	-	-	-	-	-	120 0	0	0	0	0	0
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) का लागि पाठ्यपुस्तक खरिब र बितरण अनुदान	293	293	293	293	293	0.79	369	369	369	369	369
माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) का लागि पाठ्यपुस्तक खरिब र बितरण अनुदान (पाठ्यपुस्तकको सङ्ख्या पाठ्यक्रम ढाँचाले तोके अनुसार हुने)	124	124	124	124	124	0.99	125	125	125	125	125
माध्यमिक तहका बिद्यार्थीहरूमध्ये (कक्षा ९-१०) अति बिपन्न छात्रवृत्ति (Pro-poor targeted Scholarship) का लागि छनौट भएका बिद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति वितरण	244	288	310	332	354	6	41	48	52	55	59
माध्यमिक तहका बिद्यार्थीहरूमध्ये (कक्षा ११-१२) अतिबिपन्न छात्रवृत्ति (Pro-poor targeted Scholarship) का लागि छनौट भएका बिद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति वितरण	150	163	175	188	200	10	15	16	18	19	20
कक्षा ९-१२ का छात्राहरूलाई Sanitary Pad बितरण बापतको बजेट अनुदान	362	373	375	414	469	1.35	268	276	278	307	347
माध्यमिक बिद्यालय तहमा पुस्तकालय स्थापना र सन्चालन बजेट अनुदान	560	784	1,008	1,120	1,232	700	1	1	1	2	2
माध्यमिक बिद्यालय तहमा बिज्ञान प्रयोगशाला स्थापना र सन्चालन बजेट अनुदान	560	784	1,008	1,120	1,232	700	1	1	1	2	2
माध्यमिक बिद्यालय तहमा ICT प्रयोगशाला स्थापना, सिकाई सामग्री र सन्चालन बजेट अनुदान	560	784	1,008	1,120	1,232	700	1	1	1	2	2
नमूना बिद्यालय कार्यक्रम छनौटमा परेका माध्यमिक बिद्यालयमा भौतिक विकास कार्यक्रम बजेट अनुदान	-	-	-	-	-	500 0	0	0	0	0	0
नमूना बिद्यालय कार्यक्रम छनौटमा परेका माध्यमिक बिद्यालयमा Master Plan कार्यान्वयन (पुस्तकालय व्यवस्थापन, ICT र बिज्ञान प्रयोगशाला, समाग्री र किट्सहरू, आदि) का लागि बजेट अनुदान	-	-	-	-	-	166 7	0	0	0	0	0
प्र.अ.हरूका लागि कार्य सम्पन्नका आधारमा प्रोत्साहन र नमूना बिद्यालय कार्यक्रम सन्चालन भएका बिद्यालयमा कार्य सम्पन्नका आधारमा नियुक्त भएका शिक्षकहरूका लागि प्रोत्साहन बजेट अनुदान	०	-	-	०	-	15	०	0	0	०	0
सबै प्रकारका छात्रबास सन्चालन बापत बजेट अनुदान	-	-	-	-	-	288	0	0	0	0	0
कक्षा ९-१२ मा प्राबिधिक धार सन्चालन भएका बिद्यालयमा कार्यरत शिक्षक, प्रशिक र सहायक प्रशिकका लागि तलब र भत्ता बापतको बजेट अनुदान	-	-	-	-	-	756	0	0	0	0	0

कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धार सन्चालन भएका बिद्यालयमा प्रत्ति बिद्यार्थी सिकाई सामग्री, प्रयोगशाला सहयोग, औजार/सामग्री, प्रयोगात्मक सामग्री, OJT र सन्चालन खर्च बापतको बजेट अनुदान	1,350	1,350	1,350	1,350	1,350		15	90	90	90	90	90
कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धार सन्चालन भएका बिद्यालयमा प्रयोगशाला स्थापना, औजार/सामग्री खरिद र व्यवस्थापन बापतको बजेट अनुदान	300	300	300	300	300		300	1	1	1	1	1
तपाइको पालिकाबाट थप गर्न चाहेका कार्यक्रमहरु:												
माध्यमिक तहको जम्मा बजेट (लाखमा)	४०	४५	५१	५४	५५							

३.७ प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा

३.७.१ परिचय:

"शिक्षा विकासको ढोका हो भने प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा विकासको मुल ढोका हो-" UNESCO
 "Give me a fish and I eat for a day, Teach to fish I eat for a life time."

शिक्षालाई उत्पादनसँग जोडी प्रयोगात्मक कार्यको माध्यमबाट ज्ञान हासिल गरी श्रम बजारमा विकने नागरिक उत्पादन गर्ने काम प्राविधिक शिक्षाले गर्दछ। यो शिक्षा समाज र समग्र मुलुकको समृद्धिसँग जोडिएको हुन्छ। त्यसैले पनि हाम्रो जस्तो बसी बसी खानलाई पढ्नु पर्छ भने मानसिकता बोकेका समाजमा गरी खाने शिक्षालाई प्राथमिकता दिएर कार्यान्वयन नगर्दासम्म मुलुकको समुन्नति सम्भव देखिदैन। सरकारले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विकास र विस्तारलाई उच्च प्राथमिकता राखेर स्थानीय तहसम्म यसको पहुँच विस्तार गरी सिपयुक्त दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरेर स्वदेशमै रोजगारीको विकास गराउन सहयोग गर्नु पर्दछ। त्यसैले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास आजको आवश्यकता हो। प्राचीन कालदेखि नै अनौपचारिक रूपमा सिकेका सिपलाई उपयोग गर्दै व्यवसाय गरेको पाइन्छ। लिच्छवी काल, मल्लकाल तथा राणाकालमा विभिन्न कार्य गर्दै विदेशमा समेत नेपालमा उत्पादित सामग्री व्यापकता तथा तालिम लिन समेत विदेश पठाउने कार्य गरेको थियो। राणाकालीन तथा शाह कालिन समयमा पनि कालीगडी व्यवसायले व्यापकता पाएको र वेलायतबाट कालीगडहरू झिकाइ नेपालीहरूलाई डकर्मी, सिकर्मी जस्ता तालिमहरू दिइएको थियो। औपचारिक रूपमा स्थापित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको सुरुवात वि.सं. १९९९ सालमा स्थापित प्राविधिक तालिम शिक्षालय हाल इन्जिनियरिङ्ग कलेजबाट भएको थियो। नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई जीवनोपयोगी बनाउने उद्देश्यले विद्यालय तहमा व्यावसायिक सिप र ज्ञान सिकाउने प्रयास वि.सं. २००४ सालदेखि नै सुरु भएको हो।

शिक्षालाई सिपसँग, सिपलाई रोजगारी र उत्पादनसँग र उत्पादनलाई बजारसँग जोड्न सक्ने शिक्षा प्रणालीको विकास र विस्तार गर्न आवश्यक छ। विद्यालय शिक्षाको अन्तिम तह माध्यमिक तहको शिक्षाले नागरिकलाई जीवन निर्वाह गरेर खाने सक्ने आधारभूत व्यावसायिक सिप र दक्षता सहितको श्रम शिक्षा दिन जरूरी छ। माध्यमिक तहको शिक्षाको उत्पादन कम्तिमा पनि स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत साधनमा आधारित व्यावसायिक र उद्यमशीलताको माध्यमबाट श्रम गरेर जीवनयापन र आय आर्जनमा संलग्न भई आत्मनिर्भर र स्वावलम्बी बन्न सक्ने हुनुपर्छ। अहिलेको मुलुकमा जनसङ्ख्याको २८.६% बहुआयामिक गरीबीको मारमा परेका छन्। यसको प्रमुख कारण देशमा उपलब्ध मानव संसाधनको व्यवस्थापन र विकासका लागि योजनाबद्ध रूपमा काम हुन नसक्नुलाई लिन सकिन्छ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले श्रम बजारको आवश्यकताको आधारमा सिप नक्साङ्कन गरी तोकिएको मापदण्डको आधारमा सबै स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप प्रदायक संस्थाहरूको स्थापना गरिनेछ भन्ने कुरा अघि सारेको छ। त्यसरी नै प्रत्येक प्रदेशमा कम्तिमा एउटा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासका विषयगत प्रयोगशाला सहितका अनुसन्धान केन्द्रहरू स्थापना गरिनेछ भनि उक्त नीतिमा उल्लेख गरिएको छ। नेपालको आवधिक योजनाहरूले पनि निजी क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र, स्थानीय निकाय र विकास साझेदारहरूसँगको सहकार्यमा शिक्षा र तालिमका अवसरहरू विस्तार गरिनेछ। रणनीति लिइएको पाइन्छ। जीवनोपयोगी शिक्षा र सिपमूलक तालिमलाई मानवीय क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गर्ने सामाजिक तथा आर्थिक रूपान्तरणको आधारशिला मानिएको छ। राष्ट्रिय योजना आयोगले मुलुकलाई राष्ट्रिय श्रम बजारलाई लक्षित गरी प्राविधिक शिक्षा तथा तालिमका कार्यक्रमहरूको विस्तार गरी आवश्यकता भएका इन्सिच्युटहरू खोल्ने, शिक्षालय, तालिम केन्द्रहरू स्थापना गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने नीति अख्तियार गरेको छ। प्राविधिक शिक्षा र तालिमका कार्यक्रमहरूमा द्धन्द्ध पीडित, सहिद परिवार, पछाडि पारिएका वर्ग, आदिवासी, जनजाति, मुसलमान, महिला र पिछडिएका क्षेत्रलाई प्राथमिकता राखी प्राविधिक शिक्षा र घुमि तालिमहरू सञ्चालन गर्ने कार्यक्रम राज्यले अगाडि सारेको छ।

३.७.२ वर्तमान अवस्था:

नेपालको संविधान धारा-३० मा रोजगारीको हक अन्तर्गत प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको हक हुने, धारा ५१ को ज १ मा शिक्षालाई वैज्ञानिक प्राविधिक, व्यवसायिक, सिपमूलक, रोजगारमूलक एवम् जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने, यस्तै शिक्षा २०२८ (संशोधनसहित) ले विद्यालय शिक्षालाई प्रारम्भिक बालविकास देखि कक्षा १२ सम्म परिभाषित गरी माध्यमिक शिक्षा ९-१२ मा प्राविधिक र व्यवसायिक धारको व्यवस्था गरेको छ। राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले श्रमप्रतिको सम्मान एवं सकारात्मक सोच भएका रोजगार तथा स्वरोजगार उन्मुख उत्पादनमुखी, उद्यमशील र सिपयुक्त नागरिक तयार गरिनेछ भन्ने उद्देश्य राखी थप एक वर्ष अवधिको प्राविधिक र व्यवसायिक धार तर्फ व्यवहारिक अभ्यास व्यवस्था गरेको छ। विद्यालयमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालन निर्देशिका २०६९ (दोस्रो संशोधन) कार्यमूलक, व्यवहारिक प्राविधिक तथा व्यवसायिक सिपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गरिनेछ कुरा उल्लेख गरिएको छ। पन्ध्रौं योजनाले पनि शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभुत गरी आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य र निःशुल्क गरिनेछ र शिक्षालाई रोजगारी मूलक बनाउने सिपमूलक तथा व्यवसायिक शिक्षाको विस्तार गरी लगानीमा वृद्धि गरी प्राविधिक शिक्षालाई हरेक स्थानीय तहसम्म सर्वसुलभ गरिनेछ कुरामा जोड दिएको छ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयबाट २०७८ मा प्रकाशित तथ्याङ्कलाई हेर्दा केही समय यता प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका कार्यक्रमहरूको सङ्ख्यात्मक रूपमा निकै विस्तार भएको छ। CTEVT को केन्द्रको संरचना र ७ ओटा प्रदेश कार्यालयहरू बाहेक ६१ ओटा आङ्गिक पोलिटेक्निकस, २० ओटा साझेदारीमा सञ्चालित पोलिटेक्निकस शिक्षालयहरू, ५६३ ओटा सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा, ४२१ ओटा सम्बन्धन प्राप्त निजी शिक्षालयहरू र ११४० ओटा छोटो अवधिका निजी तालिम प्रदायक संस्थाहरू देश भरि विस्तार गरिएका छन्।

नेपालमा हाल विभिन्न १२ ओटा विषयगत मन्त्रालयहरूले प्राविधिक शिक्षा र सिपमूलक तालिमसँग सम्बन्धित रोजगारमूलक तथा स्वरोजगार सिर्जना गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएका छन्। जसमध्ये पनि ६ ओटा मन्त्रालयहरू (कृषि तथा पशुपन्थि विकास, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि र स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, श्रम तथा रोजगार र उद्योग तथा वाणिज्य) ले मुख्यरूपमा प्राविधिक शिक्षा र तालिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको देखिन्छ।

गौमुल गाउँपालिका अन्तर्गत वडा नं ४ मा सञ्चालित श्री कीर्तिचौर माध्यमिक विद्यालय, कालादहमा कक्षा ९-१२ प्राविधिक धार सञ्चालनमा रहेको छ। यस विद्यालयमा प्रति वर्ष १०० जना भन्दा बढी विद्यार्थीहरू प्राविधिक धार तर्फ अध्ययनरत छन्।

पन्ध्रौं योजनाको दीर्घकालीन सोचःसमृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको नारालाई साकार बनाउन विद्यालय तह देखि नै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालन गर्नुपर्दछ। प्राविधिक ज्ञान सिक्ने आधार शिक्षा आजको आवश्यकता हो। अबको शिक्षा गरेर खाने शिक्षा हो, त्यसैले विद्यालयमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको अपरिहार्य आवश्यकता रहेको छ।

चुनौतीहरू

- ❖ आजको पुस्तालाई कामको संसारसित जोड्नु।
- ❖ प्राविधिक शिक्षामा सबैको पहुँच विस्तार गर्नु।
- ❖ गुणस्तर सुनिश्चितता गर्नु।
- ❖ व्यक्ति, संस्था र पद्धतिको विकास तर्फ कम ध्यान गई क्षमता विकासका कार्यक्रमहरूको सञ्चालन गर्नु।
- ❖ स्रोत साधनको व्यवस्थापन।
- ❖ शिक्षणको माध्यम अंग्रेजी भएकोले सबैलाई पहुँच योग्य बनाउनु।
- ❖ विद्यार्थी मूल्यांकनमा On the Job Training को प्रभावकारी व्यवस्था गर्नु।
- ❖ दिगो शिक्षक व्यवस्थापन गर्नु।
- ❖ अनुगमन मूल्यांकन प्रणालीको विकास गर्नु।
- ❖ श्रोत व्यवस्थापन र दिगोपनाको विकास गर्नु।
- ❖ लगानीको अभिवृद्धि गर्नु।
- ❖ अध्ययन अनुसन्धानको कार्यमा लाग्न स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु।

उद्देश्य

- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासमा पहुँच अभिवृद्धि गर्नु ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासमा अवसरको सृजना गर्न संयन्त्रको विकास गर्नु।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासका अवसरहरूलाई सान्दर्भिक उपयोगी र गुणस्तरीय बनाउनु ।

रणनीतिहरू

1. गौमुल गाउँपालिकामा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपको अवसर सृजना गरिनेछ ।
2. प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन भएका विद्यालय तथा शिक्षालयहरूको प्रभावकारिताको निरन्तर अनुगमन गरिनेछ ।
3. प्रभावकारी अनुगमन र सहयोग प्रणालीको विकास सबै निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्यको संस्कृति विकास गरिनेछ ।
4. प्राविधिक शिक्षामा अवसर दिन पिछडिएको वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्न विशेष अवसर दिने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
5. प्रयोगात्मक पक्षलाई बढी जोड दिनका लागि आवश्यक सामग्री तथा उपकरणहरूको व्यवस्था गरिने छ ।
6. सुविधा सम्पन्न प्रयोगशाला स्थापना र सञ्चालनका साथै फिल्डका कार्यमा जोड दिइने छ ।
7. अपायक विद्यार्थीहरूका लागि छात्रावासको व्यवस्था गरिनेछ ।
8. प्रशिक्षक तथा सहायक प्रशिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिको लागि तालिम तथा प्रशिक्षणको व्यवस्था गरिनेछ ।
9. उत्पादित जनशक्तिलाई रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्न पहल गरिनेछ ।
10. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका लागि सरोकारवालाहरूको सहभागिता र स्थानीय सरकारको अपनत्व लगानी वृद्धि गरिनेछ ।
11. आय आर्जन गरिने खालका क्रियाकलापको माध्यमबाट आत्मनिर्भर हुनको निमित्त संस्थागत क्षमता बढाउने ।
12. गौमुल गाउँपालिकामा सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप प्रदायक संस्थाहरूको सञ्चालनमा आवश्यक सहयोग उपलब्ध गरिनेछ ।
13. विद्यार्थीहरूलाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका अवसर उपलब्ध गराउनका लागि सम्बन्धित संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
14. On the-job training लाई उधमशीलतासित जोडिनेछ ।

३.२.६ नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	आधार वर्ष २०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७
१	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम प्रदान गर्ने विद्यालय संख्या	१	आवश्यकता अनुसार वृद्धि गर्ने	आवश्यकता विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने
२	माध्यमिक तहमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिममा भर्ना भएका विद्यार्थी संख्या	८९	आवश्यकता अनुसार वृद्धि गर्ने	आवश्यकता अनुसार वृद्धि गर्ने	आवश्यकता अनुसार वृद्धि गर्ने	आवश्यकता अनुसार वृद्धि गर्ने

उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:-

उत्पादनशील जनशक्तिले आवश्यकता अनुसारका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रहरूमा प्रयाप्त दक्षता हासिल गरी उत्पादनशील,रोजगारी स्वरोजगारी र जीविको पार्जनका क्षेत्रबाट आर्थिक स्तर सुधार भएको हुनेछ।

नतिजा

1. On-the-job training कार्यक्रम उधमशीलतासँग जोडिएको हुनेछ ।
2. खोज नवप्रवर्तन तथा उद्यमशीलतामा अभिवृद्धी भएको हुनेछ ।
3. प्रभावकारी अनुगमन र सहयोग प्रणालीको विकास सबै निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्यको संस्कृति विकास भएको हुनेछ ।
4. उत्पादनशील,रोजगारी,स्वरोजगारी र जीविकोपार्जनका अवसरमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
5. गौमूल गाउँपालिकाबाट उत्पादित जनशक्ति दक्ष र गुणस्तरीय जनशक्ति भएको हुनेछ ।
6. प्राविधिक शिक्षामा सबै वर्ग, क्षेत्र र समुदायको सहभागिता वृद्धि भएको हुनेछ ।
7. प्राविधिक शिक्षाको लागि उपयुक्त सुविधा सम्पन्न प्रयोगशाला तथा कक्षाकोठा निर्माण भएको हुनेछ ।
8. प्राविधिक शिक्षामा लगानी वृद्धि भएको हुनेछ ।
9. तालिम प्राप्त प्रशिक्षक तथा शिक्षकको व्यवस्था भएको हुनेछ ।
10. प्राविधिक शिक्षामा थप अन्य विधा विस्तार भएको हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्य निर्धारण

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	प्राविधिक धारका विद्यालय स्थापना र सञ्चालन	पटक	१		१		१	३		
२	शिक्षक व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
३	छात्रवृत्ति कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
५	छोटा अर्वाधिका सिप मूलक तालिम सञ्चालन	जना	१५	१५	१५	१५	१५	६०		
७	आर्थिक रूपमा पछाडि परेका सिमान्तकृत, दलित अपाङ्गता, महिला जनजाति विद्यार्थीका लागि उच्च शिक्षामा सहज पहुँचको अवसर सिर्जना गरिनेछ	जना	१	१	१	१	१	५	१०	
८	प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गरिनेछ विद्यार्थीको लागि छात्रावास निर्माण	ओटा	१	१	१	१	१	५	१०	
९	शिक्षालय तथा विद्यालयको अनुगमन र नियमन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
१०	आवासीय छात्रावासको व्यवस्थापन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	

कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयनका लागि आवश्यक अनुमानित बजेट तालिका

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रू हजारमा					स्रोत	कैफियत
		कुल बजेट	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५		
१	प्राविधिक धारका विद्यालय स्थापना र सञ्चालन						प्रदेश र सङ्घीय सरकार	
२	प्राविधिक धार सञ्चालन भएका विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार विकास	१ करोड	२०००	२०००	२०००	२०००	प्रदेश र सङ्घीय सरकार	
४	शिक्षक व्यवस्थापन						प्रदेश र सङ्घीय सरकार	

५	छात्रवृत्ति कार्यक्रम	१५००	३००	३००	३००	३००	३००	सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकार
६	स्थानीय स्तरमा रहेका परम्परागत सिपहरूको पहिचान, प्रमाणिकरण र प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	स्थानीय सरकार र अन्य सङ्घ संस्था
७	छोटा अवधिको सिपमूलक तालिम सञ्चालन	५०००	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार, अन्य सङ्घ संस्था उद्यम शाखा
८	वैदेशिक रोजगारीबाट हासिल गरेको अनुभव र सिपको खोजी र उपयोग	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	स्थानीय सरकार
९	आर्थिक रूपमा पछाडि परेका सिमान्तकृत, दलित अपाङ्गता, महिला जनजाति विद्यार्थीका लागि उच्च शिक्षामा सहज पहुँचको अवसर सिर्जना गरिनेछ	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	स्थानीय सरकार
१०	प्राविधिकधारको विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीको लागि छात्रवास							सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय सरकार
११	अनुगमान तथा नियमन	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	स्थानीय सरकार

३.६. अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षा

३.६.१. परिचय:

औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचनाभन्दा बाहिर मानव जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सिप र प्रक्रियाको प्रशोधन गरी जीवनपर्यन्त अर्थात् आजीवन सिकाइ प्रणाली अनौपचारिक शिक्षा हो। अनौपचारिक शिक्षा एवम् आजीवन शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समूहका लागि आफ्नो लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ। निरक्षरका लागि साक्षरता, साक्षरका लागि साक्षरोत्तर, सिकाइ अवसरका लागि स्तरवृद्धि, शिक्षासँग सिप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवम् आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ। साक्षरता तथा निरन्तर शिक्षा कार्यक्रमहरूको समन्वयात्मक रूपले विकास, योजना तथा सञ्चालनका लागि स्थानीय सरकारहरूसँग सहकार्य गरिनेछ। अनौपचारिक शिक्षा र औपचारिक शिक्षाको दोहोरो प्रवेशको अवसर प्रदान गरी प्राप्त ज्ञानको समकक्षता निर्धारण तथा प्रमाणीकरण गरिनेछ तथा निरक्षर र नवसाक्षरलाई जीवनपर्यन्त शिक्षा दिन सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत साक्षरता स्वयम् सेवक परिचालन गरिनेछ नीति लिएको छ।

निरक्षर जनताहरूलाई साक्षर बनाउने र नव साक्षरलाई निरन्तर शिक्षा दिनु राज्यको दायित्व हो। अर्कोतिर उनीहरूका लागि आयमूलक र कार्यमूलक कार्यक्रम दिनु पनि आवश्यक देखिन्छ। जसलाई सार्थक बनाउनका लागि सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको अवधारणा कार्यान्वयनमा आएको छ। एकातिर संचालनमा रहेका सिकाइ केन्द्रको व्यवस्थापन प्रभावकारी ढंगले हुन सकिरहेको छैन भने साक्षर भएकाहरू पनि निरन्तर शिक्षाको अवसर नपाउँदा पुनः निरक्षर बन्नु पर्ने अवस्था टड्कारो रूपमा रहेको देखिन्छ। राज्यले काम दिन नसक्दा र सामुदायिक सिकाइ केन्द्रले काम खोज्न नसक्ने कारणले गर्दा कतिपय सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू बन्द हुने अवस्थामा छन्। दक्षिण कोरियाको इन्चोनमा भएको विश्व शिक्षा मञ्चको घोषणा अनुसार जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्रवर्द्धन गरिने विषयमा नेपालले प्रतिबद्धता जाहेर गरेको छ। तसर्थ साक्षर, नवसाक्षर र कक्षा ५ पूरा नगरेका नागरिकहरूका लागि जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउनु पर्ने दायित्व राज्यमा रहेको छ।

वि.सं.२००७ सालमा नेपालमा आधुनिक प्रजातान्त्रिक युग सुरु हुँदा कुल जनसंख्याको झन्डै २ प्रतिशत मात्रै नागरिकहरू साक्षर थिए। प्रजातन्त्रको आगमनसँगै नेपालमा शैक्षिक जागरणको शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, उच्च शिक्षा, प्राविधिक शिक्षा साथै अनौपचारिक शिक्षालाई के कसरी अगाडि बढाउनु पर्छ भन्ने बारेमा युगानुकुल सुझावहरू दिएको थियो। उक्त प्रतिवेदन प्रौढ साक्षरता कार्यक्रमलाई जोड दिन सिफारिस गरे पछि वि. सं. २०१३ सालदेखि योजनावद्ध रूपमा अनौपचारिक प्रौढ साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइएको हो।

विश्व-व्यापीकरण, तीव्र सहरीकरण र बसाइसराइ, सूचना-प्रविधिको क्षेत्रमा भएको क्रान्तिले विश्वको हरेक मुलुक र समाजमा तीव्र परिवर्तनहरू भइरहेका छन्। बालबालिका र युवाको लागि मात्र हैन प्रौढ र ज्येष्ठ नागरिकका लागि पनि निरन्तर सिक्किरहने व्यवस्था र वातावरणको जरुरत पर्दछ। संयुक्त राष्ट्रसंघको युनेस्को लगायत अन्य अन्तराष्ट्रिय संस्थाहरूले पनि प्रस्तुत गरेका छन्। युनेस्कोले अघि सारेको परिभाषा र व्याख्या अनुसार आजीवन सिकाइको अवधारणा दिगो विकासको लक्ष्य प्राप्तिको रणनीतिमा आजीवन सिकाइलाई महत्वका साथ लोकतन्त्र, मानवीय र मानव मुक्तिको मूल्य मान्यतामा आधारित रहेको छ। सुखी र खुशी जीवनयापनका लागि सिक्ने प्रक्रिया जीवनभर चलिरहनु पर्छ। हरेक उमेर

समूहका मानिसहरु सिकाइ प्रक्रियामा संलग्न भइरहनु पर्छ र घरपरिवार, कार्यथलो, विद्यालय, समुदाय र हरेक सामाजिक स्थानमा सिकाइ प्रक्रिया हुनसक्छ ।

आजीवन सिकाइ एउटा छुट्टै विधि होइन समग्र शिक्षा प्रणालीलाई मार्ग निर्देशन गरिने सिद्धान्त हो । बाल शिक्षा, आधारभूत शिक्षा हुदै माध्यमिक देखि उच्च शिक्षासम्म पुग्ने क्रममा हरेक व्यक्तिलाई आजीवन कसरी सिक्ने भन्ने ज्ञान र सिप प्रदान गर्नु जरुरी हुन्छ । त्यसैले अतिरिक्त, अनौपचारिक र औपचारिक सबै माध्यमबाट आजीवन सिकाइको अभ्यासलाई सुदृढ तुल्याउनु जरुरी छ । मानव जीवनलाई सहज, उन्नतर सुखी तुल्याउनु नै आजीवन सिकाइको मूल ध्येय हो ।

३.६.२. वर्तमान अवस्था

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याई अनौपचारिक, वैकल्पिक, परम्परागत र खुल्ला शिक्षाका माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्नु सबै प्रकारका आपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवन पर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवनयापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने उद्देश्य निर्धारण गरेको छ ।

आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको जिम्मेवारी स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएसँगै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । देश संघीय संरचनामा रुपान्तरण भएपछि शिक्षा क्षेत्रको पुनःसंरचना हुँदा साविकको अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको एउटा शाखामा सीमित हुन पुगेको छ । प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र सो अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा अनुसन्धान शाखा रहे पनि उक्त शाखाको कार्यविवरणमा अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइसँग सम्बन्धित विषय समावेश छैन । स्थानीय तहमा रहेको शिक्षा शाखाको कार्यविवरणमा यस सम्बन्धी विषय समावेश भए पनि यस विषयले प्राथमिकता प्राप्त गरेको देखिदैन । यसरी हेर्दा शिक्षा क्षेत्रको एउटा सिङ्गै पाटोको रुपमा रहेको अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइले न त व्यक्तिगत रुपमा न त संस्थागत र प्राणालीगत रुपमा नै क्षमता विकास गरिने विषयले महत्व पाएको देखिन्छ । विगत १ दशक भन्दा बढी अवधिदेखि साक्षरतालाई अभियानका रुपमा सञ्चालन गर्दा समेत अझै २४ जिल्ला साक्षर घोषणा हुन बाँकी रहेका छन् । सबै युवाहरुका लागि खुल्ला तथा दूर शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउन सकिएको छैन । अनौपचारिक शिक्षा नीति र खुल्ला तथा दूर शिक्षा नीतिले परिकल्पना गरेको उपलब्धि हासिल गर्न सकिएको छैन । सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुलाई अपेक्षित रुपमा सुदृढीकरण गर्न सकिएको छैन । त्यसैगरी आवश्यकता अनुरूप आजीवन सिकाइका अवसरहरु विस्तार गर्न सकिएको छैन । देश संघीय संरचनामा रुपान्तरण भए पश्चात अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त सिकाइको व्यवस्थापन (संरचना, लगानी, अपनत्व आदि) को जिम्मेवारी स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएको तर यसको मर्म अनुसार कार्यसम्पादन हुन सकेको देखिदैन । आवधिक रुपमा शैक्षिक सर्वेक्षण गर्न नसकिएकाले साक्षरता सम्बन्धी तथ्यांकका लागि पनि राष्ट्रिय जनगणनाको प्रक्षेपणमा भर पर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ । यस गौमुल गाउँपालिकामा हाल अनौपचारिक शिक्षा संचालन गर्न २ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र संचालित भए पनि प्रभावकारी रुपमा सञ्चालनमा आउन सकेको छैन ।

३.६.५. अवसर र चुनौती

- अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको सहज र सर्वसुलभ पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।
- साक्षरता, निरन्तर सिकाइ, आयमूलक सिपसँगै समय सापेक्ष सूचना प्रविधियुक्त कार्यमूलक सिकाइ लगायत आजीवन शिक्षा तथा समकक्षताको व्यवस्था गर्नु ।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई समय सापेक्ष सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन गर्न सक्ने बनाउनु ।
- साक्षर व्यक्तिहरुलाई निरन्तर शिक्षाको कार्यक्रम दिनु ।
- साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रमलाई दैनिक व्यवहारसँग जोडनु ।
- साक्षरता कार्यक्रममा सहभागी भएका व्यक्तिहरुले सिकेको ज्ञान र सिपलाई रोजगारसँग जोडनु साथै सिपको प्रमाणपत्र रोजगारको अवसरसँग जोडनु ।
- साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रमहरु गैर सरकारी र समुदायमा आधारित संस्थाहरुले संचालन गर्न छाड्नु ।
- साक्षर गाउँपालिका घोषणा गर्दा साक्षर भएको जनसंख्या लगभग ९५ प्रतिशत रहेको तर उनीहरुका लागि निरन्तर शिक्षा र सिपमूलक कार्यक्रम संचालन हुन नसक्दा ७२% मा झर्नु ।

- पुरुषको तुलनामा महिला निरक्षरता दर बढी हुनु।
- साक्षर भएकाहरू साक्षरता सिपको प्रयोग र अभ्यास नहुदा पुनः निरक्षर हुनु।
- शैक्षिक सत्र पूरा नगरी बिच मै छाड्ने, बालबालिकाहरूको संख्या ४.५ प्रतिशत रहेको हुँदा साक्षर हुन नसक्ने र नव साक्षरको अवस्थामा रहेका व्यक्तिको संख्या अझै पनि अधिक रहनु।

३.६.६. उद्देश्यहरू

1. सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर र पहुँच सुनिश्चित गर्नु।
2. आजीवन सिकाइ संस्कृति सापेक्ष अनौपचारिक शिक्षा तथा निरन्तर सिकाइका लागि एकिकृत प्रणालीमा आधारित संस्थागत सुदृढीकरण गर्नु।
3. बालबालिकाको सिकाइका लागि अभिभावकहरूको सचेतनामा सुधार ल्याउनु।
4. नवसाक्षरहरूलाई जीविको पार्जनका गतिविधिहरूको सहभागितामा वृद्धि गर्नु।

३.६.७. रणनीति:

1. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई सुदृढ गरिनेछ। यसका लागि स्थानीय आवश्यकता, माग र स्रोतका आधारमा स्थानीय समुदायसँगको सहकार्यमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालनमा ल्याउने।
2. स्थानीय सरकारको संयोजनमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, विद्यालय, विकास साझेदार, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम, अभिभावक, अन्य साझेदारहरू परिचालन गरी साक्षरता तथा साक्षरोत्तर कक्षाहरू सञ्चालन गरिनेछ।
3. स्थानीय तहले सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई आधारभूत सुविधा सम्पन्न पुस्तकालय, ई-पुस्तकालय, सामुदायिक सूचना केन्द्र, एफ एम द्वारा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन र सेवा प्रवाह गरिनेछ, बहुउद्देश्यीय संयन्त्रको रूपमा सुदृढीकरण गरी समावेशी एवम् समतामा आधारित आजीवन सिकाइ थलोको रूपमा विकास गरिनेछ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	आधार वर्ष २०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	भाषिक तथा गणितीय साक्षरता सिप (१५ वर्ष भन्दा माथि) प्रति सत						
२	भाषिक तथा गणित सिप (१५ वर्ष भन्दा माथिका महिला) प्रति सत						
३	आधारभूत सुविधा सम्पन्न सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको संख्या	१	१	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने

४	सामुदायिक पुस्तकालयको संख्या	०	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने
---	------------------------------	---	-------------------------------	-------------------------------	-------------------------------	-------------------------------	-------------------------------

३.६.८. उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवन पर्यन्त सिकाइ एवं सिप मूलक शिक्षाको अवसर प्राप्त हुनेछ ।

नतिजा

1. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र आजीवन सिकाइ केन्द्रको रुपमा विकास हुनेछ ।
2. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक संरचनागत व्यवस्था तयार भई कार्यसन्चालन हुनेछ
3. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ सम्बन्धी तथ्यांक अद्यावधिक हुनेछ ।
4. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका लागि लागत साझेदारिताको प्रारूप तयार हुनेछ ।
5. सबै नागरिकहरूका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा, जीवनपर्यन्त सिकाइ र जीवनोपयोगी सिपका अवसरहरू प्राप्त हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

अनौपचारिक र निरन्तर शिक्षा कार्यक्रमका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरू (Proposed Activities for Non-Formal and Continuous Education)												
प्रस्तावित कार्यक्रमहरू	लगानीको अनुमान (Cost Estimates (in '000s))					Existing unit cost	Proposed unit cost	वार्षिक भौतिक लक्ष्य (Yearly Physical Target)				
	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29			2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29
	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86			81/82	82/83	83/84	84/85	85/86
स्थानीय तह र सो तहमा कार्यरत गैर-सरकारी र अन्य सङ्घ-संस्थाहरू सँगको सहकार्यमा अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षा सम्बन्धी स्थानीय तहको मापदण्ड र निर्देशिकाहरूको विकास गर्ने	0	0	0	0	0		0					
स्थानीय तह र सो तहमा कार्यरत गैर-सरकारी र अन्य सङ्घ-संस्थाहरूसँगको सहकार्यमा अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षा सन्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी लागत सहभागिताको तौर तरिका तथा बिधिका लागि ढाँचा र स्वरूप विकास गर्ने	1000						1000	1				
स्थानीय तहका सबै सरोकारवालाहरू सँगको समन्वय र सहयोगमा लक्षित कार्यक्रमहरू मार्फत स्थानीय तहका वार्डहरूलाई चरणबद्ध रूपमा पूर्ण साक्षरता बनाउन पूर्ण साक्षर पालिका कार्यक्रम सन्चालन बापतको बजेट अनुदान	0	-	0	-			0					
अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षाका लागि रेडियो, टिभी जस्ता आम सन्चारका साधनहरूको उपयोग गर्न बजेट अनुदान (स्थानीय तहमा अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षा सम्बन्धी बिषय बस्तुहरूको विकास, बितरण र प्रचारप्रसार गर्ने)	0											
स्थानीय तहको प्रत्येक वार्डमा सन्चालित सामुदायिक अध्ययन केन्द्रमा रहेका पुस्तकालयहरू सँग सम्बन्ध स्थापना गराउने गरी समुदाय स्तरमा पुस्तकालय स्थापना र सन्चालन गर्ने												

अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षाका अययन, अद्यापन र व्यवहारिक बिषय बस्तु विकास गर्दा वातावरणको परिवर्तन, संरक्षण, प्राथमिक स्वास्थ्य, परम्परागत ज्ञान र सिपहरूको अभिवृद्धि, स्थानीय स्तरका बिभिन्न सवालहरू र अन्य स्थानीय बिकाससात्मक पक्षहरूलाई समेटेर तयार गर्ने												
हाल सन्चालनमा रहेका समुदायिक केन्द्रहरूमा आवश्यकतामा आधारित नमुना कार्यक्रमहरू थपगरी सवलिकरण गर्ने साथै समुदायिक केन्द्रहरूको सन्चालन रव्यवस्थापन खर्च र अनौपचारिक शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणालीको कार्यान्वयन गरी तथ्यांक बिबरण तयार गर्ने बापतको बजेट अनुदान	500	500	500	500	500		500	1	1	1	1	1
हाल सन्चालनमा रहेका सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरूमा कम्तिमा १२कक्षा उत्तीर्ण पूर्णकालिक परिचालकको व्यवस्था गर्न सोको तलब भत्ता बापतको बजेट अनुदान	191	191	191	191	191		190.5	1	1	1	1	1
अनौपचारिक र निरन्तर शिक्षा सम्बन्धी NQF कार्यन्वयन (समकक्षता मूल्यांकन र निर्धारणका लागि ऐन, निर्देशिका साथै संस्थागत संरचना, मानव स्रोतविकास र तिनको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने) का लागि बजेट अनुदान	5,000	10,000	30,000	20,000	10,000							
शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रमा हाल सन्चालनमा रहेको Online Learning Portal मा अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षा सम्बन्धी सम्बन्धी Online सामाग्रीहरूको विकास र कार्यान्वयन साथै नमुना CLC हरूका लागि Online र Offlline नमूना सामाग्रीहरू विकास र प्रयोग गर्न बजेट अनुदान												
CLC परिचालकहरूको क्षमता अभिवृद्धि/तालिमका लागि बजेट अनुदान	2	2	2	2	2		1.5	1	1	1	1	1

अनौपचारिक र निरन्तर शिक्षा कार्यक्रमहरूको अनुगमन बापतको बजेट अनुदान												
कक्षा ६-१२ सम्म सन्चालित खुल्ला बिद्यालयका बिद्यार्थीहरूका लागि स्वअध्ययन सामाग्रीहरू विकास र बितरण बजेट अनुदान	-	-	-	-	-	50	0	0	0	0	0	0
खुल्ला बिद्यालय (कक्षा ६-८) को तह १ र २ सन्चालन बजेट अनुदान	-	-	-	-	-	121	0	0	0	0	0	0
खुल्ला बिद्यालय (कक्षा ९-१०) को तह १ र २ सन्चालन बजेट अनुदान	-	-	-	-	-	167	0	0	0	0	0	0
खुल्ला बिद्यालय (कक्षा ११-१२) सन्चालन बजेट अनुदान	0	0	0	0	0	250	0	0	0	0	0	0
अनौपचारिक प्रौढ बिद्यालय (कक्षा १-८) सन्चालन बजेट अनुदान	-	-	-	-	-	550	0	0	0	0	0	0
अनौपचारिक प्रौढ बिद्यालय (कक्षा ९-१०) सञ्चालन बजेट अनुदान	-	-	-	-	-	787	0	0	0	0	0	0
तपाइको पालिकाबाट थप गर्न चाहेकाकार्यक्रमहरू:												
अनौपचारिक र निरन्तर शिक्षाकार्यक्रमको जम्मा बजेट (लाखमा)												

परिच्छेद-४

अन्तर-सम्बन्धित क्षेत्रहरू

४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन

४.१ विषयप्रवेश:

पाठ्यक्रम सिकाइको योजना हो। सिकाइ पढतिलाई मार्गदर्शन गर्ने महत्वपूर्ण आधार पाठ्यक्रम हो। औपचारिक शिक्षा पद्धतिमा पाठ्यक्रमद्वारा निर्देशित ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति प्राप्तिका विद्यार्थीलाई सक्षम बनाउने दिशामा शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया सञ्चालित हुनु पर्दछ। पाठ्यक्रमको माध्यमबाट प्राप्त हुने शिक्षा अर्थात् ज्ञान सिप र अभिवृत्तिको माध्यमबाट व्यक्तिलाई समाज तथा विश्व परिवेश अनुकूल समायोजन हुन, सक्रिय र ससुचित नागरिक जीवन व्यथित गर्न, रोजगारी प्राप्त गर्न, पेशा तथा व्यवसाय छनौट तथा सञ्चालन गर्न र आर्थिक क्रियाकलापमा सरिक हुन सहयोग गर्दछ। शिक्षाको परिवर्तित अवधारणाको विकास सँगैसँगै स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनमा पनि विशेष जोड दिएको पाइन्छ। स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय भाषा, परम्परागत सिप, र दैनिक आवश्यकतामा आधारित हुन्छ। केन्द्रबाट तय हुने पाठ्यक्रमले स्थानीय संस्कृति, जनजीवन, भूगोल लगायतका पक्षलाई समेट्न सक्दैन भन्ने मान्यताका आधारमा स्थानीय पाठ्यक्रमको अवधारणा आएको हो (विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६)। नेपाल जस्तो विविध भौगोलिक, सांस्कृतिक, भाषिक लगायतका परिवेशका कारण समाजको आवश्यकता र चाहना फरक फरक छन्। त्यसैले नेपालको सन्दर्भमा पाठ्यक्रम तयार पार्दा स्थानीय पाठ्यक्रमको अवधारणालाई आत्मसात गर्नु पर्ने खाँचो छ। स्थानीय आवश्यकताका विषयवस्तु त्यहीका नागरिकको अपनत्व हुने गरी सरोकारवालाले स्थानीय ज्ञान, सिप र प्रविधिलाई समेटी विकास गर्ने पाठ्यक्रम नै स्थानीय पाठ्यक्रम हो। यसमा केन्द्रिय पाठ्यक्रमले समेट्न नसकेका विषयवस्तु हुनु पर्दछ। जसले स्थानीय ज्ञानको प्रस्फुटन गर्नुका साथै नवीनतम ज्ञान र सिपको मार्ग दर्शन पहिल्याउन सहयोग गर्दछ। स्थानीय स्तरमा रहेका मूल्य, मान्यता, कला संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्दै आगामी पुस्तामा हस्तान्तरण गर्न सहयोग गर्दछ। स्थानीय पाठ्यक्रमलाई शैक्षिक विकेन्द्रीकरणको महत्वपूर्ण खुड्किलाका रूपमा पनि लिन सकिन्छ।

नेपालमा केन्द्रिय तहमा पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा स्थानीय आवश्यकता, परम्परा, भाषा र संस्कृति तथा जनजिविकाका अभ्यासहरूको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न नसकिने हुँदा नेपाल सरकारले स्थानीय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७१ र स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन २०७६ जस्ता महत्वपूर्ण निर्देशिका तथा पाठ्यक्रम प्रारूपको विकास गरेकोछ। उक्त शिक्षाका दस्तावेजहरूले स्थानीय पाठ्यक्रमको आवश्यकता महसुस गरेको देखिन्छ। स्थानीय पाठ्यक्रमले तय गरेका व्यवहारिक उद्देश्यहरू के-कति पुरा भए वा भएन भनि लेखाजोखा गर्न पाठ्यक्रमको अभिन्न अंगका रूपमा मूल्याङ्कनलाई महत्वपूर्ण पाटोको रूपमा लिनु पर्दछ। मूल्याङ्कनको अभावमा पाठ्यक्रमले गति लिन नसकेको हुँदा मूल्याङ्कन र पाठ्यक्रम एउटा सिक्काको दुइवटा पाटो जस्तै हुन।

४.१.१ वर्तमान अवस्था

प्रारम्भिक बालविकास देखि माध्यमिक तह (कक्षा १-२ सम्म) को पाठ्यक्रमको विकास शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गतको पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले गर्ने गरेको छ। विद्यालय तहको विद्यमान पाठ्यक्रम वि.सं. २०६३ तयार गरी वि.सं. २०७१ मा सामान्य परिमार्जन गरिएको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपका आधारमा व्यवस्थित गरिएको भनिए पनि कक्षा १-२ लाई विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा पूर्ण रूपमा समायोजन नगरी तत्कालिन उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्ले तयार गरेको उच्च शिक्षाको तयारी उन्मुख पाठ्यक्रम नै कार्यान्वयनमा रहेकोमा हाल विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा समायोजन गरिएको छ। यसै क्रममा वि.सं. २०७६ मा नयाँ पाठ्यक्रम प्रारूप तयार भई सो विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विद्यालय तहमा नयाँ पाठ्यक्रम विकास गरी वि. सं. २०७७ देखि कक्षा १ र १-१ मा कार्यान्वयन सुरु भएको छ भने वि. सं. २०८० मा विद्यालय तहका सबै कक्षाहरूमा यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयन हुने भैसकेको छ। यसै अनुसार गौमूल गाउँपालिकाले पनि नेपाल सरकारबाट स्वीकृत पाठ्यक्रम लागू गरेको छ। माध्यम भाषाका रूपमा प्राथमिक तह (कक्षा १-५) का लागि मातृभाषा वा नेपाली हुन सक्ने र अन्य तहको हकमा नेपाली वा अंग्रेजी हुन सक्ने व्यवस्था छ।

विद्यालय तहको पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि कक्षा १-३ एकिकृत पाठ्यक्रमको अवधारणा बमोजिम अन्तर सम्बन्धित विषय वस्तुलाई एकिकृत गरिएको, व्यवहारकुशल र जीवनोपयोगी सिपहरू समावेश गरी क्रियाकलाप तर्जुमा गर्ने रणनीति लिइएको छ। आधारभूत तहमा स्थानीय कला, संस्कृति, भेषभुषा, सिप, इतिहास, भाषा र परम्परामा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने व्यवस्था

वर्तमान पाठ्यक्रम प्रारूपले गरे पश्चात गौमुल गाउँपालिकाले पनि आधारभूत तह कक्षा १-८ मा स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास गरी कार्यान्वयनमा जोड दिइएको छ ।

विद्यालय शिक्षाको मूल्याङ्कनका लागि आधारभूत तह कक्षा ८ को अन्तिम परीक्षा गाउँपालिका स्तरीय रूपमा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन हुने गरेको छ । साथै राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार कक्षा १ देखि ३ सम्म निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकन र कक्षा ४ देखि ८ सम्म आन्तरिक ५० प्रतिशत र बाह्य ५० प्रतिशतका दरले मूल्यांकन प्रणाली अवलम्बन गरिएको छ । कक्षा १० र १२ मा राष्ट्रिय तहमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डबाट सार्वजनिक परीक्षा सञ्चालन गरी विद्यार्थीको योग्यता परीक्षण गरिदै आएको छ भने नमुनामा आधारित राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षण शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रबाट विभिन्न कक्षाहरूमा सञ्चालन गरी शिक्षा प्रणालीको गुणस्तरको लेखाजोखा गरिदै आएको छ । अधिकांश विद्यालय तहमा सञ्चालन गरिएका परीक्षाका प्रश्नहरूले प्रायजसो संज्ञानात्मक तहका तल्लोस्तरका क्षमता मात्र परीक्षण गरेको देखिन्छ । अधिकांश प्रयोगात्मक परीक्षाहरू प्रभावकारी हुन सकेका छैनन् । तसर्थ प्रयोगात्मक परीक्षालाई प्रभावकारी बनाउनलाई पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका प्रयोगात्मक सामग्रीहरूको उचित प्रयोग तथा व्यवस्थापनमा जोड दिनु पर्ने देखिन्छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रम बाहेक अन्य पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकासको कार्य पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले गर्दछ । सन्दर्भ सामग्रीको नाम दिई पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले स्वीकृति दिएका पुस्तकहरू पाठ्यपुस्तककै रूपमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको निर्णय अनुसार अधिकांश संस्थागत र केही सामुदायिक विद्यालयले प्रयोग गर्ने गर्दछन् । बहुपाठ्यपुस्तकको नीति तय गरिए पनि औपचारिक रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइएको छैन बजारमा विषयवस्तुमा गहिरो र विस्तृत अध्ययनमा सघाउने सन्दर्भ सामग्रीभन्दा पनि प्रश्नोत्तर, प्रश्नहरूको संकलन, गेस पेपर जस्ता सामग्री उत्पादन हुनाले विद्यार्थीको सिकाइ प्रक्रियामा नकारात्मक प्रभाव परेको देखिन्छ । शैक्षिक सत्र सुरु भइ सक्दा सहज अवस्थामा मुद्रित पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्रीको पहुँचमा पुऱ्याउनु एक प्रमुख समस्या हो । महामारी र विपद्को बेलामा विभिन्न विधि र माध्यम (अनलाइन, अफलाइन, मुद्रित आदि) आमनेसामने विधिमा मात्र भर पर्नु पर्ने तर दुर्गम भौगोलिक कठिनाइ, नेट इन्टरनेटको असुविधा लगायत मुद्रित सामग्रीको अभावले विपदमा शिक्षा क्षेत्र नराम्ररी प्रभावित हुने गरेको देखिन्छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रममा विद्यालय तहको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी बनाउन कक्षा १-८ मा अन्तर सम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरिएको, व्यवहार कुशल तथा जीवन उपयोगी सीपहरू समावेश हुने गरी सिकाई क्रियाकलाप तर्जुमा गर्ने रणनीति लिइएको, आधाभूत तहमा स्थानीय कला संस्कृति, भाषा, इतिहास, परम्परा, सिप तथा ज्ञानमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय तहले विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने र सबै कक्षाका विषयवस्तुलाई यथासम्भव स्थानीय परिवेश तथा दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु पर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको हरित विद्यालय स्रोत पुस्तिका, हरित विद्यालय कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका (२०७५) मा व्यवस्थाभए बमोजिम यस गाउँपालिकाको नीति तथा कार्यक्रममा हरित विद्यालयको अवधारणालाई समावेश गरिएको छ । उक्त अवधारणालाई कार्यान्वयन गर्न प्रत्येक विद्यालयलाई प्रोत्साहनका कार्यक्रमहरू समेट्ने गरि कार्यनीति रहेको छ । विद्यालयहरूमा उक्त नीति कार्यान्वयनको अभ्यासमा रहेको छ ।

विश्व बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने नागरिक तयार गर्ने उद्देश्यले स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकमा वित्तीय साक्षारता सम्बन्धी विषय वस्तुहरू समेटिएको छ । साथै उद्भवशिलता, संचार सिप, र संवेग व्यवस्थापन जस्ता जीवनोपयोगी सिपलाई पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएको छ ।

समग्रमा यस गाउँपालिकामा गरिदै आएका असल अभ्यासहरू अन्तर्गत पाठ्यक्रम प्रबोधिकरण गर्ने, स्थानीय पाठ्यक्रमलाई समयानुकुल परिमार्जन गर्ने, विषय विज्ञान नमुना कक्षा प्रदर्शन गर्ने, शिक्षक छनौटका लागि घुम्ती प्रधानाध्यापक बैठक संचालन गरी विद्यालयहरूका असल अभ्यासहरू आदान प्रदान गर्ने, उत्कृष्ट कार्यसम्पादन गर्ने विद्यालय र प्रधानाध्यापकलाई सम्मान गर्ने, परम्परागत स्थानीय कला, सिप, प्रविधि र संस्कृतिलाई संरक्षण र सम्बर्धन गर्नका लागि स्थानीय पाठ्यक्रमको माध्यमद्वारा विद्यालयहरूमा प्रयोगात्मक रूपमा विभिन्न कार्यक्रमहरू गरिदै आएका छन् ।

४.१.२.अवसर/चुनौतीहरू

- स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री विकासका लागि जनशक्ति विकास गर्नु ।
- सरोकारवालाको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता गर्नु ।
- मूल्याङ्कन पद्धतिलाई शिक्षण सिकाइसँग जोड्नु ।

- स्थानीय पाठ्यक्रममा आधारित पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्नु ।
- परिवर्तित पाठ्यक्रम प्रबोधिकरण गर्नु ।
- पाठ्यक्रम विकास गर्दा सिकारुको उमेर, क्षमता, रुची र तहलाई आधार मान्नु ।
- हरित विद्यालय स्रोत पुस्तिका र हरित विद्यालय कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न ।
- नव प्रवर्तनात्मक पाठ्यक्रमको विकास गर्नु ।

४.१.३ उद्देश्य

- स्थानीय पाठ्यक्रमका माध्यमबाट स्थानीय समुदायको पेसा, व्यापार र व्यवसायको प्रचार-प्रसार तथा जानकारी प्रदान गर्नु ।
- विद्यालय तहमा तोकिएको पाठ्यक्रमलाई पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्नु ।
- पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक प्रयोग र कार्यान्वयनमा एकरूपता ल्याउनु ।
- सिकाइका लागि मूल्यांकन प्रणालीका रूपमा विद्यालय तहको मूल्यांकन प्रक्रियामा सुधार ल्याउनु ।
- स्थानीय पाठ्यक्रम तथा शैक्षिक सामग्रीहरूको विकास तथा व्यवस्थापनमा क्षमता विकासमा सुधार ल्याउनु ।
- राष्ट्रिय पाठ्यक्रम र राष्ट्रिय शिक्षा नीति बीच स्थानीय पाठ्यक्रम, स्थानीय शिक्षा नीतिको समजस्यता कायम गर्नु ।

४.१.४.रणनीतिहरू

- स्थानीय पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष, सान्दर्भिक, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाई समृद्ध नेपाल निर्माणका लागि सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन प्रक्रियालाई अनुसन्धान तथा आवधिक मूल्यांकनमा आधारित बनाइनेछ ।
- पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास प्रक्रियालाई बढी सहभागिता मूलक बनाई स्थानीय सरोकारवालामा अपनत्व विकास गरी जवाफदेही बनाउन सिकारुको उमेर, क्षमता, रुचीलाई आधार मानी विद्यालयमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गरी प्रभावकारी मूल्यांकनमा जोड दिईनेछ ।
- विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धित शिक्षक तथा सरोकारवालालाई प्रभावकारी ढङ्गले प्रवोधीकरण गर्ने ।
- नविनतम पाठ्यक्रम तथा मुल्यांकन प्रक्रिया वारे शिक्षक तथा सरोकारवालालाई तालिमको उचित ब्यबस्था गरिनेछ ।
- आधारभूत तह र माध्यमिक तहमा हुने सार्वजनिक परीक्षालाई सुधार गर्ने ।
- स्थानीय पाठ्यक्रमको विषय क्षेत्रमा विषयवस्तु छनौट गर्दा विषयवस्तुको क्रमलाई विचार गरी बढी उपयोगी हुने विषयवस्तु छनौट गरिने छ। जीवनोपयोगी र व्यवहार कुशल सीप समेत विकास गर्ने गरी पाठ्यक्रम विकास गरिनेछ ।
- स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनका लागि स्थानीय सरकारको क्षमता विकास गर्ने, पाठ्यक्रम पुनर्संगठन र कार्यान्वयनका लागि शिक्षकको क्षमता विकास गरिनेछ।
- स्थानीय पाठ्यक्रमलाई समय सान्दर्भिक परिमार्जन र सुधार गरिने छ ।
- परियोजनामा आधारित, समूहकार्यमा आधारित र सिकाइ केन्द्रित अभ्यासलाई मूल्यांकनको आधार बनाइनेछ ।
- विपद, महामारी तथा संकटको अवस्थामा बैकल्पिक विधिबाट शिक्षण सिकाई क्रियाकलापलाई निरन्तरता दिने ।
- नव प्रवर्तनात्मक पाठ्यक्रमको विकास गरिनेछ ।

४.१.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि

- स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।
- स्थानीय भेषभुषा, चालचलन, रीतिरिवाज, सामाजिक मूल्य मान्यताको संरक्षण हुनेछ ।
- पाठ्यक्रममा आधारित मूल्याङ्कन प्रक्रिया प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।
- विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धीमा सुधार भएको हुनेछ ।
- विपदको अवस्थामा पनि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप निरन्तर सञ्चालन भएको हुने छ ।

नतिजा

- पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार भएको हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र. स.	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	एकीकृत पाठ्यक्रम लागु गरेका विद्यालय संख्या	२३	२३	निरन्तरता	निरन्तरता	निरन्तरता	निरन्तरता
२	परीक्षामा स्तरिकृत प्रश्न प्रयोग गर्ने विद्यालय संख्या	२३	२३	निरन्तरता	निरन्तरता	निरन्तरता	निरन्तरता
३	स्थानीय भाषामा कक्षा संचालन गर्ने विद्यालय	२३	२३	निरन्तरता	निरन्तरता	निरन्तरता	निरन्तरता
४	निरन्तर विद्यार्थी मूल्यांकन गर्ने विद्यालय	२३	२३	निरन्तरता	निरन्तरता	निरन्तरता	निरन्तरता
५	जलवायु परिवर्तन तथा उत्थान शिलता सम्बन्धी सामग्री प्रयोग गर्ने विद्यालय संख्या	०	०	१०	१०	१०	३

पाठ्यक्रम र मूल्यांकन कार्यक्रमका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरू (Proposed Activities for Curriculum and Evaluation)												
प्रस्तावित कार्यक्रमहरू	लगानीको अनुमान (Cost Estimates (in '000s))					Existing unit book	Proposed unit cost	वार्षिक भौतिक लक्ष्य (Yearly Physical Target)				
	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29			2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29
	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86			81/82	82/83	83/84	84/85	85/86
राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०२७ को कार्यन्वयन(तह गत पाठ्यक्रमहरूको विकास, परीक्षण र कार्यन्वयन, नमुना पाठ्यपुस्तकहरूको विकास, शिक्षक निर्देशिका र सन्दर्भ सामग्रीहरूको विकास गर्ने)	45,000	45000	45000	30000	15000		15000	3	3	3	2	1
पाठ्यक्रमको मूल्यांकन (मुल्यांकन, सुधार र बिद्यालयमा आधारित पाठ्यक्रम विकास र नमुना परीक्षण)	0	0	0	2000	5000		5000					1
Digital सामग्रीहरूको कार्यन्वयन (विधुतीय अन्तरक्रियात्मक सामग्रीहरूको विकास र तिनलाई Online/Offline माध्यमबाट बिद्यार्थी (अपाङ्गता भएका बिद्यार्थी समेत) र शिक्षकको पहुँचसम्म पुर्याउने सुनिश्चित गर्ने, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट विकास गरिएका सबै सामग्रीहरूलाई विधुतीय प्रति बनाई तिनलाई e-library को विकास गरी सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने)	0	0	0	0	१५०		150					
सँस्थागत संरचनाको विकास र क्षमता अभिवृद्धि गर्ने (बिज्ञहरूको परिचालन गरी स्थानीय तहहरूमा स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास र कार्यन्वयनका लागि प्राबिधिक सहयोग प्रदान गर्ने बिधि र पद्धति स्थापित गर्ने)	8000	8000	8000				1000	8	8	8		
आधारभूत तहको पाठ्यक्रमा लागि सबै शिक्षकहरूलाई ३ दिने अभिमुखीकरण तालिम प्रदान गर्ने	61.8	92.7	92.7				3	21	31	31	10	10
आन्तरिक र बाह्य दुवै विधिका बिद्यार्थी मुल्याङ्कन र तिनको कार्यन्वयनको मापदण्डहरू विकास गर्ने(जसमा:- नमुना सामग्रीहरू विकास गर्ने, कक्षाकोठामा आधारित मुल्यांकनका मापदण्डहरूको विकास र तिनको बारेमा अभिमुखीकरण साथै बिद्यार्थी प्रगतिको प्रतिवेदन र सुझाव सङ्कलन)	145	145	145	145	145		5	29	29	29	29	29
प्राबिधिक धारका बिषयहरूको पाठ्यक्रम र सिकाई सामग्रीहरूको विकास र कार्यान्वयन गर्ने (जसमा:-प्राबिधिक धारका बिषयगत समस्या तथा सवालहरू पत्ता लाग्ने, तिनलाई पाठ्यक्रममा समायोजन गर्ने र सोका आधारमा पाठ्यपुस्तक, सिकाई सामग्रीहरूको विकास, मुल्यांकन पद्धतिको विकास र तिनको प्रबोधिकरण, बितरण, प्रयोग बिषयहरू समावेश गर्ने)	1500	9000	6000	6000	6000		1500	1	6	4	4	

बहू पाठ्यपुस्तकहरूको कार्यान्वयन गर्ने (जसमा:- बहू पाठ्यपुस्तक नीतिको कार्यान्वयन गर्ने, गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने, पाठ्यपुस्तकहरूको मुल्यांकन र छनौट, बहू बर्षिय पाठ्यपुस्तकहरूको परिक्षण गर्ने र अपाङ्गता भएका बिद्यार्थीहरूका लागि उपयुक्त पाठ्यपुस्तकहरूको विकास गर्ने)											
बिद्यालय शिक्षा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र अन्य बिषय क्षेत्रका निर्देशिका, बिधि र प्रक्रियाहरूको विकास र परिमार्जन गर्ने र तिनलाई एकीकृत गर्ने)		500	0	0	500		500		1		1
पाठ्यक्रम र मुल्याङ्कन कार्यक्रमको जम्मा बजेट (लाखमा)	५००	५५०	६००	६५०	६५०		६५०				

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकास

४.२.१ परिचय

गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाहका लागि विभिन्न स्रोत साधनको आवश्यकता पर्छ। शैक्षिक सेवा प्रवाहका लागि चाहिने स्रोत मध्ये मानवीय स्रोत एक हो। विद्यालयमा परिवर्तनलाई सम्बोधन गर्न सक्ने शैक्षिक नेता शिक्षक हो। शिक्षक योग्य, दक्ष, पेसाप्रति समर्पित प्रतिबद्ध, विद्यार्थीको सिकाइ प्रति जवाफदेही हुनु पर्छ। शिक्षकमा भएको पर्याप्त ज्ञान, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप संचालनमा दक्षता र नमूना व्यक्तित्व प्रदर्शनले विद्यार्थीहरूको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ। सबै तहको शिक्षामा योग्य, दक्ष, समर्पित र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको व्यवस्थापनबाट नै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिन्छ। यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुनु आवश्यक छ। नेपालमा विद्यालय तहको शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर, समता, सान्दर्भिकता, सुशासन प्रवर्धन गर्नका लागि विगतमा सञ्चालित विभिन्न योजना, परियोजना तथा कार्यक्रमहरूले शिक्षक व्यवस्थापन र शिक्षकको पेशागत क्षमता अभिवृद्धिलाई उच्च प्राथमिकता दिई विभिन्न कार्यक्रमहरू संचालन गरेको पाइन्छ।

अहिले शिक्षक तयार पार्ने काम विभिन्न विद्यालय तथा विश्वविद्यालयहरूले गरेका छन्। शिक्षक अध्यापन, अनुमति पत्रको वितरण, परीक्षा सञ्चालन, शिक्षक पदपूर्तिको लागि परीक्षा सञ्चालन तथा नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने र शिक्षक बढुवा सम्बन्धी काम शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आएको छ। रिक्त दरबन्दीमा शिक्षक नियुक्ति गर्ने शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्यांकन गर्ने काम स्थानीय तहले गर्दै आएका छन्। शिक्षकको पेशागत विकासका लागि नीति निर्माण गर्ने शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र प्रशिक्षक तयार गर्ने काम शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम संचालन शिक्षा तालिम केन्द्रहरू गर्दै आएका छन्।

यति हुँदाहुँदै पनि शिक्षक तयारी कार्यलाई आवश्यकता र अनुसन्धानमा आधारित बनाउन सकिएको छैन। सरकारका विभिन्न निकाय र विद्यालय तथा विश्वविद्यालयहरूको बीचमा शिक्षक तयारी गर्ने क्रममा प्रभावकारी सम्बन्ध र सहकार्य हुन सकिरहेको छैन। देशमा विभिन्न तरिकाबाट नियुक्ति गरिएका शिक्षकहरू स्थायी, अस्थायी, राहत अनुदान, शिक्षण सिकाइ अनुदान शिक्षक, प्राविधिक धार तर्फका शिक्षक, स्वयंसेवक, निजी स्रोतका शिक्षक आदि छन्। विभिन्न तरिकाबाट नियुक्ति भएका शिक्षकहरूको सेवाको शर्त र सुविधाहरू पनि फरक-फरक छन्। शिक्षकको कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन पनि शिक्षक बढुवाको लागि मात्र भएको तर यसलाई विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्न सकिएको छैन।

यस योजनामा शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने, शिक्षण पेशालाई आकर्षक र पहिलो रोजाइको पेशाको रूपमा अभिवृद्धि गर्ने, शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी र गुणस्तरीय बनाउने शिक्षकहरूको पेशागत विकासलाई अभिवृद्धि गर्ने, विद्यार्थीको सिकाइ प्रति जिम्मेवार बनाउने, विद्यार्थी संख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दीको वितरण गर्ने, विषयगत शिक्षक पदको सञ्जाल निर्माण गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिइनेछ। यसमा शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा तथा चुनौतीहरूको आधारमा शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासलाई प्रभावकारी र व्यवस्थित बनाउन कार्यक्रमका उद्देश्यहरू, रणनीतिहरू, कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट हासिल हुने अपेक्षित नतिजा तथा क्रियाकलापहरू समावेश गरिएको छ।

४.२.२ वर्तमान अवस्था:

शिक्षक सेवा आयोग नियमावली २०५७ (संशोधन सहित) अनुसार शिक्षक हुनको लागि अध्यापन अनुमति पत्र अनिवार्य हुनु पर्ने, स्थायी शिक्षकहरूका लागि शिक्षक सेवा आयोगले लिने परीक्षा उत्तीर्ण भएको हुनुपर्ने, बढुवाको निश्चित मापदण्ड पूरा गर्नुपर्ने व्यवस्था पेशाको सुरक्षाको कारणले शिक्षण पेशालाई समाजमा प्रतिष्ठित पेशाका रूपमा लिन थालिएको छ। नियमित रूपमा स्थायी नियुक्ति गर्ने कार्यको थालनीले शिक्षण पेशामा थप आकर्षण बढेको छ। वर्तमान अवस्थामा देशमा स्थायी अस्थायी, राहत, शिक्षण सिकाइ अनुदान, प्राविधिक धार तर्फका शिक्षक, स्वयंसेवक तथा निजी शिक्षकहरू छन्। विभिन्न किसिमका स्थायी, अस्थायी राहत, स्वयंसेवक तथा अन्य निजी शिक्षकहरूको व्यवस्थापनको लागि संघीय शिक्षा ऐन नियम, प्रदेश शिक्षा ऐन नियम तथा प्रचलित कानून लाई आधार मानि उपर्युक्त मापदण्ड तथा निर्देशिका बनाई प्रयोगमा ल्याउनु आवश्यक देखिन्छ। यस गाउँपालिकाका सामुदायिक विद्यालयको कुल स्थायी शिक्षक दरबन्दी सङ्ख्या ७८ रहेको छ। त्यस मध्ये ६जना माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०), १७जना आधारभूत तह कक्षा ६-८ र ५३ जना आधारभूत तह कक्षा १-५ रहेका छन्। त्यसै गरी राहत तर्फ माध्यमिक तहमा ३, आधारभूत तह (कक्षा ६-८) ५, तथा प्राथमिकमा ९ गरि २९ जना राहतमा कार्यरत छन्। बालविकास सहजकर्ता तर्फ १६ जना संघीय अनुदान मार्फत र ८ जना पालिकाबाट गरि २४ जना कार्यरत छन्।

पेशागत रुपमा दक्ष र अभिप्रेरित शिक्षकबाट नै कक्षाकोठाको सिकाइमा सुधार आउन सक्छ। यसका निम्ति शिक्षकलाई पेशागत विकासका अवसरहरू उपलब्ध हुन आवश्यक छ। शिक्षकको पेशागत विकासका विभिन्न तौर तरिकाहरू छन्। शिक्षक तालिम कार्यशाला, सेमिनार, कन्फरेन्स, कार्यमूलक अनुसन्धान, शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल, अवलोकन भ्रमण, मेन्टरिङ्ग आदिबाट शिक्षकमा पेशागत विकास सम्भव छ। शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गरी कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइ सुधार ल्याउन नेपालमा विभिन्न परियोजना तथा कार्यक्रमहरू संचालनमा आए। सरकारले विभिन्न कार्यक्रम मार्फत् शिक्षकहरूको लागि विभिन्न खालका तालिमहरूको सञ्चालन गरिरहेको छ। त्यसै गरी स्थानीय सरकारहरूले पनि विद्यालयका आवश्यकता अनुसार शिक्षकहरूको क्षमता विकासमा सहयोग गर्दै आएको छ।

शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि शिक्षक व्यवस्थापनको पाठोमा गौमुल गाउँपालिकाले विभिन्न प्रयासहरू गर्दै आएको छ। यस क्रममा आधारभूत तह कक्षा १-५ को लागि ११ जना माध्यमिक तहमा १ जना गाउँपालिका स्वयंसेवक शिक्षकको रुपमा कार्यरत रही काम गरिरहेका छन् भने शुन्य दरबन्दी वा राहत अनुदान प्राप्त नगरेका आधारभूत तह कक्षा १-५ र माध्यमिक तह कक्षा ९-१० अंग्रेजी, गणित, विज्ञान शिक्षक अनुदान कोटामा १३ जना कार्यरत छन्।

यस पालिका अन्तर्गत भएका केहि असल अभ्यासमा विद्यार्थी संख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दी मिलान गर्नु, शिक्षकलाई ICT तालिम प्रदान गर्नु, विद्यालय कर्मचारीलाई IEMIS तालिम प्रदान गर्नु, आदि रहेका छन्।

४.२.३ शिक्षक उत्तरदायित्वः

आफ्नो कार्य सम्पादन प्रति आफू स्वयम् जवाफदेही हुनु भनेको उत्तरदायी हुनु हो। यस प्रकारको उत्तरदायित्व कानुनी र नैतिक दुबै हुन सक्छ। शिक्षक विद्यार्थी, अभिभावक, समुदाय तथा विद्यालय प्रशासक/प्रधानाध्यापकप्रति उत्तरदायी हुनुपर्छ। शिक्षक विद्यार्थीप्रति उत्तरदायी हुनु भनेको आफूले अध्यापन गराउने विद्यार्थीहरूको शिक्षण सिकाइ तथा कार्यसम्पादन प्रति जवाफदेही हुनु, पाठ्यक्रमले तोकेका सिकाइ उपलब्धि भएको प्रगति र विकासमा जवाफ दिनु र विद्यार्थीको गुणस्तरीय जीवनका विषयमा जवाफ दिनु भन्ने बुझिन्छ। यसैगरी शिक्षकले विद्यार्थीको सिकाइ तथा विकासका बारेमा अभिभावकलाई समेत प्रतिवेदन गर्नुपर्दछ। विद्यालयको आचारसंहिता पालन गर्दै दैनिक कार्यतालिका अनुसार अध्यापन गर्ने, विद्यार्थीको सिकाइको लेखाजोखा तथा मूल्याङ्कन गर्ने, त्यसको प्रतिवेदन प्रधानाध्यापकलाई पेश गर्ने आदि कार्य शिक्षकले गर्नुपर्ने हुँदा शिक्षक प्रधानाध्यापक प्रति उत्तरदायी हुनुपर्दछ।

शिक्षक सेवा आयोग नियमावली २०५७ ले शिक्षकको बढुवालाई अध्यापन गरेको सम्बन्धित विषयमा विद्यार्थीले प्राप्त गरेको उपलब्धिसँग जोड्ने काम गरेर शिक्षकलाई उत्तरदायी बनाउने प्रयास गरेको छ। यसका अलवा शिक्षा ऐन २०२८ शिक्षा नियमावली २०५९ गौमुल शिक्षा ऐन २०७९ ले समेत शिक्षकले पालना गर्नुपर्ने विविध आचारसंहिता र कानुनी प्रबन्धहरूको निर्धारण गरिएको छ जसबाट शिक्षक उत्तरदायी बन्नु पर्ने कानुनी आधार तयार भएको छ। तथापि यी प्रबन्धहरूको कार्यान्वयनको सन्दर्भमा भने बारम्बार प्रश्न उठ्ने गरेका छन। योजनाले शिक्षकले कक्षाकोठामा विताउने समयलाई नियमित पठनपाठनसँग आबद्ध गर्दै शिक्षकलाई पेशाप्रति समर्पित बनाई शिक्षाको १६ औं योजनामा गुणस्तर सुधारका लागि स्थानीय तहमा उत्प्रेरणा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था गरेको छ। शिक्षा नीति २०७६ अनुसार शिक्षकलाई प्रशासनिक रूपमा प्रधानाध्यापक प्रति र सिकाइ उपलब्धिका लागि विद्यार्थी तथा अभिभावकप्रति जवाफदेही बनाउने र प्रधानाध्यापकलाई सिकाइ विद्यालय व्यवस्थापनका लागि विद्यार्थी अभिभावक स्थानीय तह प्रति जवाफदेही बनाउने कुरा उल्लेख गरेको छ। विद्यार्थीहरूले परीक्षामा हासिल गरेको परिणाम समेतको आधारमा शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधारका लागि शिक्षाका जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउने व्यवस्था उक्त नीतिले गरेको छ।

४.२.४ शिक्षकको आपूर्ति र वितरणः

शिक्षा नियमावली २०५९ को अनुसूची १२ मा व्यवस्था भए अनुसार पूर्व प्राथमिक विद्यालयमा एकजना, प्राथमिक विद्यालयमा ५० जना सम्म विद्यार्थी भएमा कम्तीमा २ जना र सोभन्दा बढी विद्यार्थी भएमा कम्तीमा तीनजना कक्षा ६-८ का लागि कम्तीमा चार जना माध्यमिक तह ९-१२ लागि ८ जना शिक्षकको रहने व्यवस्था छ। शिक्षा नियमावली २०५९ का अतिरिक्त शिक्षक दरबन्दी (मिलान तथा व्यवस्थापन) कार्यविधि, २०७६ ले हिमाल, पहाड तथा तराईको लागि शिक्षक विद्यार्थी अनुपात क्रमशः चालिस, पैतालिस र पचासलाई आधार मानी

शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण गर्ने प्रावधान भए अनुसार हाल मुलुकभर शिक्षक दरबन्दी मिलानको प्रकृया अन्तिम चरणमा पुगी सकेको छ। गौमुल गाउँपालिका क्षेत्र भित्र सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयहरूमा भएको शिक्षक वितरण र आपूर्तिलाई हेर्दा २३ वटा सामुदायिक विद्यालयमा स्थायी, राहत/करार, गाउँपालिका स्वयंसेवक शिक्षक, बालविकास सहयोगी कार्यकर्ता सहित गरी जम्मा ११६ जना शिक्षक दरबन्दी कायम रहेका छन। यसका अतिरिक्त उपरोक्त सामुदायिक विद्यालयमा २९ जना विद्यालय कर्मचारीहरू समेत कार्यरत रहेका छन। तहगत रूपमा हेर्दा EMIS २०८२ अनुसार गौमुल गाउँपालिका क्षेत्र भित्र ३२३ जना बालबालिका बालविकास तहमा अध्ययनरत रहेका छन भने २४ जना बालविकास सहयोगी कार्यकर्ताहरू कार्यरत छन। जस अनुसार बालविकास तहमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १: २० रहेको छ। एवम् प्रकारले आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा जम्मा जना विद्यार्थी अध्ययनरत रहेका छन भने सोही तहमा कार्यरत शिक्षकको सङ्ख्या १९४ रहेको छ। जस अनुसार कक्षा १-८ को शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:२५.९ रहेको छ। माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) मा जम्मा ९९८ विद्यार्थी अध्ययनरत रहेकोमा सोही तहमा कार्यरत शिक्षकहरूको सङ्ख्या ३१ रहेको छ। जस अनुसार माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) मा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:३२.१९ रहेको छ। माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) मा अध्ययनरत विद्यार्थी सङ्ख्या ७९२ रहेकोमा सोही तहमा कार्यरत शिक्षक सङ्ख्या जम्मा २१ जना मात्र रहेको छ। जस अनुसार सो तहमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:३७.७१ रहेको छ।

उपरोक्त तथ्याङ्कमा विद्यालयबाट नियुक्त गरिएका हाल गाउँपालिका स्वयंसेवक शिक्षकको नाममा न्यूनतम पारिश्रमिक भन्दा पनि कममा काम गरिरहेका गाउँपालिका शिक्षकको विवरणले शिक्षक विद्यार्थी अनुपातमा फरकपन देखिन आएको छ। गौमुल गाउँपालिकामा सञ्चालित विद्यालयमा विद्यार्थी संख्या अत्यधिक बढी हुनु तर आवश्यकता अनुसार शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्न नसकिनु ठूलो चुनौतिको रूपमा रहेको छ। माथि प्रस्तुत गरिएको शिक्षक विद्यार्थी अनुपातलाई मनन गर्ने हो भने माध्यमिक तह कक्षा ११ र १२ मा विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षकको सङ्ख्या ज्यादै न्यून रहेको देखिन्छ। यसका पछाडिको कारण भनेको विद्यालय सञ्चालनको अनुमति प्रदान गरिएका विद्यालयहरूमा अनुमति प्रदान गरे अनुसारको शिक्षक दरबन्दी वितरण नगर्नु हो। आगामी दिनमा कक्षा सञ्चालनको अनुमति प्रदान गरे पश्चात शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन प्रति पनि ध्यान दिनु उपयुक्त हुन्छ।

४.२.५ अवसर तथा चुनौतीहरू

- शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको व्यवस्थापन गर्नु।
- शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाको रूपमा विकास गर्नु।
- पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धी सुनिश्चित गर्न र शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउन शिक्षण विधि तथा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा विविधता ल्याउनु।
- शिक्षकको पेशागत सहयोगको सुदृढ प्रणाली स्थापित गर्नु।
- शिक्षक तथा कर्मचारीहरू लाई आफ्नो पेशाप्रति जवाफदेही तथा उत्तरदायी बनाउनु।
- शिक्षकको पेशागत विकासको अवसर, विस्तार र प्रभावकारिता सुधार गर्ने गरी संस्थागत प्रवन्ध गर्नु।
- विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्यांकनसँग आवद्ध गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा विकास गरि उत्कृष्ट लाई पुरस्कृत गर्नु।
- सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक नियुक्ति प्रक्रिया प्रभावकारी कार्यन्वयन गर्नु।
- शिक्षकले तालिममा सिकेका कुराहरूलाई प्रभावकारी रूपमा कक्षा कोठामा कार्यान्वयन गर्नु।
- शिक्षकको पेशागत विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्नु।
- शिक्षक दरबन्दी मिलान कार्यलाई हरेक वर्ष स्वचालित रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउनु।

४.२.६ उद्देश्य

१. गुणस्तरीय सिकाइका लागि तहगत तथा विषयगत दक्ष शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नु।
२. विद्यालय सुपरीवेक्षण तथा शिक्षकको पेशागत सहयोगको लागि स्थानीय तहमा एकद्वार प्रणालीको विकास तथा कार्यान्वयन गर्नु।
३. शिक्षक दरबन्दी मिलानलाई अध्यावधिक गर्नु।

४.२.७ रणनीति:

शिक्षकको पेशागत विकासका लागि स्थानीय सरकारले स्पष्ट कार्यविधि बनाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने छ ।

1. शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान, दरबन्दी पुनर्वितरण गर्ने ।
2. अनुसन्धानात्मक कार्यमा संलग्न शिक्षकहरूको दक्षता वृद्धिको लागि प्रोत्साहन मूलक कार्यक्रमहरू लागू गरिनेछ ।
3. शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणाली मार्फत शिक्षकलाई निरन्तर पेशागत सहयोग गरिनेछ ।
4. स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक सञ्जाल तथा आवश्यकता अनुसार अनुभवी शिक्षकबाट सहयोग तथा मेन्टरिङ्ग पद्धति विकास गरिनेछ ।
5. शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गरी नतिजाप्रति जवाफदेही हुने पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
6. प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकको वृत्ति विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धित गरिनेछ ।
7. शिक्षक नियुक्ति, सरुवा, तालिम तथा पेशागत विकासमा सहभागिता गराउँदा विद्यार्थीको सिकाइमा कम अवरोध हुने पद्धति विकास गरिनेछ ।
8. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गको रूपमा स्वीकृत गर्दै प्रविधि मैत्री व्यवहारिक र नतिजा मूलक बनाउने साथै IEMIS को सदृढीकरण गरिनेछ ।

४.२.८ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

- दरबन्दी मिलान सम्पन्न भइ तहगत, कक्षागत र विषयगत रूपमा शिक्षक व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
- शिक्षकहरूलाई निरन्तर पेशागत विकासका अवसरहरू प्राप्त भएको हुनेछ ।
- सबै शिक्षकहरू सुचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगमा दक्ष भएका हुनेछन् ।
- शिक्षण पेशा थप प्रतिस्पर्धी र सम्मानित भएको हुनेछ ।
- पेशागत विकासका प्रावधानहरूको विस्तार र सुदृढीकरण भई स्थानीय तहमा शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणाली मार्फत निरन्तर पेशागत सहयोग प्राप्त हुनेछ ।
- शिक्षकको उपस्थिति, शिक्षण विधि तथा तौर तरिकाहरू र कार्य सम्पादनमा सुधार हुनेछ । शिक्षक विद्यार्थी अनुपातका आधारमा तहगत, विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण भएको हुनेछ ।
- शिक्षकको विद्यालय तथा कक्षाकोठा उपस्थितिमा वृद्धि तथा शिक्षकहरूको कार्य सम्पादनमा सुधार भएको हुनेछ ।

क्र.स.	सूचक	आधार वर्ष (२०८२/८३)	(२०८३/८४)	(२०८४/८५)	(२०८५/८६)	(२०८६/८७)
१	प्रारम्भिक वालविकास र शिक्षामा कार्यरत तोकिएको योग्यता	२४	२४	२४	२४	२४

	प्राप्त शिक्षक तथा सहजकर्ताको संख्या					
२	आधारभूत तहमा कार्यरथ तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक प्रतिशत	८६जना	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार
३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत न्युनतम योग्यता तथा तालिम प्राप्त शिक्षक प्रतिशत	२७	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार
४	सुचना तथा प्रविधि सम्बन्धी न्युनतम सक्षमता रहेका शिक्षक प्रतिशत	२५प्रतिशत	३०%	४०%	८०%	९९%
५	शिक्षक पेशागत सयोग प्रणाली लागु भएका विद्यालय	२३	२३	२३	२३	२३

शिक्षक व्यवस्थापन र तालिम कार्यक्रमका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरू (Proposed Activities for Teacher Management and Training)												
प्रस्तावित कार्यक्रमहरू	लगानीको अनुमान (Cost Estimates (in '000s))					Existing unit	Proposed unit cost	वार्षिक भौतिक लक्ष्य (Yearly Physical Target)				
	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29			2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29
	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86			81/82	82/83	83/84	84/85	85/86
शिक्षक योग्यता र बितरणको अध्यावधिक माप दण्डका आधारमा शिक्षक व्यवस्थापन (पुनः बितरण र समायोजन)	100	-	100	-	100		100	1		1		1
नयाँ नियुक्ति भएका शिक्षकहरूलाई सेवा प्रवेश तालिम	122	122	122	122	122		30	4	4	4	4	4
१५% देखि ३५% माध्यमिक शिक्षकहरूलाई गणित, विज्ञान र अंग्रेजी विषयको विषय बस्तुहरूको पाठ अध्ययन सामग्री विकास सम्बन्धि तालिम दिने	35	46	58	69	81		7	5	7	8	10	12
शिक्षकहरूलाई ICT मा आधारित तीन दिने Online/Offline सिकाई सम्बन्धी तालिम	102	136	204	272	340		5	20	27	41	54	68
सबै प्रकारका शिक्षक तालिमहरू सन्चालनका लागि प्रशि १० दिने प्रशिक्षण तालिम (TOT)	4,000	4,000	4,000	4,000	4,000		20	200	200	200	200	200
प्रारम्भिक कक्षा सिकाई (EGL) सम्बन्धी ५ दिने प्रशिक्षण प्रशिक्षण तालिम	7	4	-	3	-		5	1	1		1	
ECED सँग सम्बन्धित बिभिन्न तालिमहरूको नयाँ मापदण्डका आधारमा तालिमहरूको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न प्रशिक्षण सन्चालन गर्ने	0	-	0	-	-		15	0		0		

सबै बिद्यालयका प्र.अ.हरुलाई जिम्मेवार बनाई Teacher's Time-on-task सम्बन्धी तयार गरिएको प्रणालीको अनिवार्य कार्यान्वयन गरिने	30	40	38	38	-	5	6	8	8	8		
बिद्यालयमा आधारित अनुगमन र सहयोग प्रणाली अन्तर्गत प्र.अ.हरुका लागि Teachers, Mentors सम्बन्धी ३ दिने तालिम दिने	2	3	2	6	6	3	1	1	1	2	2	
शिक्षक अनुगमन कार्यक्रमका लागि क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	30000	30000	30000	30000	30000	10	3000	3000	3000	3000	3000	
तालिम परिषदबाट स्वीकृत शिक्षक तालिम पाठ्यक्रमका आधारमा माध्यमिक तहका शिक्षकहरुलाई ४५ दिने TPD Certification तालिम प्रदान गर्ने (जस्मा १५ दिने तालिम Face to Face दिने, १५ दिने तालिम Online/Offline विधिमा देने र १५ दिने तालिम बिद्यालयमा आधारित अभ्यासात्मक रुपमा देने)	127.5	127.5	96	72	72	30	4.25	4.25	3	2	2	
माध्यमिक तहका शिक्षकहरुलाई दिइदै आएको Online TPD Certification तालिमलाई निरन्तरता दिने												
आधारभूत तहका (कक्षा ६-८) शिक्षकहरुलाई TPD Certification तालिम प्रदान गर्ने (जस्मा १५ दिने तालिम Face to Face दिने, १५ दिने तालिम Online/Offline विधिमा देने र १५ दिने तालिम बिद्यालयमा आधारित अभ्यासात्मक रुपमा देने)	54	54	54	54	54	30	2	2	2	2	2	

आधारभूत तहका (कक्षा ६-८) शिक्षकहरूलाई दिइदै आएको Online TPD Certification तालिमलाई निरन्तरता दिने												
आधारभूत तहका (कक्षा १-५) शिक्षकहरूलाई TPD Certification तालिम प्रदान गर्ने (जस्मा १५ दिने तालिम Face to Face दिने, १५ दिने तालिम Online/Offline विधिमा देने र १५ दिने तालिम बिद्यालयमा आधारित अभ्यासात्मक रुपमा देने)	170	170	170	170	170		20	9	9	9	9	9
आधारभूत तहका (कक्षा ६-८) शिक्षकहरूलाई दिइदै आएको Online TPD Certification तालिमलाई शिक्षक तालिम एकीकृत पाठ्यक्रमका आधारमा निरन्तरतादिने	162,000	162,000	162,000	162,000	162,000		18	9000	9000	9000	9000	9000
नयाँ भर्ना हुने ECED Teachers/Facilatotars हरूलाई १५ दिने (९०घण्टा) सेवा प्रवेश तालिम प्रदान गर्ने	32	32	32	32	32		30	1	1	1	1	1
हाल कार्यरत सबै ECED Teachers/Facilatotars हरूलाई दुई Modules मा प्रत्येक ५/५ बर्षमा पुनर्ताजगी तालिम प्रदान गर्ने	45,000	45,000	45,000	45,000	45,000		30	1500	1500	1500	1500	1500
आधारभूत र माध्यमिक तहका प्र.अ.हरूलाई नेतृत्व विकास तालिम प्रदानगर्ने (जस्मा १५ दिने तालिम Face to Face दिने र १५ दिने	30,000	30,000	30,000	30,000	30,000		30	1000	1000	1000	1000	1000

तालिम बिद्यालयमा आधारित अभ्यासात्मक रुपमा देने)												
शिक्षकहरूलाई Face to Face र Online दुवै विधिमा मागमा आधारित Soft-skills integration, EGL Skill, एकिकृत शिक्षण सिकाई र शिक्षण सिकाईका अन्यक्षेत्रमा छोटो अवधिका तालिमहरू प्रदान गर्ने	85	85	85	85	85		10	9	9	9	9	9
बिशेष शिक्षाका बिद्यालयहरूमा कार्यरत शिक्षकहरू र विशेष शिक्षाका स्रोत कक्षाहरू सन्चालन गर्ने स्रोत शिक्षकहरूलाई तालिम प्रदान गर्ने	-	-	-	-	-		15	0	0	0	0	0
बिशेष शिक्षाका बिद्यालयहरूमा कार्यरत शिक्षकहरू र विशेष शिक्षाका स्रोत कक्षाहरू सन्चालन गर्ने स्रोत शिक्षकहरूलाई तालिम प्रदान गर्ने	-	-	-	-	-		10	0	0	0	0	0
समाहित शिक्षा सञ्चालन भएका बिद्यालयहरूमा कार्यरत शिक्षकहरूलाई तालिम प्रदान गर्ने	-	-	-	-	-		15	0	0	0	0	0
शिक्षक व्यवस्थापन र तालिम कार्यक्रमको जम्मा बजेट (लाखमा)	271.87	271.82	271.96	271.92	272.06							

४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण

४.३.१ परिचय:

सबै बालबालिकाहरूलाई विभेद रहित वातावरणमा शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित गर्नु समावेशी शिक्षा हो। बालबालिकाका सिकाइ आवश्यकता र क्षमता फरक-फरक हुनु प्राकृतिक यथार्थ हो। बालबालिकाको फरकपनलाई स्वभाविक रूपमा स्वीकार गर्नु पर्छ। सबैका लागि अनुकूल हुने सिकाइ पद्धति विकास गर्नु र सबै बालबालिकालाई सम्मान पूर्वक सिकाइको व्यवस्थापन गर्नु, समावेशी शिक्षाको अनिवार्य आवश्यकता हो। समावेशी शिक्षामा बालबालिकालाई उनीहरूको आवश्यकता र चाहना अनुसारको गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गरी सहजतापूर्वक जीवनयापन गर्ने अवस्थाको सिर्जना गर्ने ध्येय राखिएको हुन्छ। विशेष क्षमता भएका बालबालिकालाई आत्मनिर्भर, स्वावलम्बी, विवेकशील बनाउनु र देश तथा समाज प्रति अपनत्व महसुस गराउनु समावेशी शिक्षाको उद्देश्य हो। यसले सबै बालबालिकाहरू सिक्न सक्छन् भन्ने मान्यतालाई आत्मसाथ गर्दछ।

नेपाल सामाजिक, सांस्कृतिक रूपमा विविधता भएको मुलुक हो। यहाँ विभिन्न भाषिक र सांस्कृतिक तथा जातजातिगत समुदायहरूको बसोबास छ। नेपाली समाजको यो विविधतालाई एकातिर पहिचान तथा समस्याका रूपमा लिने गरिन्छ भने अर्कोतिर ऐतिहासिक रूपमा यही भिन्नताका आधारमा सामाजिक विभेद र वञ्चितीकरणमा परेका समुदायहरू पनि छन्। उदहारणका लागि दलित तथा सीमान्तकृत समुदाय, नेपाली बाहेक अन्य मातृभाषी समुदाय, अल्पसंख्यक सांस्कृतिक समुदायहरू ऐतिहासिक रूपमा सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक वञ्चितीकरणमा पर्न गई अहिलेसम्म पनि यस्तो वञ्चितीकरणको असर कुनै न कुनै रूपमा देखिने गरेको छ। भौगोलिक क्षेत्रगत आर्थिक स्तरगत तथा लैङ्गिक भिन्नताको प्रभाव पनि शैक्षिक पहुँच, सहभागिता र नतिजामा परिरहेको देखिन्छ। त्यसै गरी विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरूमा शिक्षाको पहुँच पुऱ्याइ सहभागी बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ।

विविधताको सम्मान र समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँच पुऱ्याइ अर्थपूर्ण सहभागिता कायम गर्ने र सिकाई सुनिश्चित गर्नका लागि यसका कारण तथा बाधाहरू पहिचान गरी ती बाधाहरू हटाउनु पर्दछ। यस्ता बाधाहरूमा समुदाय तथा परिवेश अनुसार भिन्नता हुन सक्ने कुरालाई पनि ध्यान दिनु पर्दछ। कुनै बाधाहरू भौतिक तथा स्रोत सामग्रीसँग सम्बन्धित हुन सक्दछन् भन्ने कुनै सांस्कृतिक, सामाजिक, मनोवैज्ञानिक हुन सक्दछन्। कतिपय बाधाहरू संरचनागत पनि सक्दछन्।

४.३.२. वर्तमान अवस्था:

नेपालको शिक्षामा बालिका तथा महिलाहरू र अपाङ्गता भएकाहरूका लागि केही विशेष प्रबन्ध स्वरूप वि.सं. २००४ सालमा छात्राहरूका लागि छुट्टै पढ्नका लागि विद्याश्रमको स्थापना भयो। वि.सं. २०२१ मा लेबोरेटरी स्कूल खुल्यो। दृष्टिविहीन बालबालिकाका लागि एकीकृत विद्यालय शिक्षा प्रारम्भ भएको थियो। त्यसैगरी वि.सं. २०२५ सालदेखि खगेन्द्रबहादुर बस्नेतको अगुवाईमा नेपाल अपाङ्ग अन्धा संघ नवजीवन गृहले २०२६ सालदेखि अपाङ्ग पुरुषहरूको लागि आवसीय व्यवस्था सुरु गरेकोमा २०३१ सालदेखि महिलाहरूका लागि पनि आवसीय प्रबन्धको सुरुवात भएको थियो। अपाङ्गता भएको व्यक्तिको स्याहार तथा शिक्षाको प्रबन्ध सहित यो नेपाल अपाङ्ग अन्धा संघ नवजीवन गृह केही पछि खगेन्द्र नवजीवन केन्द्रको रूपमा स्थापित भयो। यो हाल काठमाडौंको जोरपाटीमा सञ्चालन भईरहेको छ। वि.सं २०३० सालमा विशेष शिक्षा परिषद गठन भई अपाङ्गता भएकाहरूको शिक्षाको लागि सरकारबाट औपचारिक संस्थागत थालनी भएको पाइन्छ। विविध कारणले वञ्चितीकरणमा परेको बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिताको लागि वि.सं. २०५० को दशकदेखि केही योजनाबद्ध प्रयास सुरु भएको थियो।

नेपालको संविधानको प्रस्तावनामै नेपाललाई समावेशी बनाउने अठोट गरेको छ। संविधानले आधारभूत तहको शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा लिदै आधाभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुने र अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकले कानून बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक हुने व्यवस्था गरिएको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले पनि शिक्षामा समता र समावेशिता अभिवृद्धिका लागि विभिन्न नीतिहरू तय गरेको छ। अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४ र अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा नियमावली २०७७ ले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा आर्थिक सामाजिक रूपले पछाडि परेका समुदायलाई छात्रवृत्ति तथा नेपाल सरकारले 'तोकिए बमोजिमका शैक्षिक संस्थाद्वारा निःशुल्क रूपमा विद्यालय शिक्षा, उच्च शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा उपलब्ध गराउने प्रावधान राखेको छ। विद्यालय शिक्षामा समता र समावेशीकरणका लागि सूचक सहितको एकिकृत समता र नीति २०७१ कार्यान्वयनबाट वञ्चितीकरणमा परेका बालबालिकाहरूलाई थप सहयोग सहितको

शैक्षिक अवसरको व्यवस्था गरिएको छ । अपाङ्गता भएका बालबालिका, छात्रा, दलित तथा जनजाति समुदायका बालबालिकाहरूलाई छात्रवृत्ति र प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षामा प्राथमिकता एवम् आरक्षण कोटाको व्यवस्थाले यस समूहका बालिकबालिकामा शिक्षामा पहुँच र सहभागिता बढेको तथ्यांकले देखाएको छ । तापनि पहुँचमा सुधारको लागि सहभागिता र गुणस्तर सुधारमा 'अझै थुप्रै कार्यहरू गर्नु पर्ने देखिएको छ । यसै सम्बन्धमा दिगो विकासको लक्ष्य ४ ले समावेशीता, समतालाई विशेष जोड दिए अनुसार नेपालले राष्ट्रिय कार्य योजना तयार गरेको छ ।

विद्यालय शिक्षामा सबैको समतामूलक र समावेशी पहुँचका लागि उल्लेखित नीतिगत व्यवस्थाका साथै विभिन्न कार्यक्रमहरू पनि सञ्चालित छ । उदाहरणका लागि दिवा खाजा, पाठ्यपुस्तक सहित निःशुल्क शिक्षा, अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू, छात्रा तथा सिमान्तकृत बालबालिकाहरूलाई लक्षित गरी आवसीय तथा गैर आवसीय छात्रवृत्तिले समतामूलक र समावेशी पहुँचका लागि योगदान गरेका छन् । यसै गरी समता तथा समावेशिताका लागि आधारभूत तहमा मातृभाषा तथा बहुभाषाको प्रयोग गरी सिकाइने नीति, विद्यालय तहमा महिला शिक्षकको नीतिको समावेशी व्यवस्था, विद्यालय नर्सको प्रारम्भ, पाठ्यक्रममा लैङ्गिक लगायत सांस्कृतिक धार्मिक जातीय संवेदन शीलतालाई विचार गरी विविधताको सम्मान गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

समग्रमा यस पालिका भित्र शैक्षिक समता र समावेशीकरणका लागि भएका असल अभ्यासहरूमा बिपन्न लक्षित छात्रवृत्ति, दलित छात्रवृत्ति, अपाङ्ग छात्रवृत्ति र विद्यालय दिवाखाजा व्यवस्थापन रहेका छन् ।

४.३.३ अवसर तथा चुनौतीहरू:

1. लक्षित समूह महिला, दलित, जोखिममा परेका, आर्थिक रूपले विपन्न, र सामाजिक तथा आर्थिक कारणले बञ्चितमा परेका व्यक्तिहरूको शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुर्याउने ।
2. सबै किसिमका अपाङ्गता भएकाहरूका लागि शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने ।
3. पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया लगायत समस्त शैक्षिक प्रणालीमा विविधता, समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गर्ने ।
4. विद्यालयमा बालमैत्री, अपाङ्ग मैत्री, लैङ्गिक मैत्री वातावरण सिर्जना गर्ने ।

४.३.४ उद्देश्यहरू:

1. लक्षित वर्गको शिक्षामा पहुँच वृद्धि गर्नु ।
2. विद्यालयमा विभेद रहित वातावरणको सुनिश्चितता गर्नु ।
3. विद्यालयका शैक्षिक गतिविधिहरूमा समता तथा समावेशिताको सुनिश्चितता गर्नु ।

४.३.५ रणनीतिहरू:

1. घरधुरी सर्वेक्षण गरी बालबालिकाको अवस्था र आवश्यकता अनुसार शिक्षामा पहुँच र सहभागिताको प्रबन्ध मिलाइने छ ।
2. विद्यालयमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री शैक्षिक वातावरण निर्माण गरी विशेष लक्षित समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षा उपलब्ध गराइने छ ।
3. आवश्यकतामा आधारित वैकल्पिक शिक्षाद्वारा सम्पूर्ण वालबालिकाहरूको गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गरिने छ ।
4. विद्यालयमा दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाई र किशोरीहरू लक्षित महिनाबारी स्वच्छता सम्बन्धी सेवा युक्त शिक्षा प्रदान गरिने छ ।
5. आवश्यकतानुसार लक्षित वर्गलाई पोशाक, स्टेशनरी तथा सिकाइ सामग्रीका लागि छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइने छ ।
6. विद्यालयद्वारा अभिभावकलाई शैक्षिक समता र समावेशीकरण सम्बन्धी सचेतना मुलक कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छ ।
7. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चितताका लागि समुदाय, सामुदायिक अध्ययन केन्द्र, गैरसरकारी संस्था, निजी क्षेत्र आदिलाई सक्रिय गराइनेछ ।

४.३.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

उपलब्धि

१. विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुने ।
२. लक्षित समूहका बालबालिकाहरुको शिक्षाको गुणस्तर सुधार हुने ।
३. विद्यालयमा विभेदरहित, अपाङ्ग मैत्री, लैङ्गिक मैत्री तथा बालमैत्री वातावरण सिर्जना हुने ।

क्र.स.	शिक्षामा समता र समावेशीकरण	आधार वर्ष (२०८२/८३)	(२०८३/८४)	(२०८४/८५)	(२०८५/८६)	(२०८६/८७)	(२०८७/८८)
१	आधारभूत तहमा विद्यालय बाहिर रहेका विद्यार्थी संख्या	०	०	०	०	०	०
२	आधारभूत तहमा लैंगिक समता सूचक	५२.२९ छात्रा ४७.७० छात्र	निरन्तरता गर्ने	निरन्तरता गर्ने	निरन्तरता गर्ने	निरन्तरता गर्ने	निरन्तरता गर्ने
३	माध्यमिक तहमा लैंगिक समता सूचक	४९.७५ छात्र ५०.२४ छात्र	निरन्तरता गर्ने	निरन्तरता गर्ने	निरन्तरता गर्ने	निरन्तरता गर्ने	निरन्तरता गर्ने

समाहित शिक्षा कार्यक्रमका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरू (Proposed Activities for Inclusive Education at all Levels)												
प्रस्तावित कार्यक्रमहरू	लगानीको अनुमान (Cost Estimates (in '000s))					Existing unit cost	Proposed unit cost	वार्षिक भौतिक लक्ष्य (Yearly Physical Target)				
	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29			2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29
	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86			81/82	82/83	83/84	84/85	85/86
स्थानीय तहका स्वास्थ्य शाखा/केन्द्रहरू सँग समन्वय गरी शैक्षिक सत्रको शुरूमा ECD देखि आधारभूत तह सम्मका बिद्यार्थीहरूको अपाङ्गता सम्बन्धी स्वास्थ्य जाँच र परीक्षण गरी निदान गर्न बजेट अनुदान	82	84	82	85	86		0.015	5496	5607	5489	5660	5703
बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि बिशेष शिक्षा प्रदान गर्न बिशेष बिद्यालय निर्माणका लागि बजेट अनुदान	100,000	100,000	100,000	200,000	200,000		50000	2	2	2	4	4
श्रवण/बहिरा, बोलाई कठिनाई भएका र बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाकालाई बिशेष शिक्षा प्रदान गर्नका लागि साथै आवास सुबिधा सहित भएका बिद्यालयहरूलाई बजेट अनुदान	24,600	24,600	24,600	24,600	24,600		600	41	41	41	41	41
बिशेष शिक्षा परिषदबाट सहयोग प्राप्त भई सञ्चालित बिशेष बिद्यालयहरूमा शिक्षण सिकाई सामग्री बितरण बापतको बजेट अनुदान	8,200	8,200	8,200	8,200	8,200		200	41	41	41	41	41
बिशेष शिक्षा अन्तगतका स्रोत कक्षाहरू सन्चालन र व्यवस्थापन बापतको बजेट अनुदान	-	-	-	-	-		300	0	0	0	0	0
श्रवण/बहिरा र बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि साथै अन्य प्रकारका अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि शिक्षण सिकाई सामग्री, ब्रेल किताब, श्रवण सामग्री र थप सामग्रीहरू बितरणका लागि बजेट अनुदान												

पालिकाहरूकालाई विशेष शिक्षा र अन्तरगतका छात्रबास सुबिधा, छात्रवृत्ति र तथ्याङ्क प्रमाणिकरणका लागि बजेट अनुदान												
समाहित शिक्षा कार्यक्रमको जम्मा बजेट (लाखमा)												

४.४ विद्यालय दिवा खाजा, स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम

४.४.१ परिचय

बालबालिकाको विकास तथा उमेरगत सिकाइसँग उनीहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको राम्रो अवस्थाले बालबालिकालाई सिकाइमा सक्रिय सहभागिता बढाई उपलब्धि सुधार गर्न प्रोत्साहित गर्दछ। बालबालिकाहरूको राम्रो स्वास्थ्यका लागि सरसफाई तथा स्वच्छताको अभ्यास र प्रारम्भिक स्वास्थ्य जाँच तथा स्वास्थ्य सेवाहरू प्राप्त र यस्ता आधारभूत स्वास्थ्य सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा तथा अभ्यास विद्यालयमा प्रदान गर्दा सेवा प्रवाहलाई तुलनात्मक रूपमा सहज बनाउन सहयोग पर्दछ।

संविधानले खाद्य सम्प्रभूतालाई मौलिक हकको रूपमा स्वीकारेको छ। नेपालको राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति-२०७६ तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीति-२०७६ एवम बालबालिका सम्बन्धी अन्य कानूनले बालबालिकाको स्वास्थ्य पोषण तथा खाद्यसम्प्रभूता सम्बन्धी अधिकार स्थापित गरेको छ।

यस खण्डमा विद्यालय दिवा खाजाको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी चुनौतीहरू पहिचान गरिएका छन भने चुनौतीहरूको सामना गर्नका लागि आवश्यक रणनीति उद्देश्य, नतिजा तथा मुख्य क्रियाकलापहरू समावेश गरिएको छ।

४.४.२ वर्तमान अवस्था

नेपालमा विभिन्न समयमा विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण, खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालनमा छन्। दिवा खाजा कार्यक्रमको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्दा सबैका लागि शिक्षा डकार बैठक सन् २०००ले सिफारिस गरेको ढाँचालाई मुख्य गरी चारवटा अङ्गहरू समावेश गरेको छ।

- विद्यालय स्वास्थ्य सम्बन्धी नीतिहरू तय गर्नु
- सुरक्षित पानी तथा सरसफाई सहित सुरक्षित विद्यालय वातावरण सिर्जना गर्नु,
- सिपमा आधारित स्वास्थ्य शिक्षकको प्रबन्ध गर्नु
- विद्यालयमा आधारित स्वास्थ्य तथा पोषण सेवा प्रदान गर्नु,

उल्लेखित बुँदाहरूलाई आधार मानी यस गाउँपालिकाको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी योजना तयार गरिएको छ।

४.४.३ दिवा खाजा:

नेपालमा सन् १९७४ देखि केही जिल्लाहरूमा विश्व खाद्य कार्यक्रमको अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम प्रारम्भ भएको छ। हाल सुदूरपश्चिम प्रदेशका ३ जिल्लाहरू बझाङ, बाजुरा र दार्चुला जिल्लामा खाद्यान्न अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम सञ्चालित छन्। आ.व. २०७८/२०७९ मा सामुदायिक पूर्व प्राथमिक देखि आधारभूत तहको कक्षा ६ सम्मका सबै विद्यार्थीहरूलाई दिवा खाजाको व्यवस्था गरिएको थियो। आ. व. २०८१/८२ देखि कक्षा ८ सम्म अध्ययनरत सबै विद्यार्थीहरूका लागि उक्त कार्यक्रम लागु गरिएको छ।

४.४.४ विद्यालय स्वास्थ्य र पोषण:

विद्यार्थीको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थाले संज्ञानात्मक क्षमता, शैक्षिक उपलब्धी, गुणस्तरीय जीवनयापन तथा समाजका लागि विभिन्न पक्षमा योगदान गर्ने क्षमतालाई प्रभाव पार्ने भएकाले स्वास्थ्य तथा पोषणको महत्वपूर्ण स्थान रहनेछ। राष्ट्रिय पोषण रणनीतिमा १३ वटा स्वास्थ्य तथा पोषण सम्बन्धी रणनीतिहरू तय गरेकोमा त्यस मध्ये एउटा रणनीति विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषणसँग सम्बन्धित थियो। यसले विद्यालयका बालबालिकाहरूको कुपोषण घटाउने र विद्यार्थीहरूको विद्यालय भर्ना र दैनिक उपस्थितिमा सुधार गर्ने लक्ष्य थियो।

दिवा खाजा लगायतका वाल स्वास्थ्य तथा पोषणलाई नेपालका विभिन्न कानून तथा नीतिहरूमा समावेश गरिएको छ। यस क्रममा नेपालको पन्ध्रौँ योजनाले एक विद्यालय एक स्वास्थ्य कार्यकर्ताको व्यवस्था गरिने उल्लेख छ भने कतिपय प्रदेशहरूले यो कार्यक्रम स्थानीय कार्यविधि बनाएर क्रमशः लागु गर्न थालिसकेको छ। यस योजनाले बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणमा स्वच्छता खाद्य सम्प्रभूतालाई नीतिगत प्राथमिकता दिए पनि कसरी विद्यालयहरूसँग जोड्ने भन्ने रणनीतिहरूले स्पष्ट पारेको देखिदैन। राष्ट्रिय योजना आयोगको संयोजकत्वमा तयार गरिएको बहुक्षेत्रीय पोषण योजना दोस्रो सन् २०१८-२०२२ ले विभिन्न क्षेत्र बिचका कार्यक्रम एकीकृत गर्ने, यस सम्बन्धी नीति तथा रणनीति निर्माण र कार्यक्रममा समन्वय संयन्त्र बनाएको छ। विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमले बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणमा सुधार गरी सिकाइमा सुधार गर्नका लागि जुका नियन्त्रण, सुक्ष्म पोषण तत्व तथा दृष्टि, स्वास्थ्य तथा पोषण शिक्षा प्राप्त गरी विद्यालयका सबै विद्यार्थीहरूको

स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार गर्ने उद्देश्य राखिएको छ । विद्यालय र स्थानीय सरकार एवं स्वस्थ्य संस्थाको सक्रियतामा कार्यक्रम सञ्चालनमा छ।

४.४.५ अवसर तथा चुनौतीहरू:

- दिवा खाजा, स्वास्थ्य तथा पोषण र सरसफाइ स्वच्छताका लागि आवश्यक प्रबन्ध सुनिश्चित गर्नु ।
- विद्यालय दिवा खाजाका लागि स्थानीय उत्पादनमा आधारित स्वच्छ तथा गुणस्तरीय खानाको व्यवस्थापन गर्नु ।
- दिवा खाजा कार्यक्रमको प्रभावकारी अनुगमन र मूल्याङ्कन पद्धतिको विकास गर्नु ।
- विद्यालय खाजा, स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाइ स्वच्छता सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु ।

४.४.६ उद्देश्यहरू:

- विद्यालयका बालबालिकाहरूलाई स्वस्थ तथा पोषणयुक्त आहाराको सुनिश्चितता गर्नु,
- विद्यालयका बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाइ सम्बन्धी सकारात्मक व्यवहारको विकास गर्नु ।

४.४.७ रणनीतिहरू:

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्न रणनीतिहरू अवलम्बन हुनेछन् ।

1. विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण रणनीति २०७६ को प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मापदण्ड र कार्यविधि तयार गरी लागु गरिनेछ ।
2. बालबालिकाका लागि विद्यालयमै स्वच्छ तथा पोषिलो खाजा तयारीको लागि भान्साघर, खाजा खानेकोठा, बालमैत्री खानेपानी धारा लगायतका सुविधा विस्तार गरिने छ ।
3. छात्राका लागि सेनिटेरी प्याड परिवर्तन गर्ने कोठाको व्यवस्था सहितका शौचालय व्यवस्थापन गरिने छ ।
4. विद्यालयहरूमा प्राथमिक उपचार सम्बन्धी बाकस, फोलिक एसिड, आइरन, जुकाको औषधी, स्यानिटेरी प्याड जस्ता सामग्री स्थानीय स्वास्थ्य कार्यालयको समन्वयमा नियमित वितरणलाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।
5. विद्यालयमा खाद्य सुरक्षा सरसफाइ तथा स्वच्छता, किशोरीहरूका लागि महिनावारी स्वच्छता र पोषण सम्बन्धी कार्य योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
6. दिवाखाजाको लागि स्थानीय कृषि उत्पादनलाई प्राथमिकता दिईने छ ।
7. दिवा खाजा कार्यक्रममा स्थानीय अभिभावकको सहभागिता अभिवृद्धि गरी विद्यालय खाजा व्यवस्थापन समितिलाई थप उत्तरदायी बनाइने छ ।
8. दिवाखाजा लगायतका स्वास्थ्य पोषण तथा सरसफाइ र स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रमको प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिने छ ।

४.४.८ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

सबै विद्यालयमा सबै विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलतामा अभिवृद्धि तथा सिकाइमा गुणस्तरीय, सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री एवं मनोरञ्जनात्मक सिकाइ वातावरणमा सर्वसुलभता, पहुँच टिकाउ तथा स्थायित्व सहित समान सहभागिता हुने ।

मुख्य उपलब्धि तथा नतिजाहरू

1. विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण रणनीति २०७६ को प्रभावकारी कार्यान्वयन हुने ।
2. स्थानीय उत्पादनमा आधारित स्वच्छ दिवा खाजा पूर्ण रूपमा लागु हुने छ ।
3. विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न संस्थागत प्रबन्ध हुनेछ ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य:

क्र. स.	सूचक	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये आवश्यक खोप प्राप्त गरेका बालबालिका प्रतिशत	३३३					
२	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये आवश्यक खोप प्राप्त गरेका बालबालिका प्रतिशत	१००%	१००%	१००%	१००%	१००%	१००%
३	दिवा खाजा प्राप्त गर्ने कक्षा	१-८	१-८	१-८	१-८	१-८	१-८
४	वार्षिक रुपमा विद्यार्थीको नियमित स्वास्थ्य परिक्षण गर्ने विद्यालयको संख्या	२३	२३	निरन्तरता गर्ने	निरन्तरता गर्ने	निरन्तरता गर्ने	निरन्तरता गर्ने
५	खाने पानी, शौचालय र प्राथमिक स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुगेका विद्यालय संख्या	१२	१२	१२	४	२	२
६	नरसिङ्ग सेवा तथा सुविधा पुगेका विद्यालय संख्या	०	०	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने

प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्यहरू:

क्रस	मुख्य क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)	अनुमानित बजेट प्रतिवर्ष (हजारमा)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा			
१	दिवा खाजा कार्यक्रम कार्यान्वयन सहजीकरण पुस्तिका विकास र वितरण	दस्तावेज सङ्ख्या	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	३३	३३		संघ प्रदेश र स्थानीय सरकार
२	नेपाल सरकार,स्थानीय तह र समुदायको साझेदारीमा आधारभूत तहमा दिवा खाजा कार्यक्रम सञ्चालन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	३३	३३			
३	खाजा तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सम्बन्धी अभिमुखीकरण			१	१	१	१	४		५००	
४	स्वास्थ्य तथा पोषण सम्बन्धी अभिमुखीकरण		२३	२३	२३	२३	२३			५००	
५	एक विद्यालय एक स्वास्थ्य किट व्यवस्थापन		सबै विद्यालयमा लागु गरिने								
६	स्वस्थकर र पौष्टिक तथा स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजाको प्रवन्ध गर्ने ।		निरन्तर								
७	कक्षा ६-१२ सम्मका किशोरीहरूलाई महिनावारी स्वच्छताको लागि स्यानेटरी प्याडको व्यवस्था गर्ने		निरन्तर								

८	आवधिक स्वास्थ्य प्रत्येक वर्ष जाँच,जुकाको औषधी र सूक्ष्म पोषक तत्व प्रदायक ट्याबलेटहरु (भिटामिन ए र आइरन फोलिक एसिड आदि प्रदान गर्ने।)	निरन्तर		
९	विद्यालयमा स्वास्थ्य,सरसफाइ तथा स्वच्छता पोषण र किशोरीहरुका लागि महिनावारी स्वच्छता सम्बन्धी शिक्षा व्यवस्था गर्ने	निरन्तर		
१०	विद्यालयहरुमा विद्यालय संख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सरसफाइ सामग्री सहित आवश्यक संख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलग शौचालय तथा युरिनल,किशोरीहरुका लागि चेन्ज रुम,प्रयोग भइसकेका सामग्री व्यवस्थापन,हात धुने ठाउँ,स्वच्छ खानेपानी, कक्षा कोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेरवारको व्यवस्था ।	निरन्तर		

४.५. विद्यालय सुरक्षा, विपद न्यूनिकरण तथा उत्थानशीलता

४.५.१. परिचय

महामारी, प्राकृतिक प्रकोप, युद्ध वा द्वन्दको अवस्थामा पनि बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्दै सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपाय सहितको शैक्षिक कार्यक्रमलाई आपतकालिन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा (Education in Emergency and Crisis Situation) को रूपमा लिने गरिन्छ । यसको मूल उद्देश्य संकटकालिन अवस्थामा बालबालिका लगायत शिक्षासँग सम्बद्ध व्यक्ति, परिवार तथा समुदायको जीवन रक्षा, प्रकोपबाट सिर्जित संकटको व्यवस्थापन, सामाजिक द्वन्द तथा हिंसा र दुरुपयोगबाट बालबालिकालाई सुरक्षित राख्नुका साथै समग्र शिक्षा क्षेत्रलाई निर्वाध रूपमा क्रियाशील हुने गरी शैक्षिक कार्यक्रमहरूको तयारी तथा सञ्चालन गर्नु हो । यस अवधारणा अन्तर्गत सम्भावित जोखिमको पूर्व तयारी [Preparedness] आपतकालिन अवस्थामा क्षति कम हुने गरी तत्कालको व्यवस्थापन गर्ने [response] र आपतकाल पश्चात क्षतिको आपूर्ण (recovery) गर्ने कार्यढाँचा समेटिएको हुनु पर्दछ । आपतकालिन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको अवधारणा बाल अधिकारको रूपमा स्वीकार गरिए पछि यसलाई थप प्रभावकारी बनाउने कार्य प्रारम्भ भएको हो । अधिकारका क्षेत्रमा भएका अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय तथा स्थानीय कानूनहरू, विश्वव्यापी घोषणाहरू तथा प्रतिवद्धताहरूबाट परिलक्षित यस अवधारणालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न आ-आफ्नो नीति, कानून तथा योजनाहरूमा आपतकालिन अवस्थामा शिक्षालाई समावेश गर्ने गरेका छन् । गौमुल गाउँपालिकामा संकटकालिन अवस्थामा शिक्षा प्राप्त गर्ने बालबालिकाको अधिकारलाई कुण्ठित हुन नदिने गरी नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्थाका अतिरिक्त आवधिक योजना, शिक्षा क्षेत्रको दीर्घकालिन योजना र बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश गरिएको छ । विशेषतः द्वन्दको परिवेशमा शिक्षा क्षेत्रमा परेको प्रभाव, भुकम्प तथा विभिन्न समय र स्थानमा घटेका प्राकृतिक प्रकोपका घटनाहरू, कोभिड- १९ लगायतका महामारीहरूका प्रभावका कारण बालबालिकाको

शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारमा पुगेको अवरोधबाट पाठ सिकी यस शिक्षा योजना (२०८२-२०९२) मा आगामी १० वर्षका लागि नीति तथा कार्यक्रम प्राथमिकता र कार्यान्वयन ढाँचा समावेश गरिएको छ ।

शिक्षा योजनाले आपतकालिन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन, महामारी, द्वन्द्व, विस्थापन तथा बसाइसराई जस्ता पक्षलाई समेट्नु पर्दछ । प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण व्यवस्थापन अन्तर्गत भूकम्प, बाढीपहिरो, हावाहुरी, असिना, आगलागी, चट्याङ, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, खडेरी, दुर्घटना, अति चिसो वातावरण आदि प्रकोपहरूको बारेमा पूर्व सावधानी, प्रकोपबाट बच्ने उपायहरूका बारेमा जानकारी तथा सिप विकास, प्रकोपबाट शिक्षा क्षेत्रलाई बचाउन आवश्यक तयारी पर्दछन् । त्यसै गरी महामारी अन्तर्गत झाडापखाला, हैजा, भाइरल ज्वरो, टाइफाइड, बर्डफ्लू, एनफ्लूएन्जा, क्षयरोग, कुष्ठरोग, ठेउला, स्वाइन फ्लू कोभिड लगायतका सरुवा रोग तथा महामारीहरूबाट बच्न पूर्व सावधानी, रोकथाम तथा उपचारको आवश्यक तयारी र महामारीका समयमा शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपायहरूको तयारी पर्दछन् ।

४.५.२. वर्तमान अवस्था:

शिक्षा क्षेत्र योजनाले विपद जोखिम न्यूनीकरण र प्रतिकार्यलाई अन्तर सम्बन्धित विषयको रूपमा विशेष प्राथमिकता दिएको छ । मुख्यतः सुरक्षित पुनर्निर्माण तथा भूकम्प प्रभावित विद्यालयको मर्मत सम्भार सुरक्षित निर्माण तथा प्रवलीकरणमा केन्द्रित रहने उल्लेख गरेको छ । गौमुल गाउँपालिकाले भविष्यमा शिक्षा नीति तयार पारी सुरक्षित सिकाइ वातावरणका लागि भौतिक तथा मानवीय व्यवस्थापन र कार्यान्वयनका मापदण्ड तयार गर्ने, सरोकारवालाहरूलाई विपद व्यवस्थापन सम्बन्धी सैद्धान्तिक एवम् व्यवहारिक ज्ञान दिई विपदको पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, न्यूनीकरण र पुनर्लाभ सम्बन्धी कार्यक्रमलाई विद्यालय तथा शिक्षालयको वार्षिक कार्यतालिकामा राख्ने, विद्यालयमा हुन सक्ने हेपाइ, हिंसा, असुरक्षा, भय, त्रास, गाली बेइज्जती, विभेद लागयतका गैर संरचनात्मक विपद तथा जोखिमहरूको न्यूनीकरणका लागि विद्यार्थी, शिक्षक र समुदायका सदस्यहरूको सहकार्यमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै विद्यालयहरूलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गतामैत्री तथा सुरक्षित, हिंसा रहित र भय रहित सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने रणनीति तयार गरेको छ ।

कोभिड १९ ले शिक्षा क्षेत्रमा पारेको नकारात्मक प्रभावलाई सम्बोधन गर्न विभिन्न कार्यहरू विगत वर्षदेखि सञ्चालन गरिदै आएका छन् । यस महामारीबाट शिक्षा क्षेत्रलाई सुरक्षित राख्न गौमुल गाउँपालिकाले विशेषतः शिक्षण सिकाइमा पारेको असरलाई कम गर्न र बैकल्पिक माध्यमबाट बालबालिकाले सिक्न पाउने अवसरलाई निरन्तरता दिन केही नीतिगत र कार्यक्रमिक प्रयासहरू गर्दै आएको छ ।

आपतकालिन अवस्थाहरूले आगामी दिनहरूका लागि शिक्षाको संरचना, भौतिक पूर्वाधार, सिकाइ वातावरण, सिकाइका लागि आवश्यक पर्ने स्रोत साधन, आपतकालिन अवस्थामा सिकाइ निरन्तरताका लागि आवश्यक हुने व्यवस्थापकीय तथा पेसागत क्षमता र आपतकालिन अवस्थाको तयारी, प्रतिकार्य र पुनरुत्थानको भरपर्दो प्रणाली विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको देखिन्छ ।

समग्रमा विपदको अवस्थामा पनि विद्यार्थीको सिकाइलाई निरन्तरता दिन यस गाउँपालिकाले भर्चुअल कक्षाको व्यवस्था गर्नु, विद्यार्थीलाई मनोवैज्ञानिक परामर्श सेवा प्रदान गर्नु, जनचेतना फैलाउनु आदि रहेका छन् ।

४.५.३ अवसर तथा चुनौतीहरू:

- विपदको अवस्थामा पनि विद्यार्थीको सिकाइलाई निरन्तरता दिनु ।
- अकल्पनीय घटनालाई योजनामा समेट्ने तथा स्रोत व्यवस्थापन गर्ने।
- संकटहरूको वर्गीकरण गरी उक्त समयमा सिकाइ निरन्तरताको योजना बनाउने।

४.५.४ उद्देश्य

- सम्भावित संकटपूर्ण अवस्थामा पनि विद्यार्थीको सिकाइलाई निरन्तरता दिनु ।

४.५.५ रणनीतिहरू:

1. स्थानीय तह तथा विद्यालयहरूले सम्भावित संकटलाई मध्यनजर गरी सम्भावित शैक्षिक क्षेतिलाई कम गर्न योजना निर्माण गर्ने ।

2. विपद प्रतिरोधी भौतिक पुर्वाधारको निर्माण तथा पुनर्स्थापना गरिनेछ ।
3. विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकको लागि विपद प्रतिकार्य र पुनर्स्थापनाका लागि तालिमद्वारा क्षमता विकास गरिनेछ ।
4. प्राकृतिक प्रकोप तथा जोखिम न्युनिकरणका लागि हरित विद्यालय अभियान, जलवायु परिवर्तन शिक्षा तथा दिगोविकास कार्यक्रमलाई कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

४.५.६ प्रमुख प्राथमिकता क्षेत्र, नतिजा तथा क्रियाकलापः

उपलब्धि

आपतकालिन तथा संकटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको सुरक्षा सहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित हुने

नतिजा

1. विद्यालयमा विपद प्रतिकार्य योजना निर्माण भइ विपदको अवस्थामा पनि सिकाई निरन्तर हुने ।
2. आवश्यक भौतिक, मानवीय र आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन हुने ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	सूचक	आधार वर्ष २०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	बालबालिकालाई आधारभूत जीवन सिप सहित कोभिड जस्ता महामारी तथा विपद जोखिम न्यूनिकरण सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने माध्यमिक विद्यालय संख्या	६	६	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
२	हरित विद्यालय संख्या	०	०	२	२	१	१
३	जलवायु परिवर्तन तथा दिगो विकासका निम्ति शिक्षा जस्ता कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने विद्यालय संख्या	०	०	२	३	१	

क्रियाकलाप तथा लक्ष्यः

क्रस	मुख्य क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)	अनुमानित बजेट (हजारमा)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा			
									१० वर्ष		

१	सुरक्षित विद्यालय नीति, पुनरावलोकन तथा मापदण्ड निर्माण	पटक	1								५०	
२	विपद प्रतिकार्य क्षमता विकास	पटक	1			1					१५०	
३	शिक्षक तथा वि.व्य.स. तालिम	पटक	१	१	१	१	१				५००	
५	हरित, सफा, शान्त र सुरक्षित विद्यालय प्रवर्धन	निरन्तर										
६	स्थानीय तह र विद्यालयको क्षमता विकास गर्ने	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार				
७	विपद प्रतिरोधी विद्यालय भवन निर्माण गर्ने		आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार				
८	उद्धार कार्यका लागि स्वयं सेवक तयारी र तालिम		आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार				
९	वडा स्तरीय विपद व्यवस्थापन समिति गठन र स्वयं सेवक तालिमको व्यवस्थापन गर्ने		१	२	२	१	२	१	१			

१०	विपदमा आवश्यक पर्ने सामग्री तथा व्यवस्थापकीय योजनाको तयारी गर्ने		११	२	२	१	२	१	९		
----	--	--	----	---	---	---	---	---	---	--	--

४.६. विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास

४.६.१. परिचय

बालबालिका विद्यालयमा भर्ना हुनका लागि सुरक्षित विद्यालय हुनु पर्छ। विद्यालयमा कक्षाकोठा, खेल मैदान, खानेपानी, शौचालय, बस्नका लागि उपयुक्त फर्निचर जस्ता भौतिक पूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत संरचना हुन् शिक्षा नियमावली २०५९ अनुसार एक विद्यार्थीका लागि सुविधाजनक रूपमा पठनपाठनमा सहभागी बन्न प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तह (कक्षा १-५)का प्रारम्भिक कक्षाका लागि प्रतिविद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र आधारभूत तह (कक्षा ६-८) तथा माध्यमिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी १.०० वर्ग मिटर बराबरको क्षेत्रफल तोकिएको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने, विद्यालय भवन लगायतका सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद जोखिम मुक्त बनाउदै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवम् बालमैत्री, हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने लगायतका नीतिगत व्यवस्थापन गरिएको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले आत्मसात गरेको सबैका लागि सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार विकास एवं विस्तारको नीति, यस गाउँ पालिकाको शिक्षा सम्बन्धी नारा तथा हाल सम्मको अभ्यासका आधारमा भएको सिकाइ अनुभवका आधारमा शिक्षा क्षेत्रको यो योजना प्रस्ताव गरिएको छ।

यस खण्डमा गौमूल गाउँपालिका भित्र रहेका विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरी आगामी दश वर्षका लागि विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासका उद्देश्य, रणनीति, नतिजाहरू, प्रमुख लक्ष्य उल्लेख गरिएको छ।

४.६.२ वर्तमान अवस्था

गौमूल गाउँपालिकामा कुल २३ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। सञ्चालित विद्यालयहरूको भौतिक अवस्था तलको तालिकाबाट प्रष्ट पार्न सकिन्छ:

क्र.स.	विद्यालयको नाम	भवन	कक्षा कोठा	शौचालय	प्रयोगशाला	पुस्तकालय	ई-हाजिरी	आइसिटीलयाव	कम्प्युटरसंख्या	फोटोकपी
१	बालविकास मा.वि.	पक्की	प्रयास	अप्रयास	छ	छ	छैन	छ	२०	३
२	कीर्तिचौर मा.वि.	पक्की	२३ वटा अप्रयास	२वटा अप्रयास	छ	छ	छैन	छ	१२	३
३	गर्जे आ.वि.	पक्की	४वटा प्रयास	राम्रो	छैन	छैन	छैन	छ	२	१
४	दुर्गाली आ.वि.	पक्की	४वटा प्रयास	छैन	छैन	छैन	छैन	छैन	०	०
५	कैलाशकोट आ.वि.	पक्की	६वटा प्रयास	राम्रो	छैन	छैन	छैन	०	१	१
६	पाते आ.वि.	पक्की	४वटा प्रयास	राम्रो	छैन	छैन	छैन	०	०	०
७	धर्मोदय आ.वि.	पक्की	५वटा प्रयास	कच्ची	छैन	छैन	छैन	०	०	१
८	महादेव आ.वि.	पक्की	६वटा प्रयास	कच्ची	छैन	छैन	छैन	०	१	१
९	हिमशिखर आ.वि.	पक्की	४ वटा	कच्ची	छैन	छैन	छैन	०	०	०
१०	प्रभात आ.वि.	पक्की	८ वटा	कच्ची	छैन	छैन	छैन	०	१	१
११	थुमथला आ.वि.	पक्की/कच्ची	२ कोठे पक्की ४ कच्ची	पक्की	छैन	छैन	छैन	०	१	१

१२	पदमपुर आ.वि.	पक्की	८	कच्ची	छैन	छैन	छैन	छ	८	२
१३	कैलाश आ.वि.	पक्की	७	कच्ची	छैन	छैन	छैन	०	२	१
१४	नवज्योति आ.वि.	पक्की/ कच्ची	४ कोठे पक्की ४ कच्ची	कच्ची	छैन	छैन	छैन	०	४	२
१५	देवस्थली आ.वि.	पक्की	६	पक्की	छैन	छैन	छैन	०	१	१
१६	सत्य आ.वि.	पक्की	५	कच्ची	छैन	छैन	छैन	०	०	०
१७	अम्लिस मा.वि.	पक्की/कच्ची	८/१२	कच्ची	छ	छ	छैन	छ	१०	२
१८	जनज्योति मा.वि.	पक्की/कच्ची	१०/४	पक्की	छ	छ	छैन	छ	१०	२
१९	फुल्पाटा मा.वि.	पक्की/कच्ची	१०/४	पक्की	छ	छ	छैन	छ	१०	२
२०	मानाकोट मा.वि.	पक्की	१२	कच्ची	छैन	छैन	छैन	छ	१०	२
२१	घटाल आ.वि.	पक्की/कच्ची	१०	पक्की	छैन	छ	छैन	छ	८	२
२२	सरस्वती विद्या मन्दिर आ.वि.	पक्की	४	कच्ची	छैन	छैन	छैन	०	१	०
२३	जीवनज्योति आ.वि.	पक्की	५	कच्ची	छैन	छैन	छैन	०	४	१

अवसर र चुनौतीहरू:

1. विद्यालयको पूर्वाधार विकासलाई गुणस्तरीय बनाउनु।
2. सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि मापदण्ड अनुसारको गुरुयोजना विकास तथा कार्यान्वयन गर्नु ।
3. पूर्वाधार विकासका लागि स्रोतको पहिचान र व्यवस्थापन गर्नु ।
4. पूर्वाधारहरूलाई बालमैत्री, अपाङ्गता मैत्री र लैङ्गिक मैत्री बनाउनु।
5. भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा जवाफदेहिता र उत्तरदायित्व बोध गर्नु ।
6. विद्यालयको भौतिक विकासमा समुदायको सहभागिता बढाउनु।

४.६.३ उद्देश्य:

- सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्नु।
- सुरक्षित बालमैत्री तथा अपाङ्ग मैत्री भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नु ।

४.६.४ रणनीतिहरू:

1. विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा पूर्वाधार विकासका लागि मापदण्ड निर्धारण गरिनेछ।
2. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि विभिन्न संघ संस्था एवं सरोकारवालाहरूसँग लागत साझेदारी गरि विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरिने छ ।
3. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि एकीकृत योजना निर्माण गरी लागु गरिने छ ।
4. प्रकोपवात प्रभावित भएका विद्यालयका भौतिक पूर्वाधारहरूलाई यथाशिघ्र वैकल्पिक व्यवस्था गरी स्तरोन्नति गरिनेछ।
5. पूर्वाधार विकासका लागि विद्यालयको भौतिक सूचक तयार गरिनेछ ।
6. अभिभावक र सरोकारवालासंग विद्यालयका भौतिक सम्पतिहरूको संरक्षण तथा प्रवर्धन सम्बन्धी नियमित अन्तरक्रिया गराइनेछ।
7. पूर्वाधार निर्माणसँगै सुरक्षित विद्यालय एवम् वातावरणीय पक्षलाई एकीकृत प्रणालीको विकास गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

8. विद्यालयका भौतिक पूर्वाधार बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिक मैत्री बनाइने छ ।
9. गौमुल गाउँपालिका अन्तर्गत भौतिक पूर्वाधारको आवश्यकता र मापदण्ड सहितको १० वर्षे मास्टर प्लान तयार गरी लागु गर्ने ।

१०. विद्यालयको विभिन्न भौतिक संरचनाहरूको नियमित अनुगमन गरिनेछ ।

उपलब्धी, नतिजा तथा प्रमुख क्रियाकलापहरू:

उपलब्धि तथा नतिजा

- एकीकृत योजना अनुसार सुरक्षित भौतिक पूर्वाधारको विकास गरी गुणस्तरीय सिकाइ वातावरण सिर्जना भएको हुने ।
- विद्यालयका भौतिक संरचना बाल मैत्री, अपाङ्गतामैत्री र सुरक्षित हुने ।
- सबै विद्यालयहरूमा पर्याप्त भौतिक संरचना निर्माण भएको हुने ।
- गौमुल गाउँपालिका अन्तर्गत भौतिक पूर्वाधारको आवश्यकता र मापदण्ड सहितको १० वर्षे मास्टर प्लान लागु भएको हुने ।
- पूर्वाधार सूचक अनुसारका विद्यालयका भौतिक पूर्वाधारहरू निर्माण भएको हुने ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	सूचक	आधार वर्ष २०८१/८२	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६
१	भूकम्प प्रतिरोधी विद्यालय	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने
२	नयाँ निर्माण गर्नु पर्ने कक्षा कोठा संख्या	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने
३	सवलिकरण गर्नु पर्ने कक्षा कोठा संख्या	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने
४	नयाँ निर्माण गर्नु पर्ने कक्षा कोठा संख्या	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने
५	बाढी पहिरो लगायतका प्रकोप न्यूनीकरणका लागि	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने	आवश्यकता अनुसार गर्ने

	कार्य गर्नुपर्ने विद्यालय संख्या						
--	-------------------------------------	--	--	--	--	--	--

विद्यालय भौतिक निर्माण र सुधार कार्यक्रमका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरू (Proposed Activities for School Infrastructure Development and Improvement)												
प्रस्तावित कार्यक्रमहरू	लगानीको अनुमान (Cost Estimates (in '000s))					Existing unit cost	Proposed unit cost	वार्षिक भौतिक लक्ष्य (Yearly Physical Target)				
	2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29			2024/25	2025/26	2026/27	2027/28	2028/29
	81/82	82/83	83/84	84/85	85/86			81/82	82/83	83/84	84/85	85/86
भूकम्प प्रभावित नभएका जिल्लाहरूका स्थानीय तहका छनौट भएका विद्यालयहरूमा WASH सुबिधा र फर्निचर सहितको ४ कोठे ब्लकका विद्यालय निर्माण गर्ने	10367.5	10367.5	13195	16022.5	13195		6500	2	2	2	3	2
भूकम्प प्रभावित जिल्लाहरूका स्थानीय तहका छनौट भएका विद्यालयहरू मध्ये कक्षा १-५ सम्म सन्चालित विद्यालयहरूलाई रु. २००,०००/००, कक्षा ६-८ सम्म सन्चालित विद्यालयहरूलाई रु. ३००,०००/०० र माध्यमिक तह सम्म सन्चालित विद्यालयहरूलाई रु. ५००,०००/०० विद्यालय मर्मत खर्च बापतको अनुदान दिने	2102.5	2102.5	2102.5	2102.5	1261.5		290	7	7	7	4	3
विपद् जोखिम व्यवस्थापन र resilience लक्षितोपन सम्बन्धी बृहत योजनाको कार्यान्वयन गर्ने	1000	1000	1000	1000	1000		1000	1	1	1	1	1
ECED बालबालिकाहरूका लागि WASH सुबिधा सहितको छुट्टै शौचालय निर्माण गर्ने	660	990	660	660	330		200	3	5	3	3	2
विद्यालय भौतिक निर्माण र सुधार कार्यक्रमका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमको जम्मा बजेट (लाखमा)	14	14	17	20	16							

४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि:

४.७.१. परिचय:

सूचना तथा सञ्चार प्रविधि समाजका विविध आयामहरूमा अपरिहार्य भए जस्तै शिक्षा क्षेत्रमा समेत अपरिहार्य बनी सकेको छ। शिक्षा क्षेत्रमा सूचना तथा प्रविधिको प्रयोगलाई नियाल्ने हो भने यसको प्रयोग शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थापकीय पक्षमा र शिक्षण सिकाइको दुवै पक्षमा भइ रहेको छ। शिक्षण सिकाइको पक्षबाट हेर्दा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको कुशल र प्रभावकारी प्रयोगले सिकाइ सुधार गर्न सिकाइलाई सान्दर्भिक बनाउन सिकाइप्रति विद्यार्थीहरूलाई अभिप्रेरित गर्न तथा विद्यार्थीहरूले स्वअध्ययनका लागि प्रयोग भएको पाउन सकिन्छ। व्यवस्थापकीय र प्रशासनिक पक्षबाट हेर्दा तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्न अनुगमन र मुल्याङ्कन गर्न तालिम सेमिनार तथा सम्मेलन आयोजना गर्न तथा शैक्षिक सुशासन कायम गर्नको लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई प्रयोग गरिएको छ।

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासक्रम हेर्दा शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको योजना २०१३-२०१७ ले शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सम्बन्धमा मार्गदर्शक सिद्धान्तहरू विकास गरेको थियो। ती मार्गदर्शक सिद्धान्तहरू आजको सन्दर्भमा समेत उत्तिकै सान्दर्भिक रहेका छन्। उक्त गुरु योजनाले निर्धारण गरेका उद्देश्यहरूमा सबै विद्यार्थीका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई आधारभूत साक्षरताका रूपमा विकास गरी डिजिटल डिभाइड कम गर्ने शिक्षामा समतामुलक पहुँच पुर्याइ गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने र शिक्षाको सेवा प्रवाह तथा प्रणालीमा सुधार गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्ने रहेका थिए। यसका लागि उक्त गुरुयोजनाले पहिचान गरेका चारवटा क्षेत्रहरूमा सूचना तथा सञ्चारका लागि संरचना तयार गर्ने, मानवीय स्रोत विकास गर्ने, डिजिटल सामग्री विकास गर्ने, शैक्षिक पद्धति तथा व्यवस्थापनमा सुधार गर्ने थिए।

कोभिड १९ को महामारीले शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगको आवश्यकतालाई थप पुष्टि गरेको छ। विभिन्न प्रकारका विपद र महामारीमा पनि शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिले महत्वपूर्ण सहयोग गर्न सक्दछ। यस सन्दर्भमा भइरहेका क्षमताको आधारमा अनलाइन तथा अफलाइन लगायतका भर्चुअल माध्यम प्रयोग गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिन खोजिए पनि प्रयास सक्षमता र संरचनाको अभावले सबैलाई समेट्न सकिएको छैन यस्तो अवस्थामा सबैका लागि पहुँच पुग्ने गरी शिक्षामा सूचना र सञ्चार प्रविधिको विकास गर्नु चुनौतीपूर्ण कार्य रहेको छ।

४.७.२ वर्तमान अवस्था:

यस योजनामा पनि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका क्रियाकलाप समावेश गरिएको छ। शिक्षा क्षेत्र योजनामा समावेश गरेका मुख्य क्रियाकलापहरूमा सिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक सामग्री विद्यालयलाई उपलब्ध गराउने विज्ञान, गणित र अंग्रेजी विषयमा विद्युतीय सामग्री निर्माण गर्ने पूर्वाधार विकास र शिक्षण सिकाइ सामग्री प्रदान गर्ने, नमुना विद्यालयहरूमा सूचना प्रविधिको सिकाइ केन्द्र स्थापना गर्ने, एकिकृत लेखा सफ्टवेयर कार्यान्वयन गर्ने, र एकिकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली विकास गर्ने रहेका थिए। यसका अलवा प्रदेश सरकारबाट समेत शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई विशेष जोड दिदै विभिन्न विद्यालयहरूमा सुविधा सम्पन्न कम्प्युटर ल्याव स्थापना गर्ने कार्य अगाडि बढाइएको छ। यसका अलवा शिक्षा तालिम केन्द्रले प्रदान गर्ने शिक्षक तालिम अहिले भर्चुअल माध्यमबाट समेत सञ्चालन गर्ने गरेको छ।

यस गौमुल गाउँपालिकाले पनि विद्यालय शिक्षालाई प्रविधिमा बनाउन आवश्यक पहल विभिन्न समयमा गरेको छ। आधारभूत (कक्षा ६-८) र माध्यमिक विद्यालयहरूमा कम्प्युटर ल्याव स्थापना, एक विद्यालय एक डिजिटल पुस्तकालय/ई-लाइब्रेरी विकास अवधारणा, सबै विद्यालयमा नेट-इन्टरनेटको व्यवस्थापनमा जोड दिएको छ। तथापि भौगोलिक विकटता, विद्युतको असुविधाको कारणले प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भने गर्न सकिएको छैन।

४.७.३ चुनौती र अवसरहरू:

- सबै विद्यालयहरूमा कम्प्युटर ल्याव स्थापना गर्ने |
- एक विद्यालय एक डिजिटल पुस्तकालय स्थापना गर्ने |
- सबै विद्यालयहरूमा इन्टरनेटको पहुँच सुनिश्चित गर्ने |
- सूचना प्रविधि सम्बन्धी दक्ष जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने |
- विद्यालयहरूलाई प्रविधि मैत्री बनाउन आवश्यक बजेट व्यवस्थापन गर्ने |

४.७.४ उद्देश्यहरू

- सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्नु |

४.७.५ रणनीतिहरू:

- सबै विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका आधारभूत संरचना तथा उपकरणको व्यवस्था गरी सुरक्षित भौतिक र प्राविधिक प्रबन्ध मिलाइनेछ ।
- विद्यालयमा रहेका सबै शिक्षकलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी आधारभूत तालिम प्रदान गरिनेछ ।
- गाउँ पालिका तथा विद्यालयबाट छनौट तथा नियुक्त गरिने शिक्षकहरूको लागि आधारभूत सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सीप परीक्षण अनिवार्य गरिनेछ ।
- पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीहरूको डिजिटल प्रति विद्यार्थीहरूलाई सहजै उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासको लागि नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारसँग आवश्यक सहकार्य र समन्वय गरिनेछ ।
- सबै विद्यालयहरूले IEMIS अन्तर्गतका कार्यहरूलाई समयमा नै सम्पन्न गर्ने गरी क्षमता विकास गरिनेछ ।
- सबै विद्यालयहरूमा कम्प्युटर प्रयोगशाला स्थापना गरी ई-पुस्तकालय सञ्चालन गरिनेछ ।

४.७.६ उपलब्धी, नतिजा र क्रियाकलाप

उपलब्धी

- विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास र विस्तारले प्रभावकारी ढंगबाट सिकाइमा सहजीकरण भएको हुनेछ ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगबाट विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार आएको हुनेछ ।
- विभिन्न कक्षा तथा विषयका लागि अन्तर्क्रियात्मक डिजिटल सामग्रीमा विद्यार्थीको सहज पहुँच हुने ।
- सबै विद्यालयहरूले सिकाइ तथा व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरेका हुने ।
- सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन हुने ।
- डिजिटल डिभाइड कम गर्दै विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू लगायत सबैको सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा पहुँच पुगेको हुने ।
- शिक्षाको समग्र व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग भएको हुने ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित एकिकृत शैक्षिक सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणाली (IEMIS) सम्बन्धी कार्य विद्यालयहरू स्वयमले समयमा नै सम्पन्न गरेको हुने ।
- सूचना प्रविधिको प्रयोगले विद्यालयको व्यवस्थापन र सुशासनमा सुधार आउने ।
- अनुगमन मुल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा सुधार भई लागत, जनशक्ति र समयको बचत हुने ,

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	सूचक	आधार वर्ष २०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७	२०८७/८८
१	इन्टरनेट जडान भएका विद्यालयको संख्या	८	१०	१२	१५	२०	२३
२	शिक्षण सिकाई क्रियाकलापमा कम्प्युटर लगायतको प्रविधिको उपयोग भएका विद्यालय संख्या	८	१०	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने
३	मुख्य विषयमा डिजिटल पाठ्य सामग्री प्रयोग गर्ने विद्यालय संख्या	२	२	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने
४	व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना तथा संचार प्रविधिको प्रयोग गर्ने विद्यालय संख्या	२३	२३	४	२	२	

५	विद्युत्को पहुँच पुगेका विद्यालय संख्या	२३	२३	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने
---	---	----	----	-------------------------------	-------------------------------	-------------------------------	-------------------------------

प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्य

क्रस	मुख्य क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)	अनुमानित बजेट (हजारमा)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा			
१	कम्प्युटर पहुँच नभएका विद्यालयहरुमा कम्प्युटर पहुँच विस्तार	वटा	1	3	3	3	3	13	23	2640	
२	आधारभूत विद्यालयहरु तथा सबै माध्यमिक विद्यालयहरुमा कम्प्युटर ल्याव स्थापना गर्ने।		1	1	1	1	1	5	13	8450	
३	पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीका डिजिटल प्रति तथा अन्तर क्रियात्मक डिजिटल सामग्रीहरु सबैलाई सहज रुपमा उपलब्ध गराउने।	वटा	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने	आवश्यकता अनुसार विस्तार गर्ने		
४	सबै विद्यालयहरुले स्वयं IEMIS सम्बन्धी कार्य गर्न सक्ने गरी आवश्यक तालिम सञ्चालन गर्ने।		1	1	1	1	1	5		2000	
५	गाउँपालिका स्तरमा नमूना ICT ल्यावको स्थापना	वटा	२	५	५	५	१०	५	१	2000	

परिच्छेद ५

विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन

५.१. परिचय

शिक्षा पद्धतिमा निर्णय तथा सोको कार्यान्वयनको समग्र प्रक्रियाले शासकीय प्रबन्ध (governance) लाई जनाउँदछ। यसमा संरचना तथा प्रक्रिया दुवै पर्दछन्। विद्यालय क्षेत्र योजनाका सन्दर्भमा शासकीय प्रबन्ध अन्तर्गत योजनाको प्रभावकारी ढङ्गले कुशलता पूर्वक कार्यान्वयन गरी बालबालिकाको सहभागिता र सिकाइमा सुधार गर्न आवश्यक संरचना, भूमिका तथा कार्य प्रक्रिया समावेश हुन्छन्। यस्ता संरचना तथा कार्य प्रक्रियाहरूले सहभागिता तथा सहमतिमा निर्णय गर्नु तथा निर्णय कार्यान्वयन गर्नु, निश्चित दृष्टिकोण वा उद्देश्यमा आधारित हुनु, कार्यसम्पादनमा प्राथमिकता दिई उत्तरदायी हुनु, कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलता कायम गर्न, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही पारदर्शी हुनु र विधिको सर्वोच्चता तथा समतालाई प्रोत्साहन गरी सुशासन (good governance) को प्रत्याभूति गर्नुपर्दछ। शिक्षामा तीनै तहका सरकार, विद्यालय तथा समुदाय, गैरसरकारी निकाय तथा विकास साझेदारीहरूको भूमिका रहने भएकाले भूमिका अनुसार सुशासन कायम गर्न यी सबैको योगदान रहन्छ।

शिक्षा क्षेत्रको यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना सहित क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारी सहितको प्रबन्ध र उपयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्नु पर्दछ। सुशासन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी उल्लिखित तीन पक्षहरूको उचित व्यवस्थापनका लागि योजनाका उद्देश्य, अपेक्षित नतिजा र कार्यक्रमको स्वरूप संवैधानिक प्रावधान अनुसारको संघीय संरचनामा विभिन्न तहका सरकारको दायित्व तथा ज्ञान, प्रविधि, मूल्य-मान्यता र दृष्टिकोणमा आएको परिवर्तनलाई विचार गर्नु पर्दछ। नेपालको संविधानमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकारका एकल र साझा अधिकारका सूचि सहित शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापन हुने व्यवस्था भएको छ। त्यसैगरी योजना कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग, समता र समावेशिताको प्रवर्धन, नतिजा प्रतिको जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व जस्ता पक्षहरूलाई प्राथमिकता दिनु पर्दछ।

यस परिच्छेदमा सुशासन प्रवर्धन गरी शिक्षा क्षेत्रको यस योजनाको कार्यान्वयनबाट अपेक्षित नतिजा हासिल गर्नका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना, क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीका सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरिएको छ। वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा यस योजनाका अपेक्षित नतिजा प्राप्तिका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरूको कुशल तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना, क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणाली स्थापित गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

५.२ संस्थागत क्षमता विकास:

वर्तमान अवस्था

गौमुल गाउँपालिकाको शैक्षिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी र व्यवस्थित रूपमा अगाडि बढाउन दक्ष र सक्षम जनशक्तिका साथै स्रोत साधनको आवश्यकता पर्दछ। जनशक्तिको उचित व्यवस्थापन र संगठनात्मक सुदृढीकरणले संस्थाको कार्य सम्पादनमा वृद्धि हुने गर्दछ। वर्तमान बदलिँदो परिवेश अनुसार शासकीय संरचना, प्रक्रिया र क्षमता सुधार गरिएमा मात्र शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले संघीय संरचना अनुसार तीन तहको सरकारका अधिकार तथा दायित्व शिक्षामा भएको सङ्ख्यात्मक विस्तार, ज्ञान, विज्ञान, प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास, सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत विचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नु आवश्यक छ। वर्तमान अवस्थामा गौमुल गाउँ पालिका भरिका २३ वटै विद्यालयहरूमा शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थापन गर्नका लागि गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालयमा शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा रहेको छ। शिक्षा शाखामा शिक्षा प्रशासन, शिक्षा सेवाका अधिकृत स्तर तहको एक जना र शिक्षा प्रशासन शिक्षा सेवा सहायक स्तर पाँचौ तहको एक जना गरी जम्मा २ जनाको दरबन्दी रहेको छ। शिक्षा सम्बन्धी समष्टिगत नीति निर्धारण, शिक्षा सम्बन्धी मापदण्ड र स्तर निर्धारण, पालिका स्तरीय योजनाको विकास, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि विद्यालय, गाउँ शिक्षा समिति र गाउँ पालिका बिच समन्वय स्थापित गरी आवश्यक सहजीकरण गर्नु शिक्षा शाखाको प्रमुख दायित्व रहेको छ। विद्यालय शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्नका लागि संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहमा ऐन तथा नियमावलीहरूको निर्माण तथा परिमार्जन नभएकोले कार्यान्वयनमा जटिलता सिर्जना भएको छ। विशेष गरी संघीय शिक्षा ऐन जारी हुन नसकेको कारणले प्रदेश र स्थानीय कानूनहरू विकास हुन बाधा भई शैक्षिक गतिविधि व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न नसकेको कुराहरू सत्य सावित नै छ।

५.३ अवसर तथा चुनौतीहरू

1. शैक्षिक व्यवस्थापनमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने,
2. विद्यालयका समग्र गतिविधिहरूलाई पारदर्शी, जवाफदेही र उत्तरदायी बनाउने,
3. शैक्षिक सुशासनका लागि दिगो स्रोत व्यवस्थापन गर्ने।

५.४ उद्देश्य

1. सुशासनको लागि दक्ष जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु।
2. सुशासनको लागि पेशागत तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु।
3. आवश्यक स्रोत साधनको उचित व्यवस्थापन गर्नु।
4. शैक्षिक तथा प्रशासनिक जवाफदेहिता अभिवृद्धि गरी शैक्षिक सुशासन कायम गर्नु।

५.५ रणनीतिहरू

1. स्थानीय तहमा शिक्षाको व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति तर्जुमा गरिने छ।
2. संस्थागत संरचना अनुसार जनशक्ति व्यवस्थापन गरिने छ।
3. कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गरिने छ।
4. प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्षलाई थप जिम्मेवार बनाइ क्षमता विकास गरिनेछ।
5. कार्यक्रमको प्रभावकारी ढंगबाट कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन गरिने छ।
6. विद्यालय प्रशासन, शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकहरू विच निरन्तर समन्वय र सम्बन्ध स्थापित गरिनेछ।

५.६ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप

उपलब्धीहरू

1. शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन भएको हुनेछ।
2. शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि भइ जवाफदेहिता, उत्तरदायित्व र जिम्मेवारीमा वृद्धि भएको हुनेछ।
3. आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन भई प्रभावकारी रूपमा कार्यसम्पादन भएको हुनेछ।
4. शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्धन भइ बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुनेछ।

प्रमुख नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	सूचक	आधार वर्ष २०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७
१	माध्यमिक विद्यालयमा नेतृत्व तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक संख्या	६	६	६	६	६
२	आधारभूत तहको विद्यालयमा नेतृत्व विकास तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक संख्या	२५	२	०	०	०
३	लेखा परीक्षण तथा सामाजिक परीक्षण सम्पन्न गर्ने विद्यालय संख्या	२३	निरन्तरता दिने	निरन्तरता दिने	निरन्तरता दिने	निरन्तरता दिने
४	विद्यालय व्यवस्थापन समिति भएका विद्यालय संख्या	२३	निरन्तरता दिने	निरन्तरता दिने	निरन्तरता दिने	निरन्तरता दिने

५	प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम प्रधानाध्यापक नियुक्त गर्ने माध्यमिक विद्यालय संख्या	१	५	२०	५	२
---	---	---	---	----	---	---

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

क्रस	मुख्य क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)	अनुमानित बजेट (हजारमा)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा			
१	माध्यमिक विद्यालयहरुमा सूचना अधिकारीको व्यवस्था	जना			१	५	६	६	६		
२	सामाजिक परीक्षण	वटा	२३	२३	२३	२३	२३	११५	११५	३३००	
३	वार्षिक सार्वजनिक सुनुवाइ	वटा	२३	२३	२३	२३	२३	११५	११५	३३००	
४	प्र.अ. तथा शिक्षक कार्यसम्पादन सम्झौता	पटक	१	१	१	१	१	५	५	निःशुल्क	
५	प्र.अ. तथा वि.व्य.स./शि.अ.सं. व्यवस्थापकीय तालिम	जना	२३	२३	२३	२३	२३	११५	११५	११५	
६	लेखा व्यवस्थापनमा विद्युतीय प्रणालीको विकास	वटा	०	०	४	५	६	६	२३	१००	
७	विद्यालय पदाधिकारी, शिक्षक विद्यार्थी, आचार संहिता निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	५	निःशुल्क	
८	विद्यालय सहयोगका लागि पूर्व विद्यार्थी समाज गठन	वटा			६	२३	२३	२३	२३	निःशुल्क	
९	वार्षिक विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षण कार्यक्रम	पटक			१	१	१	४	५		
१०	विद्यालय बुलेटिन प्रकाशन	पटक				४	५	९	३०	३००	

११	विद्यालय जग्गा दिगो उपयोग गर्ने कार्यविधि निर्माण	पटक				१	१	२	५	निःशुल्क	
१२	आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्डको विकास	पटक				१					
१३	संस्थागत संरचना निर्माण र क्षमता विकास	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
१४	कार्यसम्पादन करार गरी सबैलाई नतिजाप्रति जिम्मेवार बनाउने।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
15	प्रतिवेदन तथा तथ्याडक प्रणालीको सुदृढीकरण	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
16	शिक्षक तथा समग्र विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई सिकाइ प्रति उत्तरदायी बनाउने पद्धती विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर
१७	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ सम्बन्धी संयन्त्रको विकास	पटक	१	१	१	१	१	१			
१८	विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण, सरसफाइ तथा स्वच्छता विपद तथा महामारी सम्बन्धी सेवा तथा समन्वयका लागि संयन्त्रको विकास गर्ने।	पटक	१	१	१	१	१	१	६	१२	
जम्मा २ लाख											

५.२. स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

५.२.१. परिचय

योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध अन्तर्गत वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा, क्रियाकलाप निर्धारण तथा कार्यान्वयन, वित्तीय व्यवस्थापन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन लगायत कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संरचना, जनशक्ति, प्रक्रिया र जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्वहरू पर्दछन्। नेपालमा

सङ्घीय संरचना अनुसार सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना तयार भई तीनै तहका सरकार क्रियाशील भएको तीन वर्ष कटि सकेको छ भने केही कानुनी प्रबन्ध सहित मुख्य संरचना तथा जनशक्ति र जिम्मेवारी निर्धारण गरिएको भएता पनि राज्य प्रणालीलाई सङ्घीय संरचना अनुरूप सक्षम बनाउन आवश्यक कार्यान्वयन प्रबन्ध गर्नु पर्नेछ । कार्यान्वयन प्रबन्ध तयार गर्दा यसको दिगोपना, प्रभावकारिता तथा कार्य कुशलतामा ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

५.२.२ वर्तमान अवस्था

योजना निर्माण पश्चात कार्यान्वयनमा प्रभावकारीपन नभएमा योजना निर्माणको औचित्य रहँदैन । नेपालमा योजना धेरै बन्छन् तर कार्यान्वयनको अभावमा कागजमा परिणत भएर थन्किएका विगतका अनुभवहरूबाट प्रस्ट हुन्छ । यस सन्दर्भमा संघमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले समग्र शिक्षा नीति तथा योजना तर्जुमा गर्ने, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय तथा अन्य विषयगत मन्त्रालयहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्दछ । त्यसै गरी विकास साझेदारहरूसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने र योजना तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वय गर्ने गर्दछ । संघीय संरचना अनुसार कार्य सम्पादन गर्नका लागि परिवर्तन भएको उल्लेखित सङ्गठन संरचना तथा जनशक्ति व्यवस्थापन विद्यालय शिक्षामा सुशासन कायम गरी कुशल व्यवस्थापनको लागि प्रयास देखिदैन । गाउँ पालिकामा कर्मचारी अभाव, स्पष्ट जिम्मेवारी नहुनु तथा कार्य बोझले कार्यान्वयनमा जटिलता आउने गरेको छ ।

५.२.३ अवसर तथा चुनौतीहरू

- शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकायमा कार्य गर्ने जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नु ।
- शिक्षा सम्बन्धी कार्य गर्ने केन्द्रिय निकाय, प्रदेश स्तरीय निकाय, स्थानीय तह तथा संघ संस्थाका कार्यहरूलाई एकद्वार प्रणालीमा ल्याउनु ।
- स्थानीय स्तरबाट शिक्षाका क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्नका लागि स्रोत तथा लगानी व्यवस्थापन गर्नु ।
- शिक्षक अभिभावक संघ र विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई सक्रिय गराउनु ।
- विद्यालयमा दक्ष जनशक्ति उपलब्ध गराउनु ।

५.२.४ उद्देश्यहरू

1. शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु ।

५.२.५ रणनीतिहरू

1. संघीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरण भई प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेट समेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तय गरिने छ ।
2. कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि आवश्यकता अनुसार कानून, कार्यविधि तथा निर्देशिका विकास गरिने छ ।
3. योजना कार्यान्वयनको लागि शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाको अतिरिक्त अन्य समिति तथा उपसमिति निर्माण गरिने छ ।
4. शिक्षकहरूलाई समय-समयमा शैक्षिक योजनाको बारेमा अभिमुखीकरण गरिने छ ।
5. एकिकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापनको आधारमा नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजाबारे समीक्षा गरिने छ ।
6. विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक संघलाई विद्यालय सुधार योजना विकास र कार्यान्वयनमा सहजीकरण गरिने छ ।
7. वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षाकोठामा समय तथा कार्य सुनिश्चितताको आवश्यक मापदण्ड तयार गरिने छ ।
8. वडा कार्यालय मार्फत अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा छलफल गरी शैक्षिक गतिविधिको बारेमा अवगत गराइने छ ।
9. विद्यालय व्यवस्थापन समितिसँग अन्तरक्रिया गरी निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि प्रधानाध्यापकहरूलाई जिम्मेवार बनाइने छ ।

५.२.६ उपलब्धि, नतिजा तथा प्रमुख क्रियाकलाप

उपलब्धिहरू

- शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुनेछ।
- शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुने

प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	वार्षिक वजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५		
२	कानून, कार्यविधि र निर्देशिका निर्माण	पटक	१							आवश्यकता अनुसार
३	समिति तथा उपसमिति निर्माण	पटक	१							
४	कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि अभिमुखीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५		
५	शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	५		
६	शि.अ.सं. र वि.व्य.स.लाई विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अध्यावधिक सम्बन्धी अभिमुखीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५		
७	सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा छलफल	पटक	१	१	१	१	१	५		
८	खरिद प्रक्रिया कक्षाकोठा सम्म पुर्याउने व्यवस्था	पटक	१							

कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयनका लागि आवश्यक अनुमानित वजेट तालिका

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा					स्रोत	कैफियत	
		कुल बजेट	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५			२०८६
१	वार्षिक वजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	१ करोड						गाउँपालिका	छलफल तथा अन्तर्क्रिया
२	कानून, कार्यविधि र निर्देशिका निर्माण	५००००	०	१	१	०	१	गाउँपालिका	
३	समिति तथा उपसमिति निर्माण	०	०	२	२	२	२	गाउँपालिका	
४	कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि अभिमुखीकरण	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका, सशर्त तथा संघसंस्था	
५	शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन	५००							
६	शि.अ.सं. र वि.व्य.स.लाई	५००	१००	१००	१००	१००	१००	संघ संस्था तथा पालिका	

	विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अध्यावधिक सम्बन्धी अभिमुखिकरण								
७	सरोकारवालाहरुसँग अन्तर्क्रिया तथा छलफल	५०००	१	१	११	१	१		

परिच्छेद ६

६.१ विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन

६.१.१ परिचय

शिक्षा पद्धतिमा निर्णय तथा सो को कार्यान्वयनको समग्र प्रक्रियाले शासकीय प्रबन्ध (governance) लाई जनाउँदछ। यसमा संरचना तथा प्रक्रिया दुवै पर्दछन्। विद्यालय क्षेत्रको योजनाका सन्दर्भमा शासकीय प्रबन्ध अन्तर्गत योजनाको प्रभावकारी ढङ्गले कुशलता पूर्वक कार्यान्वयन गरी बालबालिकाको सहभागिता र सिकाइमा सुधार गर्न आवश्यक संरचना, भूमिका तथा कार्य प्रक्रिया समावेश हुन्छन्। यस्ता संरचना तथा कार्य प्रक्रियाहरूले सहभागिता तथा सहमतिमा निर्णय गर्नु तथा निर्णय कार्यान्वयन गर्नु, निश्चित दृष्टिकोण वा उदेश्यमा आधारित हुनु, कार्यसम्पादनमा प्राथमिकता दिई उत्तरदायी हुनु, कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलता कायम गर्न, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही पारदर्शी हुनु र विधिको सर्वोच्चता तथा समतालाई प्रोत्साहन गरी सुशासन (good governance) को प्रत्याभूति गर्नुपर्दछ। शिक्षामा तीनै तहका सरकार, विद्यालय तथा समुदाय, गैरसरकारी निकाय तथा विकास साझेदारीहरूको भूमिका रहने भएकाले भूमिका अनुसार सुशासन कायम गर्न यी सबैको योगदान रहन्छ।

शिक्षा क्षेत्रको यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना सहित क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारी सहितको प्रबन्ध र उपयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्नु पर्दछ। सुशासन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी उल्लिखित तीन पक्षहरूको उचित व्यवस्थापनका लागि योजनाका उदेश्य, अपेक्षित नतिजा र कार्यक्रमको स्वरूप संवैधानिक प्रावधान अनुसारको संघीय संरचनामा विभिन्न तहका सरकारको दायित्व तथा ज्ञान, प्रविधि, मूल्य-मान्यता र दृष्टिकोणमा आएको परिवर्तनलाई विचार गर्नु पर्दछ। नेपालको संविधानमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकारका एकल र साझा अधिकारका सूचि सहित शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापन हुने व्यवस्था भएको छ। त्यसैगरी योजना कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग, समता र समावेशिताको प्रवर्धन, नतिजा प्रतिको जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व जस्ता पक्षहरूलाई प्राथमिकता दिनु पर्दछ।

यस परिच्छेदमा सुशासन प्रवर्धन गरी शिक्षा क्षेत्रको यस योजनाको कार्यान्वयनबाट अपेक्षित नतिजा हासिल गर्नका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना, क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीका सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरिएको छ। वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा यस योजनाका अपेक्षित नतिजा प्राप्तिका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरूको कुशल तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना, क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणाली स्थापित गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

६.१.२ संस्थागत क्षमता विकास:

वर्तमान अवस्था

गौमुल गाउँपालिकाको शैक्षिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी र व्यवस्थित रूपमा अगाडि बढाउन दक्ष र सक्षम जनशक्तिका साथै स्रोत साधनको आवश्यकता पर्दछ। जनशक्तिको उचित व्यवस्थापन र संगठनात्मक सुदृढीकरणले संस्थाको कार्य सम्पादनमा वृद्धि हुने गर्दछ। वर्तमान बदलिँदो परिवेश अनुसार शासकीय संरचना, प्रक्रिया र क्षमता सुधार गरिएमा मात्र शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले संघीय संरचना अनुसार तीन तहको सरकारका अधिकार तथा दायित्व शिक्षामा भएको संङ्ख्यात्मक विस्तार, ज्ञान, विज्ञान, प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास, सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत विचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नु आवश्यक छ। वर्तमान अवस्थामा गौमुल गाउँपालिका भरिका २३ वटै विद्यालयहरूमा शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थापन गर्नका लागि गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालयमा शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा रहेको छ। शिक्षा शाखामा शिक्षा प्रशासन, शिक्षा सेवाका अधिकृत स्तर तहको एक जना र शिक्षा प्रशासन शिक्षा सेवा सहायक स्तर पाँचौ तहको एक जना गरी जम्मा २ जनाको दरबन्दी रहेको छ। शिक्षासम्बन्धी समष्टिगत नीति निर्धारण, शिक्षा सम्बन्धी मापदण्ड र स्तर निर्धारण, पालिका स्तरीय योजनाको विकास, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि विद्यालय, गाउँ शिक्षा समिति र गाउँ पालिका बिच समन्वय स्थापित गरी आवश्यक सहजीकरण गर्नु शिक्षा शाखाको प्रमुख दायित्व रहेको छ। विद्यालय शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्नका लागि संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहमा ऐन तथा नियमावलीहरूको निर्माण तथा परिमार्जन नभएकोले कार्यान्वयनमा जटिलता सिर्जना भएको छ। विशेष गरी संघीय शिक्षा ऐन जारी हुन नसकेको कारणले प्रदेश र स्थानीय कानूनहरू विकास हुन बाधा भई शैक्षिक गतिविधि व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न नसकेको कुराहरू सत्य सावित नै छ।

६.१.३ अवसर तथा चुनौतीहरू

- १.शैक्षिक व्यवस्थापनमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने,
- २.विद्यालयका समग्र गतिविधिहरूलाई पारदर्शी, जवाफदेही र उत्तरदायी बनाउने,
- ३.शैक्षिक सुशासनका लागि स्रोत व्यवस्थापन गर्ने।

६.१.४ उद्देश्य

- १.सुशासनको लागि दक्ष जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु।
- २.सुशासनको लागि पेशागत तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु।
- ३.आवश्यक स्रोत साधनको उचित व्यवस्थापन गर्नु।
- ४.शैक्षिक तथा प्रशासनिक जवाफदेहिता अभिवृद्धि गरी शैक्षिक सुशासन कायम गर्नु।

६.१.५ रणनीतिहरू

- ५.स्थानीय तहमा शिक्षाको व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति तर्जुमा गरिने छ।
- ६.संस्थागत संरचना अनुसार जनशक्ति व्यवस्थापन गरिने छ।
७. कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गरिने छ।
- ८.प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्षलाई थप जिम्मेवार बनाइ क्षमता विकास गरिने छ।
- ९.कार्यक्रमको प्रभावकारी ढंगबाट कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन गरिने छ।
- १०.विद्यालय प्रशासन, शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकहरू विच निरन्तर समन्वय र सम्बन्ध स्थापित गरिनेछ।

६.१.६ उपलब्धी, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप

उपलब्धीहरू

- १.शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन भएको हुनेछ।
- २.शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि भइ जवाफदेहिता, उत्तरदायित्व र जिम्मेवारीमा वृद्धि भएको हुनेछ।
- ३.आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन भई प्रभावकारी रूपमा कार्यसम्पादन भएको हुनेछ।
- ४.शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्धन भइ बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुनेछ।

प्रमुख नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	सूचक	आधार वर्ष	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	२०८६/८७
		२०८२/८३				
१	माध्यमिक विद्यालयमा नेतृत्व तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक संख्या					
२	आधारभूत तहको विद्यालयमा नेतृत्व विकास तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक संख्या					
३	लेखा परीक्षण तथा सामाजिक परीक्षण सम्पन्न गर्ने विद्यालय संख्या	२३	२३	२३	२३	२३
४	विद्यालय व्यवस्थापन समिति भएका विद्यालय संख्या	२३	२३	२३	२३	२३
५	प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम प्रधानाध्यापक नियुक्तगर्ने माध्यमिक विद्यालय संख्या	४	४	४	४	४

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

क्रस	मुख्य क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)	अनुमानित बजेट (हजारमा)	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा			
१	माध्यमिक विद्यालयहरूमा सूचना अधिकारीको व्यवस्था	जना			१	५	६	६	६		
२	सामाजिक परीक्षण	वटा	२३	२३	२३	२३	२३	११५	११५	११००	
३	वार्षिक सार्वजनिक सुनुवाइ	वटा	२३	२३	२३	२३	२३	११५	११५	११००	
४	प्र.अ. तथा शिक्षक कार्यसम्पादन सम्झौता	पटक	१	१	१	१	१	५	५	निःशुल्क	
५	प्र.अ. तथा वि.व्य.स./शि.अ.सं. व्यवस्थापकीय तालिम	जना	२३	२३	२३	२३	२३	११५	११५	११५	
६	लेखा व्यवस्थापनमा विद्युतीय प्रणालीको विकास	वटा	०	०	४	५	६	६	२५	१००	
७	विद्यालय पदाधिकारी, शिक्षक विद्यार्थी, आचार संहिता निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	५	निःशुल्क	
८	विद्यालय सहयोगका लागि पूर्व विद्यार्थी समाज गठन	वटा	०	०	६	२३	२३	२३	२३	निःशुल्क	
९	वार्षिक विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षण कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०		
१०	कार्य सम्पादन करार गरी सबैलाई नतिजा प्रति जिम्मेवार बनाउने।	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	१०		
११	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सदृढीकरण	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	१०		

१२	शिक्षक तथा समग्र विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई सिकाइ प्रति उत्तरदायी बनाउने पद्धति विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर				
१३	अनौपचारिक शिक्षा र जीवन पर्यन्त सिकाइ सम्बन्धी संयन्त्रको विकास	पटक	१	१	१	१	१	१			
१४	विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण,सरसफाइ तथा स्वच्छता विपद तथा महामारी सम्बन्धी सेवा तथा समन्वयका लागि संयन्त्रको विकास गर्ने ।	पटक	१	१	१	१	१	१			
जम्मा											

६.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

६.२.१ परिचय

योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध अन्तर्गत वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा, क्रियाकलाप निर्धारण तथा कार्यान्वयन, वित्तीय व्यवस्थापन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन लगायत कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संरचना, जनशक्ति, प्रक्रिया र जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्वहरू पर्दछन् । नेपालमा सङ्घीय संरचना अनुसार सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना तयार भई तीनै तहका सरकार क्रियाशील भएको तीन वर्ष कटी सकेको छ भने केही कानुनी प्रबन्ध सहित मुख्य संरचना तथा जनशक्ति र जिम्मेवारी निर्धारण गरिएको भएता पनि राज्य प्रणालीलाई सङ्घीय संरचना अनुरूप सक्षम बनाउन आवश्यक कार्यान्वयन प्रबन्ध गर्नुपर्नेछ । कार्यान्वयन प्रबन्ध तयार गर्दा यसको दिगोपना, प्रभावकारिता तथा कार्य कुशलतामा ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

६.२.२ वर्तमान अवस्था

योजना निर्माण पश्चात कार्यान्वयनमा प्रभावकारीपन नभएमा योजना निर्माणको औचित्य रहँदैन । नेपालमा योजना धेरै बन्छन् तर कार्यान्वयनको अभावमा कागजमा परिणत भएर थन्किएका विगतका अनुभवहरूबाट प्रष्ट हुन्छ । यस सन्दर्भमा संघमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले समग्र शिक्षा नीति तथा योजना तर्जुमा गर्ने, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय तथा अन्य विषयगत मन्त्रालयहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्दछ । त्यसै गरी विकास साझेदारहरूसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने र योजना तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वय गर्ने गर्दछ । संघीय संरचना अनुसार कार्य सम्पादन गर्नका लागि परिवर्तन भएको उल्लेखित सङ्गठन संरचना तथा जनशक्ति व्यवस्थापन विद्यालय शिक्षामा सुशासन कायम गरी कुशल व्यवस्थापनको लागि प्रयास देखिदैन । गाउँपालिकामा कर्मचारी अभाव, स्पष्ट जिम्मेवारी नहुनु तथा कार्य बोझले कार्यान्वयनमा जटिलता आउने गरेको छ ।

६.२.३ अवसर तथा चुनौतीहरू

- शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकायमा कार्य गर्ने जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नु ।
- शिक्षा सम्बन्धी कार्य गर्ने केन्द्रिय निकाय, प्रदेश स्तरीय निकाय, स्थानीय तह तथा संघ संस्थाका कार्यहरूलाई एकद्वार प्रणालीमा ल्याउनु ।

- स्थानीय स्तरबाट शिक्षाका क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्नका लागि स्रोत तथा लगानी व्यवस्थापन गर्नु ।
- शिक्षक अभिभावक संघ र विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई सक्रिय गराउनु ।
- विद्यालयमा दक्ष जनशक्ति उपलब्ध गराउनु ।

६.२.४ उद्देश्यहरु

१. शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु ।

६.२.५ रणनीतिहरु

१. संघीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरण भई प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेट समेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तय गरिने छ ।

२. कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि आवश्यकता अनुसार कानून, कार्यविधि तथा निर्देशिका विकास गरिने छ ।

३. योजना कार्यान्वयनको लागि शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाको अतिरिक्त अन्य समिति तथा उपसमिति निर्माण गरिने छ ।

४. शिक्षकहरुलाई समय-समयमा शैक्षिक योजनाको बारेमा अभिमुखीकरण गरिने छ ।

५. एकिकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापनको आधारमा नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजा बारे समीक्षा गरिने छ ।

६. विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक संघलाई विद्यालय सुधार योजना विकास र कार्यान्वयनमा सहजीकरण गरिने छ ।

७. वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षाकोठामा समय तथा कार्य सुनिश्चितताको आवश्यक मापदण्ड तयार गरिने छ ।

८. वडा कार्यालय मार्फत अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा छलफल गरी शैक्षिक गतिविधिको बारेमा अवगत गराइने छ ।

९. विद्यालय व्यवस्थापन समितिसँग अन्तरक्रिया गरी निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि प्रधानाध्यापकहरुलाई जिम्मेवार बनाइने छ ।

६.२.६ उपलब्धि, नतिजा तथा प्रमुख क्रियाकलाप

उपलब्धिहरु

- शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।
- शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५		
२	कानून, कार्यविधि र निर्देशिका निर्माण	पटक	१							आवश्यकता अनुसार
३	समिति तथा उपसमिति निर्माण	पटक	१							
४	कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि अभिमुखीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५		

५	शैक्षिक तथ्याडूक व्यवस्थापन	पटक		१	१	१	१	१	५		
६	शि.अ.सं र वि.व्य.स.लाई विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अध्यावधिक सम्बन्धी अभिमुखिकरण ।	पटक		१	१	१	१	१	५		
७	सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा छलफल	पटक		१	१	१	१	१	५		

कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयनका लागि आवश्यक अनुमानित वजेट तालिका

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा					स्रोत	कैफियत
		कुल बजेट	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५		
१	वार्षिक वजेट तथा कार्यक्रम निर्माण						गाउँपालिका	छलफल तथा अन्तर्क्रिया
२	कानून, कार्यविधि र निर्देशिका निर्माण						गाउँपालिका	
३	समिति तथा उपसमिति निर्माण						गाउँपालिका	
४	कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि अभिमुखीकरण	५००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका, सशर्त तथा संघसंस्था	
५	शैक्षिक तथ्याडूक व्यवस्थापन	५००						
६	शि.अ.स. र वि.व्य.स.लाई विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अध्यावधिक सम्बन्धी अभिमुखिकरण	५००	१००	१००	१००	१००	संघ संस्था तथा पालिका	
७	सरोकारवालाहरूसँग अन्तर्क्रिया तथा छलफल	५००						

परिच्छेद ७

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

७.१. परिचय

आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा गति प्रदान, समृद्ध राष्ट्र निर्माण तथा र उन्नत समाज विकासका लागि सरकार तथा समुदायले बालबालिकाको शिक्षामा प्राथमिकताका साथ लगानी गर्नु आवश्यक हुन्छ। भविष्यका लागि गुणस्तरीय मानव संसाधनको विकास गर्न शिक्षामा लगानी गरिन्छ। त्यसैले बालबालिकाको शिक्षामा गरिने लगानी व्यक्ति, समाज र राज्यको दीर्घकालिन विकासका लागि सहयोग गर्दछ। राज्य निर्माणको दीर्घकालिन सोचलाई मूर्त रूप दिन शिक्षामा राज्यले प्राथमिकताका साथ लगानी गर्न आवश्यक हुन्छ। शिक्षामा राज्यको लगानीले प्रमुख तीन पक्षलाई ध्यान दिनु पर्दछ ती तीन पक्षहरूमा; पहिलो-राज्यका सबै बालबालिका र नागरिकलाई शैक्षिक अवसर र सहभागिता, दोस्रो- सहभागी भई सकेकालाई उचित र गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता र तेस्रो- स्रोतको समता मूलक वितरण र उपयोग रहेका छन्।

नेपालको संविधानमा वित्तीय व्यवस्थापन सम्बन्धमा सशर्त अनुदान, समानीकरण अनुदान, समपुरक अनुदान, विशेष अनुदान र आन्तरिक ऋणको व्यवस्था सम्बन्धमा उल्लेख गरेको पाइन्छ। समानीकरण अनुदानको हकमा प्राकृतिक तथा वित्त आयोगको सिफारिसमा सङ्घीय सरकारबाट स्थानीय तथा प्रदेश तहमा वित्तीय हस्तान्तरण हुने गरेको छ। विशेष अनुदान र समपुरक अनुदान राष्ट्रिय योजना आयोगबाट व्यवस्थापन हुदै आएको छ। सशर्त अनुदान सम्बन्धित विषयगत मन्त्रालयबाट आवश्यक प्रकृया पूरा गरी स्थानीय र प्रदेश तहमा वित्तीय हस्तान्तरण गर्ने अभ्यास रहेको छ। संघीय सरकारबाट हस्तान्तरण हुने उल्लिखित विभिन्न किसिमका अनुदान बाहेक प्रदेश सरकारबाट तथा स्थानीय तहको आफ्नै स्रोतमा आधारित बजेट पनि गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्न सक्दछ।

शिक्षामा आवश्यक पर्ने स्रोत पहिचान गरी तिनलाई एकिकृत गर्नु र उपयुक्त तरिकाले वितरण तथा उपयोग गर्नु शिक्षामा लगानीको प्रबन्ध गर्दा ध्यान दिनुपर्ने महत्वपूर्ण पक्ष हुन्। शिक्षामा आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत कहाँबाट जुटाउने, कुन कुन क्षेत्रमा स्रोतको विनियोजन गर्ने, विनियोजित स्रोतको प्रवाह कसरी गर्ने? उपलब्ध स्रोतको उपयोग कुन ढंगबाट गर्ने भन्ने विषयमा जति ध्यान पुग्दछ, शैक्षिक लगानीको पक्ष उति नै सक्षम र व्यवस्थित हुन्छ।

यस गाउँपालिकाको आ.व. २०८२/८३ को नीति तथा कार्यक्रम र बजेटमा शिक्षातर्फ संघीय सरकारको सशर्त अनुदान अन्तर्गत जम्मा रु ११८९१२०००, प्रदेश सरकारको सशर्त अनुदान अन्तर्गत रु ००००००० गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोतबाट रु १२९४६१८५ र युनिसेफ नेपाल रु ०००००गरी जम्मा रु १४,८०,४६,००४ तथा गाउँपालिकाको कूल बजेटको करीब ३१।४३प्रतिशत लगानी गरेको छ।

त्यसै गरी आ.व. २०८०/०८१ को नीति तथा कार्यक्रम र बजेटमा शिक्षातर्फ संघीय सरकारको सशर्त अनुदान अन्तर्गत जम्मा रु १२,८४,९७,०००, प्रदेश सरकारको सशर्त अनुदान अन्तर्गत रु ४४,०९,०००, गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोतबाट रु २,२०,४८,००० र युनिसेफ नेपाल, IDS Nepal, साइपाल विकास समाज, UNFPAबाट रु रु ११,६७,००४ गरी जम्मा रु १५,६१,२१,००४ तथा गाउँपालिकाको कूल बजेटको करीब ३१।४३प्रतिशत लगानी गरेको छ।

आ व २०८१/८२ को नीति तथा कार्यक्रम र बजेटमा शिक्षातर्फ संघीय सरकारको सशर्त अनुदान अन्तर्गत जम्मा रु १३८४९७००० प्रदेश सरकारको सशर्त अनुदान अन्तर्गत रु ५५००००० गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोतबाट रु २७५४८००० र युनिसेफ नेपाल, IDS Nepal, शिक्षा क्षेत्रमा लगानी भएको देखिन्छ।

यस सन्दर्भमा शिक्षा क्षेत्रको यो योजना कार्यान्वयनका लागि लगानी तथा स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी यसमा देखिएका चुनौतीहरू उल्लेख गरिएको छ। पहिचान गरिएका चुनौतीहरूको सामना गर्दै वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि यसका उद्देश्य तथा रणनीतिहरू प्रस्तुत गरी स्रोतको आँकलन तथा लगानीका क्षेत्र र लागत अनुमान गरिएको छ।

७.२. वर्तमान अवस्था:

शिक्षामा लगानी बढाउनु पर्छ भन्ने विषयमा सैद्धान्तिक रूपमा राजनीतिक तहमा र नेपालका नीतिगत दस्तावेजहरूमा सहमति देखिन्छ। गौमूल गाउँपालिकाले पनि शिक्षा क्षेत्रमा आफ्नो कुल बजेटको ३१% अंश शिक्षामा लगानी गरेको छ। यसरी सबैको धारणा लगानी बढाउने कुरामा एकै हुनुलाई लगानी वृद्धि गर्ने महत्वपूर्ण आधार मान्न सकिन्छ।

गौमुल गाउँपालिकाका सामुदायिक विद्यालयमा भएको लगानी सार्वजनिक लगानी मात्र हो । शिक्षामा घरपरिवारको लगानी पनि उल्लेख्य भएको पाइन्छ। निजी विद्यालयमा शुल्क लगायत सबै खर्च घर परिवारबाटै हुने गर्दछ भने सामुदायिक विद्यालयहरूमा पनि घरपरिवारको लगानी विद्यार्थीको स्टेसनरी तथा ड्रेस लगायतमा हुने गरेकोले बालबालिकाको शिक्षामा उनीहरूको उल्लेख्य लगानी भइरहेको छ । तर पनि विद्यालय उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा ल्याउन र टिकाउन पनि थप लगानी आवश्यक देखिन्छ । त्यसै गरी दलित, महिला, विभिन्न प्रकारका परिस्थितिमा रहेका विपन्न तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई शिक्षाको पहुँच तथा सहभागिता बढाई समावेशिता प्रवर्धन गर्ने नीतिगत व्यवस्थाको कार्यान्वयनका लागि थप लगानी आवश्यक देखिन्छ ।

फेरि शिक्षा क्षेत्रमा गरिने लगानी सिकाइका लागि हो । त्यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापनमा सर्वाधिक लगानी हुने गर्छ । भौतिक पूर्वाधार तथा संरचना, प्रशासनिक खर्च, शैक्षिक सामग्री, छात्रवृत्ति, दिवा खाजा आदि लगानीका प्रमुख विषय क्षेत्र हुन् । उदाहरणका लागि शिक्षा क्षेत्रको कुल खर्चको ८५ प्रतिशत भन्दा बढी हिस्सा शिक्षक तलवमा मात्र भइरहेको छ ।

शिक्षामा गरेको लगानीको वस्तुपरक रूपमा यति लगानी गरेकोले यति उपलब्धि भयो भन्न गाह्रो छ किनकी शिक्षामा गरिएको लगानीको प्रतिफल तत्कालै देखिदैन। फेरि शिक्षामा गरिने लगानीलाई मानवीय सन्तुष्टिसँग जोड्ने पनि गरिन्छ, जुन मापन गर्न सहज पनि छैन। शिक्षामा गरिने लगानी मानव संसाधन विकासका लागि गरिने लगानीका रूपमा लिइने गरेको पाइन्छ । यी दीर्घकालिन प्रभाव पार्ने विषयक्षेत्रका अतिरिक्त वस्तुपरक सूचकका आधारमा पनि शिक्षामा लगानीको उपलब्धि हेर्ने गरिन्छ । साक्षरता दर, विद्यालयमा भर्ना दर, उत्तीर्ण दर, विद्यार्थी शैक्षिक उपलब्धि जस्ता पक्षमा भएको प्रगतिलाई शिक्षामा गरिएको लगानीको प्रतिफलको रूपमा लिन सकिन्छ । कतिपय विद्यालयहरूले विद्यालयको आर्थिक स्रोतको दिगो व्यवस्थापन गर्नका लागि विभिन्न क्रियाकलापहरू गरेको पाइन्छ । यस्तो कार्यले विद्यालयको शैक्षिक प्रवर्द्धन गर्नका लागि मद्दत पुगेको छ। विद्यालयहरूले दरिलो आर्थिक व्यवस्थापन गर्नका लागि विभिन्न संघसंस्था तथा व्यक्तिहरूबाट दान, चन्दा लगायत अचल सम्पतिहरू ग्रहण गर्ने गरेको पाइन्छ । शैक्षिक तथा भौतिक व्यवस्थापनका लागि समेत लगानी भएको पाइन्छ ।

७.३ अवसर तथा चुनौतीहरू

1. संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको शिक्षाको लगानी मापदण्ड र वित्तीय स्रोत हस्तान्तरणको उपयुक्त माध्यम निर्धारण गरी तीनै तहका सरकारलाई शिक्षामा लगानीको लागि जिम्मेवार बनाउने ।
2. विद्यालयमा आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत पहिचान गरी परिचालन गर्ने ।
3. शिक्षामा आधुनिक प्रविधि मैत्री शिक्षण सिकाइ सञ्चालन गर्न आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्ने ।
4. विद्यार्थीको सिकाइ गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न आवश्यक पर्ने स्रोत व्यवस्थापन गर्ने ।
5. आर्थिक रूपले विपन्न, सुविधा विहीन, तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको पहुँच र गुणस्तरीय सिकाइ सुनिश्चित गर्न पर्याप्त लगानी गर्ने।
6. गैर सरकारी क्षेत्र र अभिभावकको लगानीलाई अभिलेखीकरण गरी थप लगानीका लागि प्रोत्साहित गर्ने ।
7. वित्तीय व्यवस्थापकको कार्यकुशलता वढाउन व्यक्ति र संस्थाको क्षमता विकास गर्ने ।
8. वित्तीय गतिविधिलाई पारदर्शी, जवाफदेही, सरलीकृत गरी वित्तीय सुशासन कायम गर्ने ।

७.४ उद्देश्य

1. योजना अवधिका लागि विद्यालय शिक्षामा आवश्यक बिभिन्न स्रोतको प्रक्षेपण र कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

७.५ रणनीतिहरू

1. मापदण्डका आधारमा खर्च गर्ने र सोको प्रतिवेदन पेश गर्ने पद्धति अवलम्बन गरिनेछ ।
2. विद्यालय शिक्षाको लागि कानुनमा तोकिए अनुसारको आर्थिक दायित्व तीनै तहका सरकारहरू बिचको लागत साझेदारीमा हुनेछ । यसका लागि गौमुल गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा आफ्नो स्रोतबाट थप लगानी गर्नेछ ।
3. सरकारबाट प्रदान गरिने स्रोतको उपयोग गर्ने प्रमुख इकाइ विद्यालय भएकाले लक्षित गुणस्तर सुनिश्चित गर्न विद्यालयलाई जवाफदेही बनाइनेछ ।
4. वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार गरी वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई थप सवल बनाइनेछ ।

७.६ स्रोतको अनुमान, विश्लेषण र प्रस्तावित बजेट

सामान्यतया स्रोतको अनुमान र विश्लेषण गर्दा दुई मूलभूत प्रक्रिया बीचमा सामन्जस्य गर्ने प्रयास हुन्छ । नागरिकका अपेक्षा, संबैधानिक प्रत्याभूति, शिक्षाका नीति तथा कार्यक्रमलाई उचित रूपमा सम्बोधन गर्न स्रोतको आँकलन गर्नु पर्ने हुन्छ । त्यसरी आँकलन गरिएको स्रोत कति हुन्छ र हामीसँग सामर्थ्य के कति छ? त्यो पनि सँगसँगै विश्लेषण गरिन्छ । यस प्रकार आवश्यकता र सामर्थ्य बीचमा सामन्जस्यता कायम गरी योजनाका कार्यक्रमहरू र तिनको प्राथमिकता निर्धारण गरिन्छ। यी दुई पक्षलाई आधार मानी यहाँ अनुमान र विश्लेषण गरिएको छ ।

संवैधानिक प्रावधान अनुसार आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क गर्ने दायित्व राज्यको रहेको छ । प्रत्येक बालबालिकालाई शिक्षाको हक हुने र प्रारम्भिक बालबिकास तथा शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा अन्तर्गत नै आवश्यक बजेटको व्यवस्था राज्यले गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यस्तै शिक्षामा सबैका पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चितताका लागि विशेष गरी आर्थिक रूपले विपन्न, विभिन्न कठिन परिस्थितिमा रहेका तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई थप प्रोत्साहित गर्न आवश्यक छ । अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाका अतिरिक्त अनौपारिक तथा निरन्तर शिक्षा, विद्यालयहरूमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि, भौतिक पूर्वाधार, विपद व्यवस्थापन, दिवा खाजा लागायत विद्यालय स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाइ स्वच्छता लगायतको खर्चका लागि लगानी सुनिश्चित गर्नु आवश्यक छ । साथै योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन तथा व्यवस्थापकीय कार्यलाई व्यवस्थित गर्न र विभिन्न तहमा क्षमता विकासमा थप लगानी आवश्यक छ । उल्लेखित आवश्यकता समेतका आधारमा शिक्षा क्षेत्रका लागि आगामी ५ वर्षका लागि निम्नानुसारको स्रोतको आँकलन गरिएको छ ।

क) संघीय सरकारबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट हजारमा

क्र.स.	अनुदान प्राप्त क्रियाकलाप						५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८२/२०८३	२०८३/०८४	२०८४/८५	२०८५/०८६	२०८६/०८७		
१	सहयोगी कार्यकर्ता पारिश्रमिक	७१०३						
२	प्रति विद्यार्थी लागत	३२६५						
आधारभूत तह								
१	शिक्षक तलब भत्ता	५२८६८						
२	छात्रवृत्ति	४८०						
३	विद्यालय संचालन तथा व्यवस्थापन	८१५५						
४	स्यानीटरी प्याड	८२८						
५	कोभीड-१९ बाट पुगेको क्षतिको परिपूरण	५००						
६	विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर सुकार्यसम्पादन	३१५०						
७	पाठ्यपुस्तक	१९५९						
८	संस्थागत क्षमता विकास	८६६						
९	भवन निर्माण भौतिक निर्माण							
१०	शैक्षिक पहुँच सुनिश्चितता	६००						
११	मावि तभ	१९२३७						
१२	नमुना बिद्यालय	१००००						
१३	बिपतका लागि सिकाई निरन्तरा	५००						
१४	मावि शिक्षण सहयोग अनुदान	८०७३						
१५	दिवा खाजा	४२६८						
१६	सामुदायिक सिकाई केन्द्र व्यवस्थापन	३००						
१७	एचइभि प्रभावित बालकालिका तथा वादि समुदायका आवासिय प्रबन्ध	१००						

१८	पुस्तकालय तथा विज्ञान प्रयोगशाला इ लर्निङ	१०००						
१९	विद्यालय सुरपरीवेक्षण तथा शिक्षणको निरन्तर सहयोगका लागि मेन्टरिङ	२२५						
२०	निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी कार्ययोजना कार्यन्वयन गर्न विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका विद्यालय भर्ना	२५०						
२१	शिक्षण दरवन्दी नभएका एकमुस्त अनुदा	१००						
२२	बार्षिक चौमासिक प्रतिवेदन तयारी र इमेस तालिम	२५०						
२३	कक्षा १ र ३ को पढाई तथा गणितीय क्षेत्रका थप सिकाई सामग्री वितरण	२०७						
२४	लागत सौझेदारीमा आधारित साक्षरता कार्यक्रम तथा अनौपचारिक शिक्षा आजिवन शिक्षा कार्यक्रम संचालन	२२००						

ख) प्रदेश सरकारबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र.स.	अनुदान प्राप्त क्रियाकलाप						५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६	२०८६/०८७		
बालविकास र शिक्षा								
१	बालविकास केन्द्र व्यवस्थापन र सुधार							
२	भौतिक निर्माण							
३	घेरवार							
४	ल्याव व्यवस्थापन							
५	SEE परीक्षा केन्द्र व्यवस्थापन							
६	ICT Lab							

ग) स्थानीय सरकारबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र.स.				

अनुदान क्रियाकलाप	प्राप्त	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/८५	२०८५/०८६	२०८६/०८७	५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
बालविकास र शिक्षा								
१	बालविकास केन्द्र व्यवस्थापन र सुधार							
२	बाल विकास सहजकर्ता विद्यालय कर्मचारिहरुलाई तलब भत्ता	६११८						
३	सहजकर्ता तालिम							
४	आधारभूत तह एकमुष्ट अनुदान	६३२८						
माध्यामिक तह								
५	शैक्षिक सुधार	२२००						
६	खेलकुद	३००						
७	स्थानीय पाठ्यपुस्तक निर्माण							
८	सुशासन तथा संस्थागत विकास							
९	अनुगमन							

घ) अन्य संघसंस्थाहरुबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र.स.	सहयोग उपलब्ध गैससहरु	अनुदान गराउने						५ वर्षको जम्मा	कैफियत
			२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/८५	२०८५/०८६	२०८६/०८७		
१	HRC बाजुरा								
२	GIFT Nepal								
३	UNFPA								
४	पिसविन								

७.७ मुख्य उपलब्धी सूचकहरु

सूचकहरुको क्षेत्र	मुख्य कार्य सम्पादन सूचक/आर्थिक वर्ष	इकाई	सूचकहरुको विगतको प्रगती प्रवृत्ति				आधार वर्ष		योजना कार्यान्वयनका आ.ब.हरु					योजनाको अन्तिम आ.ब.हरु	
			19/20	20/21	21/22	22/23	23/24	24/25	25/26	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32
			७७/७८	७८/७९	७९/८०	८०/८१	८१/८२	८२/८३	८३/८४	८४/८५	८५/८६	८६/८७	८७/८८	८८/८९	८९/९०
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा														
१.१	ECD मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER in ECED)	जम्मा	95.5	89.5	88.8	90.4	110.5	110.0	109.5	109.0	108.5	108.1	107.6	107.1	106.6
		छात्र	98.6	81.6	80.9	98.6	118.0	117.1	116.3	115.4	114.5	113.7	112.9	112.0	111.2
		छात्रा	92.2	99.4	98.7	82.0	102.7	102.7	102.6	102.6	102.6	102.5	102.5	102.4	102.4
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
१.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका मध्ये ECD को अनुभव लिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत	जम्मा	82.7	83.2	85.6	95.7	63.1	63.6	64.1	64.7	65.2	65.7	66.2	66.8	67.3
		छात्र	79.8	80.5	85.2	97.6	61.7	62.2	62.7	63.2	63.7	64.2	64.7	65.3	65.8
		छात्रा	85.9	86.0	86.0	93.8	64.4	64.9	65.4	65.9	66.5	67.0	67.6	68.1	68.6
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ - ८)														
२.१	कक्षा १ मा सहजै देखिने प्रवेश दर (GIR Grade 1)	जम्मा	96.4	104.9	107.8	102.5	107.8	#####	#####	114.7	117.1	119.6	122.1	124.6	127.3
		छात्र	96.8	107.0	107.4	100.6	91.4	93.27	95.22	97.2	99.3	101.3	103.5	105.6	107.8
		छात्रा	96.1	102.9	108.1	104.6	128.6	#####	#####	136.9	139.8	142.7	145.7	148.7	151.8
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.२	कक्षा १ मा खुद प्रवेश दर (NIR Grade 1)	जम्मा	95.0	95.0	97.7	95.6	22.1	23.52	25.06	26.7	28.5	30.3	32.3	34.5	36.7
		छात्र	95.3	95.3	98.1	97.0	20.6	21.97	23.47	25.1	26.8	28.6	30.5	32.6	34.8
		छात्रा	94.6	94.6	97.3	94.1	24.0	25.47	27.08	28.8	30.6	32.5	34.6	36.8	39.1
		प्रदेश													

		राष्ट्रिय													
२. ३	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	जम्मा	100.2	104.9	105.7	102.5	105.1	106.8	108.5	110.2	112.0	113.8	115.6	117.5	119.3
		छात्र	100.2	107.0	102.5	100.8	103.9	106.0	108.1	110.3	112.5	114.8	117.1	119.5	121.9
		छात्रा	100.2	102.9	109.1	104.3	106.3	107.5	108.8	110.1	111.4	112.7	114.0	115.3	116.7
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२. ४	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर (NER)	जम्मा	97.1	97.1	97.1	95.3	72.3	76.3	80.6	85.1	89.8	94.8	100.1	105.7	111.6
		छात्र	97.0	97.0	97.0	95.4	73.0	77.4	82.0	86.9	92.1	97.6	103.4	109.6	116.1
		छात्रा	97.2	97.2	97.2	95.2	71.5	75.2	79.1	83.2	87.5	92.0	96.8	101.8	107.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२. ५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कूलप्रवेश दर* (%)	स्थानीय	0	0	0	0	155.1	158.8	158.8	162.5	166.3	170.2	174.2	178.3	182.5
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२. ६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुद प्रवेश दर* (%)	स्थानीय	0	0	0	0	44.2	50.8	50.8	58.5	67.2	77.3	88.8	102.1	117.4
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२. ७	कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ५ सम्म पुग्ने बालबालिकाको दर (Survival Rate to Grade 5)	जम्मा	86.9	96.3	96.3	98.2	85.6	86.0	86.4	86.8	87.2	87.6	88.0	88.5	88.9
		छात्र	85.6	94.3	94.3	99.4	85.6	86.0	86.4	86.8	87.2	87.6	88.0	88.5	88.9
		छात्रा	88.2	91.6	98.2	96.7	85.6	86.0	86.4	86.8	87.2	87.6	88.0	88.5	88.9
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२. ८	कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ५ तथा आधारभूतह (कक्षा १-५) पुरा गर्नेको दर (Cycle Completion Rate at Basic Level:-G1-5)	जम्मा	80.3	89.6	89.6	94.5	77.7	78.5	79.3	80.1	80.9	81.7	82.6	83.4	84.3
		छात्र	79.5	87.9	87.9	94.8	77.7	78.5	79.3	80.1	80.9	81.7	82.6	83.4	84.3
		छात्रा	81.2	91.1	91.1	94.0	77.7	78.5	79.3	80.1	80.9	81.7	82.6	83.4	84.3
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२. ९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५)मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	जम्मा	0	0	0	0	32.8	25.8	25.8	20.3	16.0	12.6	9.9	7.8	6.1
		छात्र	0	0	0	0	30.9	24.3	24.3	19.1	15.0	11.8	9.3	7.3	5.7
		छात्रा	0	0	0	0	34.8	27.4	27.4	21.5	17.0	13.3	10.5	8.3	6.5
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													

२.१	आधारभूत तह (कक्षा १-५) को कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	स्थानीय	1.00	0.96	1.06	1.03	1.02	1.01	1.01	1.00	0.99	0.98	0.97	0.97	0.96	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	जम्मा	99.4	104.3	108.3	106.5	96.1	96.1	95.6	98.3	99.4	100.5	101.6	102.8	103.9	
		छात्र	99.3	105.9	106.6	105.3	96.2	96.6	96.1	98.9	100.1	101.4	102.6	103.9	105.2	
		छात्रा	99.6	102.6	110.2	107.8	96.0	95.6	95.1	97.6	98.6	99.6	100.6	101.7	102.7	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर (NER)	जम्मा	96.3	96.3	96.3	94.5	62.8	65.2	66.6	72.8	77.0	81.4	86.0	90.9	96.1	
		छात्र	95.5	95.5	95.5	94.3	63.3	66.0	67.4	73.8	78.0	82.5	87.2	92.2	97.5	
		छात्रा	97.1	97.1	97.1	94.6	62.2	64.4	65.8	71.9	76.0	80.3	84.8	89.6	94.7	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
२.१३	कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने दर (Survival Rate to Grade 8)	जम्मा	76.4	85.2	85.2	95.2	93.1	94.3	95.6	96.8	98.1	99.4	100.7	102.0	103.3	
		छात्र	75.8	83.2	83.2	96.1	90.9	92.1	93.3	94.5	95.7	97.0	98.2	99.5	100.8	
		छात्रा	77.1	87.5	87.5	94.9	95.2	96.4	97.7	99.0	100.3	101.6	102.9	104.3	105.6	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
२.१४	कक्षा १ का जम्मा विद्यार्थी मध्ये कक्षा ८ तथा आधारभूत तह (कक्षा १-८) पुरा गर्नेको दर (Cycle Completion Rate at Basic Level-G1-8)	जम्मा	71.1	81.6	81.6	90.1	70.0	71.4	72.8	74.2	75.7	77.2	78.7	80.3	81.9	
		छात्र	69.9	79.5	79.5	89.4	68.3	69.7	71.0	72.4	73.9	75.3	76.8	78.3	79.9	
		छात्रा	72.2	84.0	84.0	91.1	71.5	72.9	74.4	75.8	77.3	78.9	80.4	82.0	83.6	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
२.१५	आधारभूत तह (कक्षा १-८) को कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	स्थानीय	1.00	0.97	1.03	1.02	1.00	0.99	0.98	0.99	0.98	0.98	0.98	0.98	0.98	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
२.१६	कक्षा ३ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्यूनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	स्थानीय	Reading				47.7	50.9	54.3	57.9	61.8	65.9	70.3	75.0	80.0	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
		स्थानीय	Numeracy				61.3	63.9	66.5	69.3	72.2	75.2	78.3	81.6	85.0	
		प्रदेश														
राष्ट्रिय																

२.१७	कक्षा ५ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्यूनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	स्थानीय	Reading				56.0	59.4	63.1	66.9	71.0	75.3	79.9	84.8	90.0	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
		स्थानीय	Numeracy				67.5	70.0	72.5	75.2	77.9	80.8	83.8	86.8	90.0	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
२.१८	कक्षा ८ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले हासिल गरेको तोकिएका न्यूनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	स्थानीय	Nepali				56.6	60.0	63.6	67.4	71.4	75.6	80.1	84.9	90.0	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
		स्थानीय	Math				42.9	46.4	50.1	54.2	58.6	63.3	68.5	74.0	80.0	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
२.१९	आधारभूत तह (कक्षा १-५ मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC))	जम्मा	0	0	0	0	3.0	1.8	1.8	1.1	0.6	0.4	0.2	0.1	0.1	
		छात्र	0	0	0	0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	
		छात्रा	0	0	0	0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	जम्मा	0.7	2.3	2.8	5.0	11.7	10.8	10.7	8.9	7.9	7.0	6.0	5.0	4.0	
		छात्र	0.9	4.2	4.3	5.4	10.0	9.0	8.9	7.1	6.1	5.1	4.1	3.1	2.1	
		छात्रा	0.4	0.1	1.1	4.6	13.5	12.6	12.5	10.7	9.8	8.8	7.9	6.9	5.9	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
२.२०	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	स्थानीय	36.5	37.6	37.85	39.00	23.0	23	23	23	23	23	23	23	24	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
२.२१	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	स्थानीय	44.0	44.6	46.60	47.20	27.1	27	27	27	27	27	27	27	27	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
२.२२	आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	स्थानीय	28.9	30.5	29.10	30.80	9.3	9	9	9	9	9	9	9	10	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														

३	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)														
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	जम्मा	67.2	72.3	83.0	73.4	48.5	51.4	54.1	60.1	65.1	70.7	76.8	83.6	91.2
		छात्र	66.6	75.2	91.2	71.3	42.2	45.4	47.8	54.5	59.8	65.7	72.4	79.9	88.3
		छात्रा	67.9	69.7	75.4	75.4	55.1	54.2	57.1	63.2	68.3	73.9	80.0	86.7	94.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर (NER)	जम्मा	50.1	52.1	57.1	51.6	22.0	25.4	28.3	34.9	41.0	48.3	56.9	67.1	79.3
		छात्र	49.5	51.2	56.6	49.6	19.3	23.1	25.8	32.2	38.1	45.1	53.5	63.6	75.8
		छात्रा	50.7	52.9	57.7	53.4	24.8	28.3	31.7	38.3	44.6	52.0	60.7	70.8	82.8
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) को कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	स्थानीय	1.02	0.93	0.83	1.06	1.31	1.19	1.18	1.16	1.14	1.13	1.11	1.09	1.06
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.४	आधारभूत तह बाट माध्यमिक तहमा संक्रमण दर (Transition rate from Basic Level to Secondary Level)	जम्मा	91.0	96.8	96.8	94.4	69.9	81.42	94.89	#####	#####	#####	#####	#####	#####
		छात्र	94.7	96.0	96.0	92.4	71.7								
		छात्रा	88.1	97.6	97.6	96.1	67.9								
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.५	कक्षा १ का जम्मा बिद्यार्थी मध्ये कक्षा १० सम्म पुग्ने दर (Survival Rate to Grade 10)	जम्मा	72.9	80.9	80.9	91.4	74.9	77.1	79.3	81.6	84.0	86.4	88.9	91.5	94.1
		छात्र	70.1	79.8	79.8	91.3	73.1	75.2	77.4	79.6	81.9	84.3	86.7	89.2	91.8
		छात्रा	75.3	82.1	82.1	92.0	76.5	78.7	81.0	83.4	85.8	88.3	90.8	93.4	96.2
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर (%)	स्थानीय	0	0	0	0	78.7	85.4	85.4	92.6	100.5	109.0	118.2	128.2	139.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.७	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	स्थानीय	17.4	18.6	18.65	20.00	9.5	9.8	10.1	10.4	10.7	11.0	11.4	11.7	12.1
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.८		स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	6.4	7.5	8.9	10.5	12.4	14.7	17.4	20.5	24.3
		प्रदेश													

	जम्मा सामुदायिक विद्यालय मध्ये कक्षा १-१२ मा प्राविधिक धार सहित सन्चालन गर्ने विद्यालयहरुमा भर्ना भएका जम्मा विद्यार्थी सङ्ख्या	राष्ट्रिय														
	सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरु मध्ये कक्षा १-१२ मा बिज्ञान विषयमा भर्ना भएका जम्मा विद्यार्थी प्रतिशत	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	3.4	3.9	3.9	4.4	5.0	5.7	6.5	7.3	8.3	
३. ९	कक्षा १० मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरुको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	राष्ट्रिय														
		स्थानीय_Nepali	0.0	0.0	0.00	0.00	63.0	65.9	68.9	72.0	75.3	78.7	82.3	86.1	90.0	
		प्रदेश_Nepali														
		राष्ट्रिय_Nepali														
		स्थानीय_English	0.0	0.0	0.00	0.00	49.0	52.1	55.4	58.9	62.6	66.6	70.8	75.2	80.0	
		प्रदेश_English														
		राष्ट्रिय_English														
		स्थानीय_Math	0.0	0.0	0.00	0.00	54.0	57.2	60.5	64.0	67.7	71.7	75.9	80.3	85.0	
		प्रदेश_Math														
		राष्ट्रिय_Math														
		स्थानीय_Science	0.0	0.0	0.00	0.00	37.0	40.7	44.9	49.4	54.4	59.9	66.0	72.7	80.0	
		प्रदेश_Science														
		राष्ट्रिय_Science														
		४	जीवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा													
४. १	५ वर्ष र सो भन्दा माथिका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	71.5	73.17	74.86	76.58	78.34	80.15	82.00	83.89	85.82	
		प्रदेश														
		राष्ट्रिय														
४. २	१५ वर्ष र सो भन्दा माथिका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	61.5	63.28	65.09	66.95	68.87	70.84	72.86	74.95	77.09	
		प्रदेश														

४. ३	१५ देखि २४ वर्ष उमेरका जनसङ्ख्या मध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	राष्ट्रिय													
		स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	95.5	95.63	95.74	95.85	95.96	96.07	96.18	96.29	96.40
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
४. ४	१५ वर्ष र सो भन्दा माथिको साक्षर दरमा लैङ्गिक समता सूचांक	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	0.65	0.67	0.69	0.70	0.72	0.74	0.76	0.78	0.80
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
		राष्ट्रिय													
६. १	बालविकास तथा पूर्व प्रा.बि.मा (ECED)		0.0	0.0	0.00	0.00	35	37	38	40	42	45	47	49	52
६. २	आधारभूत तह (कक्षा १-५)		0.0	0.0	0.00	0.00	31	36	41	47	53	61	69	79	90
६. ३	आधारभूततह (कक्षा ६-८)		0.0	0.0	0.00	0.00	98	100	103	106	108	111	114	116	119
६. ४	आधारभूत (कक्षा १-८)		0.00	0.00	0.00	0.00	44	48	53	58	64	71	78	85	94
६. ५	माध्यमिकतह (कक्षा ९-१०)		0.0	0.0	0.00	0.00	46	48	50	52	54	57	59	62	65
६. ६	माध्यमिकतह (कक्षा ११-१२)		0.0	0.0	0.00	0.00	40	42	44	47	49	52	55	58	61
६. ७	माध्यमिक विद्यालय (कक्षा ९-१२)		0.00	0.00	0.00	0.00	43	45	47	50	52	55	57	60	63

परिच्छेद ८

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

८.१. परिचय

स्थानीय स्तरमा सञ्चालित शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा स्रोत र साधनहरूको विनियोजन र वितरण के कसरी भइरहेको छ ? शैक्षिक क्रियाकलापहरू निर्धारित कार्यतालिका अनुसार समयमै कार्यान्वयन भई लक्षित उपलब्धि हासिल गर्न सफल भएका छन् वा छैनन् भन्ने सुनिश्चितताको लागि एउटा संयन्त्र निर्माण गरी कार्यक्रम कार्यान्वयनको लक्ष्य तथा प्रगतिका बारेमा समय तालिका अनुसार निरीक्षण, पर्यवेक्षण, निगरानी, पूर्णनिरीक्षण, रेखदेख, जाँचबुझ भौतिक रूपमा वा अन्य कुनै साधनको प्रयोग गरी गर्ने गराउने काम अनुगमन हो । यसले कार्यक्रमको प्रगति तथा वर्तमान अवस्थाको जानकारी गराउँछ । यसरी नै मूल्यांकनले शैक्षिक कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिता, उपयुक्तता, सान्दर्भिकताको लेखाजोखा तथा जाँचबुझ गरी उक्त कार्यक्रमहरूको प्रतिफल तथा प्रभावको बारेमा जानकारी प्राप्त गरिन्छ । अनुगमन कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा गरिन्छ भने मूल्यांकन सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको सञ्चालनका चरणहरू साथसाथै कार्य सम्पन्न भए पछि पनि गरिन्छ । स्थानीय स्तरमा संचालन भएको शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा भएको लगानीलाई जवाफदेही, पारदर्शी, नतिजामुखी र उत्तरदायीपूर्ण बनाउनको लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अनिवार्य छ ।

गौमुल गाउँपालिकाको १० वर्षे शैक्षिक योजनाहरूको निर्माण तथा कार्यान्वयनका क्रममा आवश्यक ऐन तथा नियमावलीका आधारमा अनुगमन तथा मूल्यांकनको वर्तमान अवस्था, चुनौती तथा समस्याहरू, उद्देश्य, रणनीति एवं यस शिक्षा क्षेत्रको योजनामा स्थानीय स्तरमा अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणालीको विकासका लागि गाउँपालिका भित्रका सबै वडाहरूमा सञ्चालित सामुदायिक विद्यालय, बालविकास तथा सिकाई केन्द्रहरूमा संचालित सबै कार्यक्रमहरूको कार्यक्रम अनुगमन, ढाँचा, साधन, विषय र प्रतिवेदन प्रस्तुत गरिएको छ ।

८.२. वर्तमान अवस्था

अवलोकन तथा मूल्याङ्कनलाई योजनाको अभिन्न अंगका रूपमा लिँदै हाल विद्यमान रहेको गाउँ शिक्षा संयन्त्रलाई आवश्यकता अनुसार चुस्त र दुरुस्त बनाउदै आवश्यक मानवीय तथा भौतिक व्यवस्थापनमा जोड दिँदै पालिका अध्यक्षको अध्यक्षतामा रहेको गाउँ शिक्षा समितिबाट आवश्यक रूपमा बैठक बसी कार्य प्रगति समीक्षा हुने गर्दछ । त्यसैगरी गाउँपालिकाको शिक्षा शाखाबाट पनि शैक्षिक गतिविधि तथा गाउँपालिका भित्र रहेका विद्यालयहरूको अनुगमन र मूल्यांकन भइरहेको छ । अनुगमन तथा मूल्यांकनका लागि विद्यालय क्षेत्र विकास योजना, चालू आवधिक योजना, नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रमलाई आधार लिई सोको विवरण आवश्यकताका आधारमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाई, सामाजिक विकास मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र तथा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयमा पुऱ्याउने प्रबन्धमा गरिएको छ ।

हाल आएर स्रोतकेन्द्र/ स्रोत व्यक्ति नभएको र विद्यालय निरीक्षण गर्ने स्पष्ट जिम्मेवारी सहित विद्यालय निरीक्षकको व्यवस्था पनि नभएको अवस्था छ ।

८.३ अवसर तथा चुनौतीहरू

- मापन योग्य सूचकहरूको निर्धारण गरी सोसँग सम्बन्धित दक्षता र सीप भएका जनशक्ति तयार गर्ने ।
- अनुगमन कार्यलाई नियमित र प्रभावकारी बनाउन पर्याप्त स्रोत साधनको प्रबन्ध गर्ने ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यमा सूचना तथा प्रविधिको उपयोग गर्ने ।
- क्षेत्राधिकार सहितको स्पष्ट अनुगमन संयन्त्र निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- पालिका भित्र रहेका विद्यालयबाट योग्य तथा दक्ष शिक्षकहरूको सहयोगमा कार्यक्रम अनुगमन गर्ने ।
- स्थानीय स्तरमा विज्ञ समुह गठन गरी उक्त समुह मार्फत विद्यालय अनुगमनको थालनी गर्ने ।
- विद्यालय अनुगमन तथा मूल्यांकन कार्यमा शिक्षा क्षेत्रका साझेदार संघसंस्थाहरू, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अविभावक संघलाई उत्प्रेरित गर्ने ।

८.४ उद्देश्यहरू

- स्रोत साधनको उपयुक्त प्रयोग तथा त्यसको प्रतिफल मापन गर्नु
- योजनाको निर्माण देखि प्रयोग तहसम्मको मूल्याङ्कन गरी आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणमा सहयोग गर्नु ।

८.५ रणनीतिहरू

- संघीय सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकार बिच समन्वयात्मक रूपमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने प्रणालीको व्यवस्था लागु गरी शैक्षिक कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ ।
- गाउँपालिका स्तरीय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति गठन गरी समग्र शैक्षिक कार्यक्रमको अनुगमन गरिनेछ ।

- शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गरी IEMIS का सूचकको आधारमा अनुगमन तथा मूल्यांकन गरिने छ।
- जननिर्वाचित प्रतिनिधि र शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाबाट नियमित रूपमा अनुगमन गरिनेछ।
- विद्यालय तहमा प्रधानाध्यापक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।
- स्थानीय विज्ञ समूहलाई थप जिम्मेवार बनाई विद्यालयको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिनेछ।
- विद्यालय अनुगमन तथा मूल्यांकन संगै शिक्षकहरूलाई कक्षाकोठा मै सहयोग पुर्याउने पद्धतिको विकास गरिनेछ।
- विद्यालयको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन शिक्षासंग सम्बद्ध निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न तालिम, गोष्ठी, कार्यशाला जस्ता कार्यक्रमको आयोजना गरिनेछ।

५.३.५ उपलब्धि, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलाप

उपलब्धि

- योजना कार्यान्वयनका क्रममा आएका समस्या तथा चुनौतीहरू समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने।
- आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुने।
- सूचकमा आधारित अनुगमन प्रणाली लागुहुने।
- अनुगमनका आधारमा नतिजा सुधार हुने।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास हुने।
- विद्यार्थी उपलब्धि तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षण थप व्यवस्थित र नियमित गरी त्यसका नतिजाका आधारमा थप सुधार गर्ने प्रणाली विकास हुने।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

क्र.स	क्रियाकलाप	एकाइ	लक्ष्य						बाँकि ५ वर्षको लक्ष्य	अनुमानित बजेट (हजारमा)
			1	2	3	4	5	जम्मा		
१	एकिकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्रको निर्माण	पटक	२	३	३	३	३	१४	१४	१००००
२	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शनको निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	१ लाख
३	नतिजाका आधारमा अनुगमन सूचकहरू तयारी र अद्यावधिक	निरन्तर	१	१	१	१	१	५	१०	०
४	वार्षिक तथा चौमासिक समीक्षा प्रतिवेदन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	१ लाख
५	विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	५० हजार

६	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	०
७	वडा स्तरीय अनुगमन प्रणालीको विकास तथा कार्यान्वयन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	५० हजार
८	विद्यालय समाजिक परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	१ लाख
९	विद्यालयहरूको लेखा परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	१ लाख
१०	नियमित रुपमा अनुगमन मूल्याङ्कन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	५० लाख
	जम्मा पाँच लाख									

यस योजनाको कार्यान्वयनमा तपसिल बमोजिमका निकायहरूसँग समन्वय र सहजिकरण गरिनेछः

१. संघीय शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायहरू
२. प्रदेश सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायहरू
३. शिक्षा सम्बद्ध विभिन्न सरकारी संघ संस्थाहरू
४. शिक्षा सम्बद्ध विभिन्न गैरसरकारी संघसंस्थाहरू
५. शिक्षासँग सम्बन्धित संघ तथा प्रदेशका अन्य कार्यालयहरू
६. स्थानीय FM हरू

अनुसूची १ :

स्थानीय शिक्षा योजनाको प्रस्तावित ढाँचा

विषय प्रवेश

पालिका शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य

शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया

परिच्छेद १ : परिचय

- १.१ पृष्ठभूमि
- १.२ मुख्य समस्याहरुः
- १.३ शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीहरुः
- १.४ अवसरहरुः

परिच्छेद २ : लक्ष्य निर्धारण

- २.१ दूरदृष्टि
- २.२ लक्ष्य
- २.३ उद्देश्य
- २.४ रणनीतिहरु
- २.५ कार्यनीति
- २.६ अपेक्षित उपलब्धि
- २.७ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

परिच्छेद ३ : विद्यालय क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरु

- ३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा
- ३.२ आधारभूत शिक्षा
- ३.३ माध्यमिक शिक्षा
- ३.४ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ
- ३.५ अन्य उपक्षेत्रहरु (प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा, उच्च शिक्षा, आदि)

परिच्छेद ४ : अन्तर सम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरु

- ४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन
- ४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास
- ४.३ शिक्षामा समता र समावेशीकरण

- ४.४ विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम
- ४.५ आपतकालिन तथा संकटकालिन अवस्थामा शिक्षा
- ४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास
- ४.७ शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि
- परिच्छेद ५ : सुशासन तथा व्यवस्थापन
- ५.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास
- ५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध
- परिच्छेद ६ : लगानी र स्रोत व्यवस्थापन
- परिच्छेद ७ : अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

सन्दर्भ सामग्री

१. नेपालको संविधान २०७२, कानून किताब व्यवस्था समिति
२. उच्च स्तरीय कार्यदलका प्रतिवेदन २०५५, शिक्षा मन्त्रालय, काठमाण्डौं
३. उच्च स्तरीय कार्यदलका प्रतिवेदन २०५८, शिक्षा मन्त्रालय, काठमाण्डौं
४. चौधौं (त्रिवर्षीय) योजना (२०७३) राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय, काठमाण्डौं
५. विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम मूल दस्तावेज (२०६६-२०७२) शिक्षा मन्त्रालय, काठमाण्डौं
६. विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम (२०७३-२०८२), शिक्षा मन्त्रालय, काठमाण्डौं
७. राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन, केन्द्रीय तथ्यांक विभाग, थापाथली काठमाण्डौं
८. शिक्षा ऐन (संशोधन सहित), २०२८, कानून किताब व्यवस्था, समिति, काठमाण्डौं
९. शिक्षा नियमावली (संशोधन सहित), २०५९ कानून किताब व्यवस्था समिति, काठमाण्डौं
१०. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, काठमाण्डौं
११. निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५, काठमाण्डौं
१२. दिगो विकास लक्ष्य २०१७-३० राष्ट्रिय योजना आयोग, काठमाण्डौं
१३. उच्च स्तरीय कार्यदलको प्रतिवेदन शिक्षा मन्त्रालय, काठमाण्डौं
१४. नेपाल सरकारको कार्यक्रम बजेट २०८२/८१, काठमाण्डौं
१५. १६ औं योजनाको आधारपत्र
१६. Emis रिपोर्ट गौमुल गाउँपालिका
१७. सरोकारवालाहरु संगको छलफल

